

**ПРИВАТНА УСТАНОВА
«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ГУК ТАРАС ІГОРОВИЧ

УДК 343.132-047.64(477+4)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Т. І. Гук

Науковий керівник: **Топчій Василь Васильович,**
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Гук Т. І. Проведення контролю за вчиненням злочину: національний досвід та європейські стандарти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Київ; Державний податковий університет, Ірпінь, 2025.

Дисертація присвячена всебічному теоретичному та практичному дослідженню специфіки контролю за вчиненням злочину. У роботі здійснюється аналіз сучасного стану вивчення цього виду негласних слідчих дій, виявляються проблеми, пов'язані з використанням результатів контролю за вчиненням злочину, розглядаються питання захисту прав учасників кримінального процесу, які залучені до таких заходів, вивчаються Європейські стандарти проведення контролю за вчиненням злочину. Встановлено нагальну потребу у вирішенні ряду теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із з'ясуванням: поняття та сутності контролю за вчиненням злочину в кримінальному процесуальному законодавстві України; підстав і методів проведення контролю за вчиненням злочину; форм його здійснення; проблем використання результатів проведення контролю; правових позицій Європейського суду з прав людини щодо проведення контролю за вчиненням злочину та міжнародного аспекту захисту прав людини під час здійснення таких заходів.

Розкрито зміст і сутність контролю за вчиненням злочину як виду негласних слідчих дій. Контроль за вчиненням злочину являє собою комплекс спеціальних негласних слідчих заходів, які здійснюють правоохоронні органи з метою моніторингу, виявлення, попередження та документування злочинної діяльності осіб і злочинних груп, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень. Це охоплює такі негласні методи, як оперативно-розшукові

заходи, використання технічних засобів, спостереження, контрольовані операції (контрольована поставка, закупка), залучення агентів тощо. Контроль також містить заходи прихованого спостереження й участі у подіях, пов'язаних із підготовкою або вчиненням злочину, з метою отримання інформації про злочин і його учасників. Цей процес спрямований на документування подій, оперативне втручання для запобігання злочину та збирання доказів, які встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню.

Таємна природа контролю дає нагоду правоохоронним органам отримувати об'єктивні докази без відома підозрюваних, мінімізуючи вплив останніх на процес збору інформації. Контроль за злочином дає змогу ефективно розслідувати складні злочини, зокрема ті, які здійснюють організовані групи.

Окремо аналізуються проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, охоплюючи юридичні, процесуальні й етичні виклики, що виникають у процесі збору, збереження та використання доказів, які можуть бути дискредитовані та визнані судом неналежними. Розкрито поняття «дискредитація доказів», під яким розуміються такі процесуальні порушення під час здійснення контролю за вчиненням злочину, які ставлять під сумнів достовірність і допустимість доказів, що створює загрозу визнання їх неналежними судом. Запропоновано підходи до оцінки допустимості таких доказів з урахуванням законності їхнього отримання, відповідності процесуальним нормам і захисту прав людини, включно з правом на приватність, недоторканість житла та справедливий суд.

Розроблено концепцію «непрямої провокації злочину», яка передбачає залучення особи до вчинення злочину через провокаційні дії агентів держави, спрямовані на іншого учасника, за посередництвом якого створюються умови, які спонукають особу, що є кінцевим об'єктом провокації, до вчинення злочину без прямого впливу на неї. Використання маніпуляцій або обмеженого доступу до ресурсів створює відчуття загрози, що стимулює до вчинення злочину. Окремо надано визначення «провокації злочину», яка полягає у штучному

створенні умов, які спонукають особу до вчинення правопорушення з метою її викриття, що не відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства України та практиці Європейського суду з прав людини й підриває принципи справедливого правосуддя.

Провокація злочину передбачає дії агентів держави або інших осіб, спрямовані на створення штучних умов, що спонукають людину до вчинення злочину, який вона за інших умов не вчинила б, з метою її притягнення до кримінальної або іншої відповідальності. Категорія «провокація злочину» відрізняється від підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, що є діями, спрямованими на переконання або примус іншої особи вчинити злочин задля власної вигоди або в межах спільного злочинного задуму. Підбурювач не здійснює злочин самостійно, але через умовляння, підкуп або інші засоби сприяє його вчиненню іншою особою. Основна відмінність полягає в тому, що провокація злочину існує в штучному створенні умов для злочину без реального наміру особи його вчинити, тоді як підбурювання спрямоване на залучення особи до реального злочинного задуму. Європейські стандарти проведення контролю за вчиненням злочину передбачають такі ключові принципи: пропорційність – заходи проведення контролю за вчиненням злочину мають бути обмеженими лише тими діями, що є потрібними для досягнення законної мети, без провокації злочину та надмірного втручання в права та свободи особи; законність – негласні слідчі (розшукові) дії повинні застосовуватися лише в тих випадках, коли інші, менш інвазивні методи розслідування є неефективними для досягнення цілей розслідування; законність – дії уповноважених осіб держави повинні проводитися в межах чинного кримінального процесуального законодавства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини; судовий контроль – процес контролю за вчиненням злочину має проходити під судовим наглядом для перевірки його обґрунтованості, законності та допустимості отриманих доказів; захист прав людини – на всіх етапах проведення заходів контролю повинні бути забезпечені права та свободи особи, а також надано можливість оскарження неправомірних дій.

Ключові слова: дискредитація доказів, Європейський суд з прав людини, контроль за вчиненням злочину, непряма провокація злочину, підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, провокація злочину, судовий контроль.

SUMMARY

Guk T. I. Conducting Control Over the Commission of a Crime: National Experience and European Standards – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences on the specialty 12.00.09 «Criminal Procedure and Forensics; Judicial Expertise; Operational-Investigative Activity». – Private institution «Scientific Institute of Public Law», Kyiv; State Tax University, Irpin, 2025.

This dissertation is dedicated to a comprehensive theoretical and applied study of the features of conducting control over the commission of a crime as a set of special measures carried out by law enforcement agencies to monitor, detect, prevent, and document the criminal activities of individuals suspected of committing criminal offenses.

The research analyzes the current state of the study of the peculiarities of controlling criminal activities, the problems related to the use of results obtained from such control, and the protection of the rights of participants in the criminal process. It identifies a pressing need to address several theoretical and practical issues related to clarifying: the concept and essence of controlling the commission of a crime in Ukrainian criminal procedural legislation; the grounds and methods for conducting such control; forms of crime control; problems of using the results of crime control; the legal positions of the European Court of Human Rights regarding crime control; and the international aspects of protecting human rights during crime control.

The content and essence of crime control as one of the types of covert investigative actions are explored. Crime control is a set of special measures carried

out by law enforcement agencies aimed at monitoring, detecting, preventing, and documenting the criminal activities of individuals suspected of committing criminal offenses. This involves both overt and covert methods, such as operational-investigative measures, the use of technical means, surveillance, controlled operations (controlled delivery, purchases), the involvement of agents, etc. Control also includes measures such as covert surveillance and participation in events related to the preparation or commission of a crime to gather information about the crime and its participants. This process is aimed at documenting events, intervening promptly to prevent a crime, and collecting evidence for further criminal proceedings.

The secret nature of the control allows law enforcement to obtain objective evidence without the knowledge of suspects, minimizing their influence on the information-gathering process. Crime control enables effective investigation of complex crimes, including organized crime. The dissertation separately analyzes the problems associated with the use of the results of such covert actions, including legal, procedural, and ethical challenges that arise during the collection, preservation, and use of evidence, which may be discredited and deemed inadmissible by the court. The concept of "evidence discreditation" is clarified, referring to violations during control procedures that call into question the reliability of the evidence. Approaches to evaluating the admissibility of such evidence are presented, considering the legality of its collection, adherence to procedural norms, and the protection of human rights, particularly the right to privacy, inviolability of the home, and a fair trial.

The concept of "indirect crime provocation" is developed, which involves leading an individual to commit a crime through provocative actions by law enforcement targeted at another participant. This includes creating circumstances that encourage the individual to commit a crime without directly influencing them. State agents or persons cooperating with law enforcement play a significant role in this. Manipulations or restricted access to resources create a sense of threat, prompting the individual to commit a crime. The dissertation also provides a definition of "crime provocation", which entails the artificial creation of conditions that lead an individual

to commit an offense, with the intent of exposing them, which is unlawful and undermines the principles of fair justice.

Crime provocation involves actions by state bodies or other individuals aimed at creating artificial conditions that lead a person to commit a crime they would not have committed otherwise, in order to hold them criminally or otherwise accountable. Provocation is illegal as it undermines legal principles and casts doubt on the legitimacy of law enforcement actions.

The category of "crime provocation" is distinguished from "incitement to commit a criminal offense," where incitement involves actions aimed at persuading or compelling another person to commit a crime for personal gain or as part of a joint criminal plan. The inciter does not commit the crime themselves but, through persuasion, bribery, or other means, facilitates the commission of the crime by another person. The key difference is that provocation involves artificially creating conditions for a crime without the individual having genuine intent to commit it, whereas incitement seeks to involve the person in a real criminal plan.

European standards for conducting crime control encompass the following key principles: proportionality – measures of crime control should be limited to actions necessary to achieve a legitimate aim, without provoking the crime or excessively infringing on the rights and freedoms of individuals; necessity – covert investigative actions should only be employed when other less intrusive investigative methods are ineffective for achieving the investigation's goals; legality – actions by state authorities must be carried out within the framework of current criminal procedural legislation, taking into account the case law of the European Court of Human Rights; judicial oversight – the process of crime control should be subject to judicial supervision to verify its justification, legality, and the admissibility of the evidence obtained; protection of human rights – throughout the control measures, the rights and freedoms of individuals must be safeguarded, and a means to challenge unlawful actions must be provided.

Keywords: evidence discreditation, European Court of Human Rights, crime control, indirect crime provocation, incitement to commit a criminal offense, crime provocation, judicial oversight.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гук Т. І. Відсутність провокації злочину як умова проведення контролю за його вчиненням. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), том 2. С. 206–211.
2. Гук Т. І. Контроль за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104), том 2. С. 251–258.
3. Грицюк І. В., Гук Т. І. Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокація злочину: етичні та правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 440–443.
4. Hrytsiuk, I. & Huk, T. Some problems of using the results of crime monitoring. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. Pp. 173–179.
5. Guk T. Some aspects of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights. *KELM*. 2022. № 7. Pp. 300–305.
6. Гук Т. І. Провокація злочину в практиці Європейського суду з прав людини. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 132–134.
7. Гук Т. І. Непряма провокація злочину в розумінні Європейського суду з прав людини. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22–23 вересня 2021 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.
8. Гук Т. І. Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	15
1.1. Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному законодавстві	15
1.2. Поняття та сутність контролю за вчиненням злочину в кримінальному процесуальному законодавстві України	26
1.3. Зарубіжний досвід проведення контролю за вчиненням злочину	41
Висновки до розділу 1.....	51
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ.....	52
2.1. Підстави та способи проведення контролю за вчиненням злочину.....	52
2.2. Форми здійснення контролю за вчиненням злочину	73
2.3. Проблеми використання результатів проведення контролю за вчиненням злочину	88
Висновки до розділу 2.....	109
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ З ПИТАНЬ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ.....	112
3.1. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо проведення контролю за вчиненням злочину	112
3.2. Впровадження міжнародно-правових норм та практики Європейського суду з прав людини в кримінальне процесуальне законодавство України	130
3.3. Захист прав людини під час проведення контролю за вчиненням злочину	138
Висновки до розділу 3.....	155
ВИСНОВКИ.....	157
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	162
ДОДАТКИ.....	192

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ECOSOC – Економічна та Соціальна Рада

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

Міндоходів – Міністерство доходів і зборів України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукові дії

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю держави. Це положення встановлює фундаментальні принципи, на яких повинна базуватися вся правова система, включно з кримінальним судочинством. Законодавство також повинно гарантувати об'єктивність і неупередженість під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду, уникаючи будь-яких порушень процесуальних прав обвинуваченого.

Кримінальний процесуальний кодекс України, ухвалений 2012 року, має на меті вдосконалення правового регулювання кримінального судочинства, інтеграцію європейських цінностей і принципів у національну правову систему та утвердження ідеї неухильного дотримання прав людини як основної засади всього кримінального процесу. Кодекс також покликаний забезпечити не лише формальну, але й реальну рівність процесуальних можливостей сторін і сприяти змагальності процесу. З одного боку, він пропонує сучасні інструменти для більш ефективної боротьби зі злочинністю, прискорює та підвищує результативність кримінального судочинства, а з іншого – закріплює гарантії прав людини, надаючи більш широкі можливості для захисту її прав, свобод та інтересів.

Одним із найбільш інноваційних рішень законодавця стало впровадження в досудове розслідування негласних слідчих (розшукових) дій, що фактично є оперативними заходами. Ці дії спрямовані на таємне отримання інформації про підготовку або вже скоєні кримінальні правопорушення з метою їхнього швидкого припинення та розкриття. Відповідно до статті 271 КПК України передбачена можливість здійснення негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, під час підготовки та проведення яких заборонено провокувати особу до вчинення злочину з метою її подальшого викриття, примушуючи до дій, які вона не вчинила б за відсутності впливу

агентів держави. Також не допускається вплив на поведінку особи через застосування насильства, погроз чи шантажу з тією самою метою. Однак провокація злочину залишається недостатньо дослідженою категорією в національному праві, а її оцінка з боку правозастосовних органів є непослідовною. Законодавча спроба врегулювати деякі неузгодженості та прогалини законодавства стосовно розглядуваної категорії у проекті Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за провокацію злочину від 2016 р. закінчилась його відкликанням, незважаючи на позитивні висновки всіх комітетів Верховної Ради України.

Натомість категорія «провокація злочину» отримала всебічне дослідження в рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) і знайшла своє відображення в багатогранній практиці цього Суду. ЄСПЛ неодноразово акцентував на недопустимості провокаційних дій правоохоронних органів, що порушує принцип справедливого судочинства. Відповідно до частини 5 статті 9 Кримінального процесуального кодексу України положення кримінального процесуального законодавства повинні тлумачитися та застосовуватися з урахуванням практики ЄСПЛ, що підкреслює важливість гармонізації національної судової практики з європейськими стандартами захисту прав людини.

До того ж, згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», українські суди зобов'язані використовувати як джерело права не тільки Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, але й відповідну практику ЄСПЛ під час розгляду справ. Це означає, що рішення ЄСПЛ мають обов'язковий характер у процесі винесення рішень українськими судами, і вони повинні враховувати не тільки текст Конвенції, а й інтерпретації, які ЄСПЛ надає її положенням під час розгляду конкретних справ. Такий підхід дає змогу забезпечити відповідність національного судочинства міжнародним стандартам, особливо в питаннях, пов'язаних із провокацією злочинів, коли дії

органів держави можуть призвести до порушення прав людини. Тому детальне вивчення й аналіз прецедентів ЄСПЛ з цієї категорії справ є важливим для вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства. Отже, дослідження теми «Вимоги Європейського суду з прав людини до здійснення контролю за вчиненням злочину» є актуальним з декількох ключових причин: 1) Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод встановлює стандарти, яких країни-учасниці повинні дотримуватись у сфері прав людини. Вимоги Європейського суду з прав людини до контролю за вчиненням злочинів є важливими для забезпечення справедливого судового розгляду та захисту прав людини; 2) дослідження допоможе зрозуміти, як держава може забезпечити ефективний контроль за розслідуванням злочинів, запобігаючи порушенням прав учасників кримінального процесу; 3) відповідно до частини 1 статті 87 Кримінального процесуального кодексу України докази, здобуті в результаті істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, національними законами, а також міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, вважаються недопустимими. Крім того, недопустимими є будь-які інші докази, отримані на основі інформації, яка була здобута внаслідок такого порушення прав і свобод людини (доктрина «плодів отруйного дерева»). Тому вдосконалення процедур і практик їхнього проведення є важливим кроком для зменшення ризиків порушення прав людини, що зі свого боку дасть змогу мінімізувати кількість випадків, коли докази, отримані під час таких дій, визнаються недопустимими в суді. Правильна організація негласних слідчих дій і чітке дотримання вимог закону під час їхнього проведення не тільки гарантують законність отриманих доказів, але й забезпечують надійність та ефективність досудового розслідування, що важливо для захисту прав людини й забезпечення справедливого судочинства; 4) розуміння вимог і стандартів ЄСПЛ щодо оперативної діяльності агентів держави є вагомим для подальшого розвитку правової системи й забезпечення виконання міжнародних зобов'язань.

З огляду на значну важливість кримінального процесуального законодавства України представлена до аналізу тематика має достатній науковий та емпіричний базис. Зокрема, її розробляли А. В. Белоусов, В. Д. Берназ, В. В. Гевко, В. О. Глушков, В. А. Глазков, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, В. М. Тертишник та інші.

Про проблемні питання провадження слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України писали В. Г. Дрозд, В. А. Журавель, В. І. Костюк, В. В. Лисенко, Д. Б. Сергєєва, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова та інші. Проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій і матеріалів оперативно-розшукових заходів вивчала В. В. Вінчук.

Взаємодію органів досудового розслідування й оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп досліджував В. В. Топчій; етичні та правові аспекти підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокації злочину аналізував І. В. Грицюк.

На монографічному рівні питання проведення слідчих (розшукових) дій розглядали вітчизняні науковці: Ю. М. Черноус, К. О. Чаплинський, Т. О. Борець, А. П. Гагаловська, І. І. Войтович, С. Ю. Карпушин.

Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав людини під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій досліджував А. А. Коваль.

2021 року Д. В. Головіним захищена дисертація на тему «Проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»; Ю. О. Андрейко аналізував проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди в кримінальних провадженнях про підкуп виборців; В. В. Комашко здійснив дисертаційне дослідження правових та організаційних основ контролю за вчиненням злочину.

М. А. Шепотько досліджувала кримінальну відповідальність за провокацію підкупу.

В. П. Кононенко розглядав законність оперативно-технічних заходів у контексті практики Європейського суду з прав людини, а також аналізував

оцінку цим Судом способів отримання доказів у справах, що стосуються незаконного обігу наркотиків. Особливості правозахисних норм Ради Європи були розкриті у працях вітчизняних науковців, як-от Л. О. Корчевна, О. М. Москаленко, Р. А. Петров і Р. Б. Хорольський.

Питання інтерпретації та застосування Конвенції 1950 р. Європейським судом і судами України вивчалися з урахуванням праць українських фахівців В. М. Ватаманюк, В. Є. Мармазова, С. В. Шевчука тощо. Його аналізували азербайджанський учений Л. Г. Гусейнов, західні фахівці Ж-Л. Бержель, В. Бертам, Ф. Тетчер та інші.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р), рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» (Указ Президента України від 30 червня 2023 року № 359/2023).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права» від 2 жовтня 2015 року (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в дослідженні та аналізі національного досвіду проведення контролю за вчиненням злочину в Україні та порівнянні його з європейськими стандартами, визначеними в практиці Європейського суду з прав людини.

Відповідно до поставленої мети сформульовані такі завдання:

- розкрити зміст і сутність контролю за вчиненням злочину як одного з видів негласних слідчих (розшукових) дій;
- проаналізувати проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, визначити поняття «дискредитація доказів, отриманих під час здійснення контролю за вчиненням злочину»;
- визначити підходи до оцінки визнання недопустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину;
- розробити концепцію категорії «непряма провокація злочину»;
- надати коротку характеристику та сформулювати визначення категорії «провокація злочину»;
- відокремити категорію «провокація злочину» від підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, визначити їхню відмінність;
- встановити та систематизувати Європейські стандарти проведення контролю за вчиненням злочину з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Об'єктом дослідження є правові аспекти здійснення негласних слідчих (розшукових) дій як контролю за вчиненням злочину в контексті Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини.

Предмет дослідження – проведення контролю за вчиненням злочину: національний досвід та європейські стандарти.

Методи дослідження були обрані з урахуванням визначеної мети та поставлених завдань, а також об'єкта й предмета дослідження. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. *Діалектичний метод* був використаний для розгляду всіх аспектів теми в динаміці, виявлення їхнього взаємозв'язку та взаємообумовленості (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.3).

Дослідження також ґрунтується на сукупному застосуванні провідних

методів наукової діяльності. *Аналіз, синтез, узагальнення, дедуція та індукція* є базовими методами, які були застосовними на всіх етапах дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). За їхнього сприяння вдалося дослідити окремі явища в єдності їхнього змісту або у відриві один від одного, що забезпечило можливість сформулювати теорії, гіпотези та концепції, обґрунтувавши тим самим їхню наукову цінність.

У дослідженні були використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, як-от: формально-юридичний метод, який використовувався для аналізу змісту нормативних актів України, міжнародних конвенцій (підрозділи 1.2, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); порівняльний – з метою аналізу співвідношення положень національних нормативних актів і міжнародних договорів (підрозділи 3.1, 3.2); структурно-функціональний метод – для виявлення специфічних особливостей і функціонування міжнародних організацій, що працюють у галузі захисту прав людини, зокрема Ради Європи (підрозділи 1.1, 3.2, 3.3); формально-логічний метод був застосований для визначення понять (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3); кейс-метод – для аналізу практики національних судів та Європейського суду з прав людини (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять наукові публікації та дослідження українських і зарубіжних науковців з відповідної тематики, матеріали науково-практичних конференцій, журнали і періодичні видання; законодавчі й нормативно-правові акти органів державної влади України; практика Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, Вищого антикорупційного суду України, Верховного Суду, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, місцевих та апеляційних судів України, міжнародні конвенції, ресурси мережі «Інтернет».

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена як сукупністю сформульованих завдань, так і засобами їхнього розв'язання. Вона полягає в такому:

вперше:

– сформульовано визначення поняття «дискредитація доказів, отриманих у процесі здійснення контролю за вчиненням злочину», що полягає у здійсненні цього виду негласних слідчих (розшукових) дій з такими порушеннями, які ставлять під сумнів достовірність чи допустимість зібраних доказів, і створює загрозу визнання їх неналежними судом;

– розроблено концепцію категорії «непряма провокація злочину», під якою пропонується розглядати залучення особи до вчинення кримінального правопорушення через провокаційні дії поліції, спрямовані на іншого учасника, який взаємодіє із залученою особою;

– з урахуванням аналізу практики Європейського суду з прав людини та доктринальних джерел запропоновано критерії для оцінки непрямой провокації, які передбачають аналізування таких відповідних умов: передбачуваність взаємодії; контрольована поведінка; кваліфікація дій співучасників; самостійність мотивів; процесуальні гарантії; ступінь активності поліції; наявність альтернативних засобів;

удосконалено:

– понятійно-категорійний апарат, зокрема, сформульовано визначення категорії «провокація злочину», яку пропонується розглядати як штучне створення агентами держави умов або ситуацій, які спонукають особу вчинити кримінальне правопорушення, якого вона за інших обставин не вчинила б. Провокація злочину здійснюється з метою викриття або кримінального переслідування особи, яка є об'єктом провокативних дій;

– підходи до оцінки визнання недопустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, що охоплює аналіз законності отримання доказу, відповідність його отримання процесуальним нормам і правилам щодо допустимості доказів у конкретному правовому контексті та може проявлятися в таких аспектах: 1) оцінка законності проведення негласних слідчих дій повинна базуватися на збалансованому підході до пропорційності та потребі в

таких діях; результати негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути визнані недопустимими, якщо вони отримані з перевищенням відповідного рівня втручання в приватне життя та інших прав особи; 2) оцінка допустимості доказів повинна враховувати наявність чіткої правової обґрунтованості для проведення негласних слідчих дій у національному законодавстві; 3) оцінка допустимості доказів має базуватися на комплексному підході, який враховує не лише сам факт проведення негласних слідчих дій, але й обставини, за яких вони були здійснені, зокрема відсутність істотного порушення прав і свобод людини, прав людини під час їхнього здійснення; 4) оцінка допустимості доказів повинна передбачати прозорий та ефективний механізм контролю з боку незалежних судових інстанцій на всіх етапах здійснення відповідних слідчих (розшукових) заходів;

дістали подальшого розвитку:

– систематизація обмеження та вимог, які накладаються Європейським судом з прав людини на проведення уповноваженими особами держави негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, серед яких, зокрема: 1) пропорційність – заходи контролю за вчиненням злочину мають бути обмеженими лише відповідними й достатніми для досягнення законної мети діями; 2) законність – уповноважені особи держави повинні діяти в межах закону та відповідно до чітких законодавчих норм; 3) судовий контроль – процес проведення негласних слідчих дій має піддаватися попередньому судовому контролю для перевірки їхньої законності, обґрунтованості й остаточному судовому контролю допустимості доказів, отриманих у результаті проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій; 4) захист прав людини на всіх етапах.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й обґрунтовані в дисертаційному дослідженні висновки, теоретичні положення та конкретні пропозиції можуть бути застосовані в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого наукового вивчення проблем проведення негласних слідчих (розшукових) дій (акт впровадження

Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 року);

– *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес» і «Міжнародний захист прав людини» (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 року та Державного податкового університету від 18 травня 2024 року);

– *практичній діяльності* – для розроблення чітких стандартів і процедур для поліції щодо негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину;

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокація злочину: етичні та правові аспекти», опублікованій спільно з І. Грицюком, автором особисто проаналізовано правові основи й етичні аспекти підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокації злочину.

У науковій статті «Деякі проблеми використання результатів проведення контролю за вчиненням злочину», опублікованій спільно з І. Грицюком, автором особисто проаналізовано основні проблеми, які виникають у процесі збирання, збереження та використання доказів, отриманих під час проведення контрольованих поставок, оперативних закупок та інших методів такого контролю.

Ідеї та розробки, які належать співавторам, одночасно з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації

обговорювалися в Науково-дослідному інституті публічного права. Результати дослідження були оприлюднені на 3 міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.), «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики» (м. Київ, 21–22 лютого 2022 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 8 наукових публікаціях, серед яких 4 статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 1 – в іноземному фаховому виданні, та 3 тези доповідей, опубліковані в збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок, з них основний текст – 161 сторінка, список використаних джерел – 30 сторінок (252 найменувань) та 3 додатки на чотирьох сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

1.1. Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному законодавстві

Слідчі дії як спосіб отримання інформації про обставини скоєного або такого, що готується, злочину й осіб, які його вчинили (вчиняють), відомі кримінальному провадженню ще з давніх часів. Вони є складовою частиною процесуальних дій і мають пошуково-пізнавальний характер. Попри їх важливу роль, нормативне визначення слідчих дій досі відсутнє, що стало підґрунтям для наукових досліджень і дискусій. У процесі тривалих обговорень науковці сформулювали визначення цього поняття. Слідчі дії розглядаються як дії, передбачені кримінально-процесуальним законодавством, що спрямовані на отримання (розшук, збирання) або перевірку вже наявних доказів у конкретному кримінальному провадженні, виконувані уповноваженими суб'єктами у встановленій процесуальній формі (Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков, С. Ю. Петряєв). Але й це визначення потребує уточнення та критичного аналізування. По-перше, акцент на отриманні та перевірці доказів є важливим, проте саме поняття слідчих дій є значно ширшим і не обмежується лише цими аспектами. Дії слідчого також можуть бути спрямовані на забезпечення умов для захисту прав підозрюваних, потерпілих та інших учасників процесу. По-друге, визначення не враховує динамічність слідчих дій, оскільки вони часто передбачають як активне дослідження фактів, так і виявлення нових обставин, що можуть кардинально змінити напрям розслідування. Крім того, формулювання «уповноваженими суб'єктами» є недостатньо конкретним, адже в різних юрисдикціях коло осіб, які можуть

проводити слідчі дії, може варіюватися, а самі дії можуть проводитись і залученими особами, що не мають відповідних повноважень.

Слідчі дії належать до більш широкого за змістом поняття процесуальних дій, які здійснюються слідчим або особою, відповідальною за дізнання (а в окремих випадках, передбачених законом, – прокурором або начальником слідчого підрозділу) на етапі досудового розслідування, дотримуючись відповідних процедурних норм. Ці дії мають пізнавальну мету, тобто завжди спрямовані на отримання, фіксацію або перевірку доказової інформації [55, с. 215], але до визначення категорії «слідчі дії» повернемося пізніше.

Важливою особливістю негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину є наявність небезпеки провокації злочину, що є прямим порушенням права на справедливий судовий розгляд у розумінні Європейського суду з прав людини. Історичні витoki провокації як правового явища беруть початок у законах Стародавнього Риму. Так, у часи римського права (період республіки) термін «провокація» означав право громадянина оскаржити вирок, винесений консулом чи претором, апелюючи до народу [45]. Ця норма «*provocatio ad populum*» (з лат. «звернення до народу») давала змогу засудженому громадянину безпосередньо звернутися до народу з апеляцією. Отже, правовий інститут провокації в давнину мав зовсім інше значення, ніж у сучасному розумінні, і його основною метою було забезпечення гарантій прав і законних інтересів громадян. Однак провокація як соціальне явище з'явилася значно раніше. Спочатку провокаційні методи найчастіше використовувались у політичних і військових цілях, а іноді застосовувались для придушення інакодумців. У середньовіччі відбулася поступова еволюція поняття провокації. Саме в цей період, коли політика стала звільненою від моральних чи релігійних обмежень і зосередженою виключно на інтересах монарха, методи провокації набули широкого застосування [147].

У перші етапи становлення державності на території нашої країни всі законодавчі, виконавчі та судові повноваження були зосереджені в руках одного правителя – князя. З розвитком і зміцненням централізованої держави

виник апарат чиновників, що допомагав здійснювати управлінські функції. Князь продовжував очолювати адміністрацію та суд на центральному рівні, а на місцях адміністративні й судові питання вирішували воєводи та земські старости. Окремі чиновники могли поєднувати функції управління із судовою діяльністю. Термін «суддя» означав вміння правильно тлумачити закони, а «судне місце» використовувалося для позначення будь-якого адміністративного органу. Це свідчить про те, що кримінальний процес у сучасному розумінні ще не сформувався, а основною діяльністю було «упіймання» та покарання «лихих» осіб. Особлива увага надавалася пошуку осіб, які вчиняли державні злочини. Це знайшло відображення в Судебнику 1497 року – зводі законів Російської держави, за яким розшук найбільш небезпечних для держави злочинців здійснювали представники княжої адміністрації [69, с. 9]. Саме в цей період починає формуватися розшук як прототип оперативно-розшукової діяльності. У XV – на початку XVI століття функції розшуку злочинців почали виконувати представники центральної влади, яких стали називати особливими розшукувачами [186, с. 297].

Історія кримінального процесуального законодавства України, яке регулює порядок проведення слідчих (розшукових) дій, включно із кримінальними провадженнями щодо певних категорій осіб (зокрема, в різні історичні періоди – державних службовців), має великий обсяг правових актів. Серед них можна виділити такі документи, як «Руська правда», Судебник Казимира IV (1468), збірники магдебурзького права, Статути Великого князівства Литовського (1529, 1566, 1588), а також Судебник (1550) [5, с. 26].

Стаття 8 Глави 10 під назвою «Про суд» Соборного уложення 1649 р. передбачала кримінальну відповідальність за так зване «фіктивне посередництво», коли приватна особа діяла як посередник для передачі винагороди судді (як грошей, так і цінностей) від зацікавленої сторони з метою отримання вигідного рішення, але насправді привласнювала цю винагороду [122, с. 376].

1845 року було ухвалено Уложення про покарання кримінальні та виправні, яке містило розділ «Про злочини і проступки на державній і громадській службі», в якому визначалися покарання для осіб, що давали або обіцяли гроші, цінні речі чи інші подарунки службовцям у зв'язку з їхньою діяльністю або обов'язками, виконуваними на державній чи громадській службі. Окремо була передбачена норма, яка встановлювала покарання як позбавлення волі від одного до двох років для осіб, які пропонували хабарі або інші обіцянки (що можна розглядати як провокацію підкупу) чи використовували погрози, намагаючись спонукати посадовця порушити справедливість або ухилитися від виконання службових обов'язків. Якщо службовець відмовлявся, але пропозиції чи обіцянки продовжували надходити, винні особи підлягали покаранню на ув'язнення на зазначений термін.

У кримінальному законодавстві того періоду не було прямої заборони на провокацію підкупу, але в загальних положеннях про відповідальність за корупційні правопорушення це поняття було опосередковано враховане [218, с. 109]. Тут варто зазначити, що сучасне розуміння терміна «провокація» стало результатом тривалого еволюційного процесу, який охоплював розвиток загальноновизнаних концепцій природного права, а також закріплення ряду фундаментальних принципів у позитивному праві [217, с. 30].

У Зводі законів Російської імперії 1857 року (друга книга XV тому – «Законы о судопроизводстве по делам о преступлениях и проступках») були регламентовані такі аспекти: загальні принципи кримінального судочинства, процесуальні дії, розгляд справ у суді першої інстанції, перегляд кримінальних справ у суді другої інстанції, виконання судових рішень, а також спеціальні форми провадження [69, с. 12].

Статут кримінального судочинства 1864 року (далі – Статут) став одним із найзначніших законодавчих актів, які сприяли розвитку інституту слідчих дій у нашій країні. У цей період кримінально-процесуальні норми почали відокремлюватися від адміністративних. Було введено диференційований кримінальний процес, який залежав від статусу (посади) особи, яка скоїла

злочин. Проте процес залишався розшуковим і зазначався таємністю, значним формалізмом, а також великим обсягом прав для посадових осіб і органів, які здійснювали кримінальне провадження, за повної відсутності відповідних процесуальних прав у обвинуваченого. У Статуті вперше на законодавчому рівні були визначені підстави для початку попереднього слідства та проведення розшукових дій у кримінальних справах, зокрема надано право поліції діяти на власний розсуд; окреслено коло посадових осіб та органів, які займалися кримінальним провадженням [69, с. 12].

У Статуті був встановлений порядок ведення справ про посадові злочини. Так, Розділ 3 містив окремі глави, які регулювали підсудність таких справ конкретним судам, процедуру передання справи до суду, порядок судового розгляду, оскарження та виконання вироків, а також відновлення справ, що зазнали шкоди через царський маніфест або у зв'язку зі смертю підсудних. У цьому нормативному документі також передбачалися підстави для відкриття справ про хабарництво, спеціальні процедури проведення судових процесів, охоплюючи прийняття присяжними свідчень від свідків та інші процесуальні дії [5, с. 28–29]. Аналіз Статуту кримінального судочинства 1864 року показує, що до слідчих дій входив ряд процесуальних актів і рішень, які ухвалювалися судовими слідчими. Це стосувалося, зокрема, застосування запобіжних заходів, а також притягнення особи до відповідальності як обвинуваченого [39, с. 126].

Статут визначав обсяг повноважень слідчого. Наприклад, ст. 264 Статуту встановлювала, що судовий слідчий самостійно вживає всі відповідні заходи для проведення слідства, за винятком тих, у яких його повноваження обмежені законом. Слідчі дії охоплювали огляд і медичний огляд (розділ 4), допити (глави 5, 7, 8), а також пошук речових доказів (розділ 4). Слідчий мав виключне право визначати запобіжний захід. Крім загальних слідчих органів, існували також спеціальні слідчі органи, які займалися, зокрема, розслідуванням посадових злочинів [190, с. 29–30].

У всіх країнах, які раніше були союзними республіками, після розпаду СРСР питання юридичної оцінки провокації злочину стає надзвичайно

актуальним у контексті визначення пріоритетів нової кримінально-правової політики. Водночас, зберігаючи спадковість основних кримінально-правових норм радянського періоду, законодавці більшості нових незалежних держав вирішили криміналізувати лише окремі випадки провокації, пов'язані із встановленням відповідальності за підбурювання особи до отримання незаконної винагороди (стаття 370 КК. Провокація підкупу). Однак загальне тлумачення провокації, її юридичний зміст, а також питання правової оцінки провокаційних дій трактуються неоднозначно в різних країнах [147].

Подальший розвиток законодавства розпочався ще за радянських часів з ухваленням декрету Ради народних комісарів РСФРР – уряду Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки – «Про хабарництво» від 8 травня 1918 р. Це був перший законодавчий акт, який встановлював відповідальність за хабарництво за радянським кримінальним правом. У цьому декреті були визначені ключові поняття: посадова особа, хабар і відповідальність за хабарництво. Декрет став основою для формування подальшого законодавства щодо боротьби з корупцією.

Законодавець на той час розглядав провокацію підкупу як підбурювання до його вчинення, і відповідальність за такі дії встановлювалася згідно із загальними правилами відповідальності за співучасть.

Кримінальну відповідальність за провокацію підкупу в історії українського законодавства вперше запровадив Кримінальний кодекс УРСР 1922 р. До ухвалення цього Кодексу 23 серпня 1922 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет затвердив Кримінальний кодекс УРСР, який набув чинності з 15 вересня 1922 р. Для уніфікації кримінального законодавства й каральної політики всіх радянських республік в основу Кримінального кодексу УРСР 1922 р. було покладено КК РСФРР, який у ст. 115 містив кримінально-правову заборону провокації хабаря.

Редакція КК РСФРР 1926 р. була масштабною ревізією Кримінального кодексу 1922 р. і затверджена постановою Всеросійського центрального виконавчого комітету 22 листопада 1926 р. А в Україні набув чинності

Кримінальний кодекс УРСР 1927 року, який, зазнавши змін і доповнень, діяв до ухвалення Кримінального кодексу УРСР 1960 року. Цей Кодекс містив положення, що стосувалися кримінальної відповідальності за провокацію підкупу [218, с. 110].

На підставі аналізу законодавства радянського періоду А. А. Коваль робить висновок, що, на відміну від слідчих дій, оперативно-розшукові заходи не були відкрито передбачені на законодавчому рівні, а вважалися державною таємницею. Водночас їхнє проведення супроводжувалося значними порушеннями прав людини та недотриманням режиму законності під час здійснення кримінального провадження. Правова неврегульованість оперативно-розшукових заходів відіграла свою роль під час масових репресій у період з 1930 по 1950 роки. Оперативні повідомлення та результати оперативно-розшукових заходів, оформлені як довідки, іноді прикріплювалися до кримінальних справ і ставали підставою для винесення смертних вироків. Деяких відомих радянських генералів і маршалів після закінчення Другої світової війни було ув'язнено, а частину з них розстріляно за антисталінські висловлювання, що були зафіксовані підслуховувальними пристроями [69, с. 15–16].

Новий етап у розвитку кримінально-правової боротьби з провокацією злочину розпочався з ухвалення 28 грудня 1960 року нового Кримінального кодексу УРСР. Цей Кодекс містив статтю 171 «Провокація хабаря», яка визначала провокацію як свідоме створення посадовою особою певної обстановки та умов, що сприяють пропонуванню або отриманню хабаря, з метою викриття особи, яка дала або взяла хабар. За такі дії передбачалося покарання щодо позбавлення волі на термін до двох років.

Дії, які підпадали під чинність статті 171 КК УРСР 1960 року, мали кілька характерних ознак:

– умисний характер (особа свідомо створювала обстановку, яка могла спонукати іншу особу до підкупу, і мала намір це зробити);

– розуміння посадовою особою ситуації та умов, які можуть призвести до пропозиції хабаря. Середовище й обставини, за яких було вчинено кримінальне правопорушення, мають бути такими, щоб вони могли впливати на людину та формувати в неї враження, що від неї очікується надання хабаря [218, с. 110–111]. Інші прояви провокації працівниками правоохоронних органів вчинення кримінального правопорушення охоплюються відповідними частинами ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень» [22, с. 188].

Перші публічно доступні нормативно-правові акти, які стосувалися оперативно-розшукових заходів, з'явилися наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Одним із ключових документів, що передбачав реалізацію оперативно-розшукових заходів, став Закон СРСР «Про органи державної безпеки в СРСР», ухвалений 6 травня 1991 року під номером 2159-І. Цей Закон містив положення, які давали змогу органам державної безпеки СРСР здійснювати контроль за поштовими відправленнями, а також прослуховувати телефонні розмови й інші переговори, що проводилися за допомогою телефонних та інших комунікаційних пристроїв. Крім того, Закон давав змогу знімати інформацію з технічних каналів зв'язку. Проте важливо зазначити, що підстави та порядок проведення цих заходів у Законі не були чітко визначені [69, с. 17].

Курс України на євроінтеграцію та ухвалення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [151] стимулювали наукову спільноту до активізації діяльності з розробки й ухвалення нового демократичного Кримінального процесуального кодексу України, який би відповідав сучасним вимогам: мав єдиний стиль, чітку структуру статей, глав і розділів. Для досягнення цієї мети 17 серпня 2010 року Президент України видав Указ № 820 «Про Робочу групу з питань реформування кримінального судочинства». На його основі була сформована робоча група, яка в подальшому розробила проєкт нового Кримінального процесуального кодексу України. Варто підкреслити, що ця група була утворена з метою розробки узгоджених пропозицій для реформування

кримінального судочинства, а також для забезпечення належного гарантування дотримання конституційних прав громадян і впровадження загально визнаних міжнародних демократичних стандартів у цій галузі. Це також передбачало виконання зобов'язань України перед Радою Європи [162].

Було розроблено два проекти Кримінального процесуального кодексу України: один з них був поданий Президентом України (реєстр. № 9700) і визначений ним як терміновий, а інший – альтернативний проект, запропонований народним депутатом України Р. М. Зваричем (реєстр. № 9700-1).

Згодом перший проект був розглянутий і обговорений на спільних зустрічах експертів Ради Європи та представників України, які відбулися 9 листопада 2011 року в місті Страсбург, та 12 грудня 2011 року в місті Київ. Крім того, він пройшов громадське обговорення, організоване Міністерством юстиції України. Натомість альтернативний проект Кодексу України кримінального процесу не отримав жодного громадського чи експертного обговорення [69, с. 1–2]. Тобто фактично його відразу відсунули вбік, а пріоритет отримав саме президентський законопроект. Офіційно зазначається, що обидва законопроекти були розглянуті 13 січня 2012 року Головним науково-експертним управлінням і Комітетом з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України [29], а також 16 березня 2012 року Головним юридичним управлінням Верховної Ради України. Висновки цих органів однозначно свідчили про підтримку проекту, що був поданий Президентом України [69, с. 18].

У процесі становлення України як правової держави питання захисту прав людини набуває особливого значення. У всіх країнах одним із ключових чинників, що суттєво впливають на реалізацію прав і свобод людини, є рівень злочинності. Тому кожна країна створює систему правоохоронних органів, які займаються боротьбою зі злочинністю, вживають заходів для профілактики цього негативного соціального явища, виявляють правопорушників і притягують їх до юридичної відповідальності [38, с. 24]. Натомість сучасний концепт боротьби зі злочинністю характеризується плюралізованими,

превентивними та каральними реакціями на злочин. Дослідження змін на макрорівні в злочинності, контролі та соціальному порядку супроводжувалися більш конкретними дослідженнями нових змін у поліцейській діяльності [244, с. 476–477].

Нові технології змінили правоохоронну галузь і систему кримінального правосуддя загалом. Сьогодні поліція та інші співробітники правоохоронних органів покладаються на широкий спектр технологій, щоб забезпечувати дотримання законів і припиняти злочини безпечним та ефективним способом.

Нові технології – від пристроїв для зчитування номерних знаків і систем виявлення вогнепальної зброї до безпілотних камер і тепловізорів дали змогу правоохоронним органам запобігати злочинам і підтримувати безпеку своїх громад. Правоохоронні технології стрімко розвивалися впродовж останніх кількох десятиліть і зі свого боку докорінно змінили обличчя суспільства [251]. Впроваджуються новітні форми та методи слідства. А. П. Гагаловська розглядає слідчі дії як процесуальні акти, які регламентуються кримінальним процесуальним законом і спрямовані на формування та перевірку доказів. Їх проводять уповноважені особи, щоб встановити та підтвердити фактичні обставини, які мають значення для кримінальної справи, з дотриманням детальної процедури проведення й оформлення, а також з використанням кримінально-процесуального примусу [34, с. 8]. П. А. Лупінська визначає слідчі дії як тип процесуальних дій, що мають на меті й у своїй основі збирання доказів. Вона зазначає, що ці дії базуються на пізнавальних і засвідчувальних елементах, що відрізняє їх від інших процесуальних дій, які проводить слідчий. Кожна слідча дія передбачає застосування певних пізнавальних методів, як-от порівняння, вимірювання, моделювання, опис тощо. Для більшості слідчих дій мета їхнього проведення визначена безпосередньо в законі [5, с. 46].

Слідчі (розшукові) дії можна класифікувати за різними критеріями: за обсягом предмета пошуку або дослідження; за кількістю проведенень однієї і тієї самої слідчої (розшукової) дії; за часом, упродовж якого потрібно провести цю дію; за рівнем обов'язковості її виконання; за методом отримання інформації;

за можливістю розкриття інформації про факт і методи проведення дії тощо [5, с. 49].

Слідчі дії можна диференціювати залежно від їхньої операційної структури на різні групи, які охоплюють сукупність прийомів і засобів пізнання, а також підтвердження процедур і результатів. Перша група пов'язана з «непримусовим спостереженням» і містить у собі огляд, освідчування та проведення слідчого експерименту. Друга група слідчих дій зосереджується на спостереженні за важкодоступними об'єктами, до якої входять обшук, арешт кореспонденції та контроль за переговорами. Третя група використовує методи розпитування, а саме допит, очну ставку, впізнання та перевірку показань. Четверта група охоплює слідчі дії, які спрямовані на дослідження прихованої інформації, як-от експертиза [5, с. 49].

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) формують окрему категорію слідчих дій. Згідно з частиною 1 статті 246 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, інформація про проведення яких і методи їхнього виконання не підлягають розголошенню, за винятком випадків, визначених КПК України. Негласні слідчі дії являють собою новий інститут для кримінального процесуального законодавства України, який має на меті підвищення ефективності роботи органів досудового розслідування для виявлення та розслідування злочинів. У законодавстві ряду європейських країн цей інститут відомий під назвою спеціальних слідчих дій [95, с. 274].

Кримінальний процесуальний кодекс України містить визначення слідчих (розшукових) дій. Згідно з частиною 1 статті 223 КПК України слідчі (розшукові) дії є заходами, які здійснюють для збору доказів або для перевірки вже отриманих доказів у контексті конкретного кримінального провадження [105].

До ухвалення Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. більшість дій, які складають окремі форми контролю за вчиненням злочину, здійснювалися в межах оперативно-розшукової діяльності. Деякі з них мали нормативне закріплення (оперативна та контрольована закупка, контрольована

поставка), інші існували як теоретичні категорії (оперативний експеримент). Новим аспектом Кримінального процесуального кодексу України є регулювання підстав і порядку організації дій, що мають на меті імітувати обстановку злочину, хоча практика оперативних підрозділів у попередженні та розкритті протиправних дій за допомогою імітації обставин їхнього вчинення вже достатньо сформована [18, с. 131].

Запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій у Кримінальному процесуальному кодексі України є результатом тривалих пошуків у галузі теорії кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, а також у слідчій і судовій практиці, що стосуються розробки механізму застосування матеріалів, отриманих негласним способом, у кримінальному судочинстві. Цей механізм має не лише забезпечити невідворотність кримінального покарання, але також гарантувати належне дотримання прав і законних інтересів громадян, а також суспільства загалом [106, с. 156]. Натомість чинне національне кримінальне процесуальне законодавство не містить достатньо правових норм, які б могли повністю вирішити проблему провокації злочину. А Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність лише за провокацію підкупу (ст. 370 КК України) [103]. Однак провокаційна діяльність може відбуватися щодо фактично будь-якого умисного злочину, охоплюючи провокації підкупу, незаконний обіг зброї, наркотичних засобів і психотропних речовин, а також викрадення, зґвалтування, податкові злочини тощо. Тому варто звернути увагу на позиції вчених, які пропонують внести до кримінального законодавства загальну норму щодо «провокації злочину» [147].

1.2. Поняття та сутність контролю за вчиненням злочину в кримінальному процесуальному законодавстві України

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій є ефективним інструментом у боротьбі зі злочинністю та застосовується правоохоронними органами під час

збору фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [14, с. 247], але він ще не набув поширення значною мірою через наявність недоліків у законодавстві, які не відповідають у багатьох аспектах вимогам правової визначеності, принципу верховенства права та пропорційності [86, с. 62].

У новому Кримінальному процесуальному кодексі України характерна для певних європейських країн модель поліцейського розслідування була інтегрована в рамках традиційного інституту досудового слідства, який існує в нашій правовій системі. Водночас основна роль на цьому етапі судочинства залишилася за слідчим як головним процесуальним суб'єктом. Раніше існуючі оперативно-розшукові дії отримали процесуальну форму й підпадають під компетенцію слідчого. І хоча КПК України 2012 р. ввів новий інститут – негласні слідчі (розшукові) дії, він не надав чіткого визначення їхньої системи та змісту, а також завершеної процесуальної форми здійснення, залишаючи багато запитань щодо умов і способів їхнього проведення [86, с. 63].

На думку С. Єськова, інститут негласних слідчих (розшукових) дій є синтетичним утворенням, яке виникло завдяки інтеграції оперативно-розшукової підтримки розслідування кримінальних справ з досудовим слідством. Ці дві форми діяльності, хоч і мають різний правовий режим, за своєю сутністю пов'язані з процесом збору інформації та слідчими операціями [58, с. 270]. Відповідно, треба відокремлювати ситуації, коли слідчі, а також співробітники оперативних підрозділів, які здійснюють негласні слідчі (розшукові) дії, зокрема аудіо- та відеоконтроль особи, фактично організують процес допиту підозрюваного [44, с. 451–452]. Щодо такої ситуації в постанові Касаційного кримінального суду від 7 жовтня 2020 (справа № 239/621/15-к) зазначено, що комунікація підозрюваних у слідчому ізоляторі зі слідчим прокуратури та трьома оперативними співробітниками міліції, які займалися розслідуванням злочинів, не може вважатися негласною слідчою (розшуковою) дією, пов'язаною з аудіо- або відеоконтролем особи. Це пояснюється тим, що учасники цього спілкування не мали жодних підстав вважати, що їхня розмова

є приватною [181, с. 120]. Отже, особи, уповноважені здійснювати судовий контроль і процесуальне керівництво, повинні враховувати ризики можливого навмисного спотворення форм і змісту процесуальних дій з боку представників органів досудового розслідування й не допускати їх [181, с. 123].

У цьому контексті варто звернути увагу на вирок Вищого антикорупційного суду від 31 січня 2023 року у справі № 991/2163/21. У цій справі сторона захисту підкреслила, що негласні слідчі (розшукові) дії, які полягали в контролі за вчиненням злочину, були проведені способом імітації обстановки злочину, але фактично виконувалися у формі спеціального слідчого експерименту. Клопотання про визнання цього доказу недопустимим було обґрунтоване тим, що, на думку захисника, оперативні співробітники провели негласні слідчі розшукові дії не в тій формі, яка була зазначена прокурором у його постанові.

Суд зазначив, що Кримінальний процесуальний кодекс України містить перелік форм контролю, однак не визначає специфіки для розмежування різних форм контролю за вчиненням злочину. Ці особливості викладені в підзаконному нормативно-правовому акті – Інструкції, в якій вказано, що проміжною метою імітації обстановки злочину є створення в інших осіб ілюзії реальності вчинення злочину. Натомість мета спеціального слідчого експерименту полягає в перевірці намірів особи здійснити злочин [20].

Отже, якщо імітація обстановки злочину загалом передбачає пасивні дії правоохоронних органів, що полягають виключно в контрольованому неперешкоджанні вчиненню злочинних дій, то слідчий експеримент потребує активного моделювання певних обставин і спостереження за реакцією особи на ці обставини, оскільки інші способи з'ясувати наявність злочинних намірів виявляються неможливими. Це розмежування є досить умовним і не виключає можливості поєднання ознак різних форм контролю за вчиненням злочину в межах однієї слідчої дії [20].

Суд також зазначив, що вказана Інструкція не є джерелом кримінального процесуального закону, тому навіть у разі порушення її вимог це не може

слугувати безумовною підставою для визнання доказів недопустимими. До того ж Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у своїх рішеннях від 22.10.2021 № 487/5684/19 та від 04.02.2020 № 311/1110/18 зазначив, що проблеми, пов'язані із формулюванням понять різних форм контролю за вчиненням злочину, визначенням конкретних критеріїв для їхнього розмежування, а також розумінням сутності негласних слідчих розшукових дій загалом, не повинні впливати на виконання завдань кримінального провадження. Суд акцентував увагу на самостійності підстав і мети проведення різних видів негласних слідчих розшукових дій, які не обмежуються лише фіксуванням іншої негласної слідчої розшукової дії [26].

На думку В. А. Журавель, коректність терміна «слідчі (розшукові) дії» взагалі викликає сумніви, адже слідчі дії та розшукові заходи мають різні процесуальні цілі, тому їхнє ототожнення некоректне, навіть якщо вони обидва формують доказову базу в кримінальному провадженні. Але законодавець не розрізняє чітко доказове значення результатів негласних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Останні повинні виконуватися з метою виявлення й запобігання правопорушенням і можуть слугувати підставою для ініціювання кримінального провадження. Водночас у межах відкритих проваджень слідчі або оперативні підрозділи можуть здійснювати лише негласні слідчі дії, результати яких мають доказовий характер [59, с. 574].

З огляду на це положення ч. 2 ст. 99 КПК України, яке дає змогу використовувати матеріали, зібрані оперативними підрозділами, як докази, суперечливе, бо якщо можна проводити оперативно-розшукові заходи без дозволу слідчого судді, то дотримання складної процедури для негласних слідчих дій втрачає сенс [1, с. 17]. Крім того, В. В. Вінцук звертає увагу на важливу проблему в процесі здійснення оперативно-розшукових заходів: недостатню координацію між оперативними працівниками. Він наголошує, що це ускладнює ефективність проведення таких дій. Крім того, дослідник акцентує увагу на тому, що оперативні працівники часто змушені діяти в умовах прихованої протидії, оскільки не мають можливості відкрито

розкривати методи, якими вони користуються під час розслідувань. Ця ситуація створює додаткові перешкоди, адже обмеженість у комунікації з іншими працівниками та потреба в зберіганні конфіденційності методів ускладнюють ефективну роботу й досягнення результатів [32, с. 100].

Варто підкреслити, що українська теорія та практика кримінального процесу, а також оперативно-розшукової діяльності з моменту ухвалення Кримінального процесуального кодексу України 2012 року вперше зіштовхнулися з поняттям контролю за вчиненням злочину. Деякі його форми, як-от контрольована поставка, контрольована закупка й оперативна закупівля, були вже відомі вітчизняній правоохоронній практиці, зокрема в межах оперативно-розшукової діяльності, та довели свою ефективність у боротьбі зі злочинністю [59, с. 574–576]. У розділі, який регулює контроль за скоєнням злочинів, Кримінальний процесуальний кодекс України наводить таке формулювання: «Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупівлі, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством» (ч. 5 ст. 271). На думку М. Корнієнка та В. Тертишника, ця фраза ілюструє унікальний підхід, оскільки законодавець, який повинен був визначити ці правила під час ухвалення Кримінального процесуального кодексу України як комплексного законодавчого акта, не зробив цього. Замість цього він переніс вирішення цього питання на майбутнє, залишивши його остаточно нерегульованим [86, с. 66]. В. П. Кушпін взагалі стверджує, що в чинному законодавстві не передбачено повноцінного функціонування контролю за вчиненням злочину [107, с. 97].

Так само вважає і М. Грібов, наголошуючи, що стаття 271 Кримінального процесуального кодексу України зазначає, що в разі достатніх підстав вважати, що особи готують вчинення або вже вчинили тяжкий чи особливо тяжкий злочин, може бути здійснено контроль за вчиненням злочину. Цей контроль може набувати чотирьох форм: контрольована поставка, контрольована й оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину. На жаль, законодавець не надав визначення ні категорії «контроль за

вчиненням злочину» загалом, ні жодній із його форм. Ця прогалина має досить негативні наслідки для виконання завдань кримінального провадження, викликає термінологічну плутанину та на практиці в процесі застосування різних форм контролю за вчиненням злочину надає стороні захисту обґрунтовану підставу вимагати від суду визнання недопустимими доказів, здобутих під час контролю за вчиненням злочину [43, с. 243]. На думку М. Грібова, правове регулювання судового контролю за проведенням спеціального слідчого експерименту є неповним і недосконалим [42, с. 312].

Здійснюючи нагляд за вчиненням злочину, уповноважені суб'єкти спрямовують свої дії на виявлення та контроль за діями осіб, які планують або готуються до протиправних вчинків. Це робиться з метою уникнення суспільно небезпечних наслідків, які б могли виникнути внаслідок цих дій, якби не був встановлений відповідний нагляд. Отже, на основі аналізу законодавства та практики правоохоронних органів можна зробити висновок, що контроль за вчиненням злочину охоплює систему заходів, спрямованих на перевірку інформації щодо готовності окремих осіб вчинити тяжкий або особливо тяжкий злочин. Цей контроль також може охоплювати безпосередню участь у вчиненні окремих протиправних дій з метою мінімізації або уникнення суспільно небезпечних наслідків, а також розкриття й припинення діяльності організованих злочинних груп та організацій. Правовою основою таких заходів є положення статті 271 Кримінального процесуального кодексу України, яка визначає порядок їхнього проведення за рішенням прокурора [18, с. 130–131]. На переконання М. Грібова, у прямому значенні контроль за вчиненням злочину полягає в наданні можливості особі реалізувати свої злочинні наміри під прихованим наглядом, щоб зафіксувати її дії та своєчасно їх зупинити. Наприклад, такий контроль може бути здійснений через візуальне спостереження за підозрюваним з використанням фотографій і відеозаписів. Якщо відомо конкретне публічно доступне місце і час, де планується скоєння кримінального правопорушення, то замах на його здійснення можна зафіксувати за допомогою відеоконтролю в цьому місці. Контроль за

крадіжкою з квартири чи приватного будинку може проводитися способом візуального спостереження за територією (входом і вікнами) та за допомогою аудіо- й відеоконтролю всередині приміщення. Отже, контроль за вчиненням злочину є більш широким поняттям, ніж сукупність форм контролю, які передбачені кримінальним процесуальним законодавством [43, с. 243].

Здійснення контролю за вчиненням злочину, а також реалізація спеціального завдання, спрямованого на запобігання чи викриття злочинної діяльності, що здійснюється організованою групою або злочинною організацією, є важливими й різними аспектами кримінально-правового контролю. Перший обмежений виявленням злочинів, здійснюваних окремими особами, тоді як другий спрямований на розкриття діяльності організованих злочинних груп. Відмінність цих процесів підкреслюється їхнім різним кримінально-процесуальним характером і метою, яка полягає в отриманні різних типів інформації для розслідування злочинів [179, с. 340].

Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися в одній із чотирьох визначених у частині 1 статті 271 КПК України форм: контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину. У цьому контексті виникає питання про те, які саме дії становлять сутність зазначених законних форм контролю за вчиненням злочину. Відповідь на нього дасть змогу зрозуміти, які конкретно дії можуть бути внесені в перелік правомірних заходів, вжитих під час контролю за злочином, що зі свого боку допоможе визначити, які дії не мають ознак злочинів у цій ситуації.

На досить спірну думку О. Б. Сибаль, працівники правоохоронних органів, здійснюючи контроль за злочином, мають право вчиняти певні правомірні дії, злочинність яких виключається:

– організацію дій особи, яка співпрацює з правоохоронним органом конфіденційно. Це передбачає, що правоохоронці можуть розробляти план дій для такої особи, координувати її поведінку, надавати вказівки й інструкції щодо

виконання певних дій, а також забезпечувати її захист під час виконання цих дій;

– підбурювання особи, яка конфіденційно співпрацює з правоохоронними органами, до вчинення певних дій полягає в тому, що слідчий може переконати особу, яка звернулася із заявою про злочин, у потребі в її участі в контролі за скоєнням цього злочину з метою викриття злочинця. У результаті цього в зазначеної особи виникає намір або бажання здійснити відповідні дії;

– пособництво особі, яка конфіденційно співпрацює з правоохоронними органами, у вчиненні дій під час контролю за злочином проявляється в тому, що ця особа зазвичай отримує поради та вказівки від представників правоохоронних органів. Крім того, їй можуть надаватися попередньо ідентифіковані або несправжні (імітаційні) засоби, як-от зброя, наркотики, гроші тощо;

– інші формально схожі на злочини дії. Наприклад, контроль за вчиненням злочину у формі імітування обстановки злочину може передбачати вчинення вибухів, підпалів, знищення або пошкодження майна, заволодіння транспортним засобом, викрадення людини тощо.

Спірним є визнання правомірним потурання злочину, за яким здійснюється контроль, яке виражається в неналежному виконанні працівниками правоохоронних органів своїх обов'язків щодо припинення виявленого злочину або перешкоджання його скоєнню. Такі дії можуть бути кваліфіковані як зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), службова недбалість (ст. 367 КК України), сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їхньої злочинної діяльності (ст. 256 КК України), а також як бездіяльність військової влади (ст. 426 КК України) [179, с. 341]. В. А. Колесник зазначає, що в разі проведення контролю за вчиненням злочину як негласної слідчої (розшукової) дії законодавець дає змогу не припиняти виявлений злочин, а спостерігати за його вчиненням до завершення та допускати вчинення нових кримінальних правопорушень, які виступають окремими ланками кримінального ланцюга, з тим, щоб розкрити нові й більш

тяжкі злочини, які пов'язані чи лежать в основі вже відомих. Водночас контроль за вчиненням злочину не може проводитись, якщо внаслідок проведення уповноваженими співробітниками правоохоронних органів запобігти таким діям, як посягання на життя, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень особі (особам), розповсюдження небезпечних для життя багатьох людей речовин, втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини, а також екологічним або техногенним катастрофам, повністю неможливо [70, с. 82].

Мета контролю за вчиненням злочину спрямована на виявлення та фіксацію фактів порушення закону й особи, яка його вчинила. Під терміном «виявлення» розуміється встановлення наявності злочину та особи, затриманої під час його вчинення, а «документування» містить фіксацію фактичних даних про злочин у відповідних юридичних документах, як-от протоколи процесуальних дій, аудіо- й відеозаписи, матеріальні докази та інше. Цільове направлення контролю допомагає чітко визначити його відмінність від інших процесів, які не мають кримінального характеру [179, с. 341].

Відповідно, на переконання В. В. Комашко, контроль за вчиненням злочину є законним за умови:

- 1) проведення його в рамках кримінального провадження стосовно тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 2) проведення вповноваженою законом особою;
- 3) рішення про здійснення контролю ухвалюється прокурором. Після завершення контролю оформлюється протокол, до якого додаються речі та документи, отримані в процесі його проведення. Якщо контроль закінчується фіксацією, то також складається протокол за участю відповідної особи.

Контроль за вчиненням злочину є допустимим за таких умов:

- вчиняється тяжкий або особливо тяжкий злочин;
- злочин не є доведеним до кінця;
- розслідування іншим способом утруднене або взагалі неможливе.

Але контроль не здійснюється, якщо неможливо повністю запобігти таким обставинам, коли може виникнути загроза:

- життю або загоді тяжких тілесних ушкоджень;
- розповсюдженню небезпечних речовин тощо.

Проводячи контроль за злочинними діями конкретної особи (осіб) або злочинної організації, орган досудового розслідування ставить за мету виявлення всіх можливих спільників, місць зберігання предметів матеріального світу, які є об'єктами або знаряддями злочину, а також встановлення свідків і виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, з подальшим їхнім усуненням [73, с. 191–192].

Контроль за вчиненням злочину здійснюється виключно на основі рішення прокурора (ч. 4 ст. 246 КПК України) [105]. Однак терміновість проведення зазначених негласних слідчих розшукових дій можливе в контексті досудового розслідування таких злочинів, як розбійні напади, замовні вбивства, терористичні акти та інші подібні правопорушення. У таких випадках виникає обґрунтована потреба в проведенні певних форм контролю за вчиненням злочинів, зокрема як-от спеціальний слідчий експеримент та імітація обстановки злочину. У цих умовах слідчий надає прокурору, що здійснює процесуальне керівництво в розслідуванні злочину, відповідні матеріали, які слугують підставою для ухвалення рішення про проведення НСРД. Прокурор, зважаючи на надані матеріали, в разі потреби, аналізує інші документи у справі та виносить обґрунтовану постанову щодо проведення відповідної розшукової дії [191, с. 72].

Безумовно, під час передачі прокурору матеріалів і ухвалення ним рішення відбувається втрата часу, що впливає на оперативність контролю за вчиненням злочину. У зв'язку з цією проблемою О. Ю. Татаров стверджує, що, оскільки зазначені форми контролю за злочинами не пов'язані із втручанням у приватне спілкування або іншим обмеженням конституційних прав і свобод особи, їхнє проведення повинно здійснюватися за аналогією з виконанням спеціального завдання щодо розкриття злочинної діяльності організованих груп або

злочинних організацій (ст. 272 КПК України) на підставі постанови слідчого, яка має бути погоджена з керівником органу досудового розслідування, або безпосередньо за постановою прокурора [191, с. 72]. О. М. Сало погоджується з наведеним висновком, однак зауважує, що іноді виникають обставини, коли керівник ОДР має терміново ухвалити рішення про потребу в проведенні контролю за вчиненням злочину. У таких випадках він зобов'язаний доручити виконання цієї негласної слідчої (розшукової) дії слідчому або співробітнику оперативного підрозділу, які здійснюють термінові дії в рамках розслідуваного злочину [173, с. 131]. З урахуванням цього дослідник пропонує внести до статті 271 Кримінального процесуального кодексу України доповнення як частину 9, яка звучатиме так: «9. У разі термінової потреби, що пов'язана із запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, контроль за вчиненням злочину здійснюється на основі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування» [173, с. 171].

На думку Р. Тарасенка, варто також зазначити, що чинна версія першого речення частини 3 статті 271 Кримінального процесуального кодексу України є невдалим прикладом законодавчої техніки: «При підготовці та проведенні заходів контролю за вчиненням злочину категорично забороняється провокувати (підбурювати) особу до вчинення цього злочину з наміром його подальшого викриття. Це означає, що правоохоронці не повинні сприяти особі у скоєнні злочину, який вона б не вчинила без їхньої участі, або ж намагатися впливати на її поведінку за допомогою насильства, погроз чи шантажу з тією ж метою...». Цей текст має складну структуру, що складається з трьох простих речень, дієприслівникового звороту та декількох словосполучень. Дослідник вважає, що така конструкція ускладнює правильне й однозначне розуміння викладених ідей, а також може призводити до спотвореного тлумачення терміна «провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину» [188, с. 114]. Це зі свого боку ускладнює проведення чіткої межі між правомірними діями поліцейських і неправомірними під час здійснення контролю за вчиненням злочину [51, с. 108].

Крім того, варто зазначити, що процесуальні й організаційні аспекти виконання доручень слідчого та прокурора оперативними підрозділами щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій також залишаються недостатньо розробленими [182, с. 133]. Так, відсутність самого доручення слідчого чи прокурора працівнику оперативного підрозділу щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як зазначив Верховний Суд у постанові від 5 листопада 2019 року у справі № 344/11299/15-к, є суттєвим порушенням вимог кримінального процесуального законодавства. Це вказує на отримання доказів неуповноваженою на проведення відповідної слідчої (розшукової) дії особою, що є безумовною підставою для визнання таких доказів недопустимими [91].

Слідчі тісно співпрацюють з оперативними працівниками. Взаємодія між ними базується на кількох ключових принципах. Насамперед це відповідальність слідчого за повне, всебічне та об'єктивне дослідження обставин у кримінальному провадженні, а також його процесуальна незалежність у прийнятті рішень, крім тих випадків, коли закон вимагає отримання згоди від суду (слідчого судді) або прокурора. Оперативні служби зі свого боку мають право самостійно обирати засоби та методи, які використовуються в оперативно-розшуковій діяльності, а також тактичні прийоми їхнього застосування в рамках чинного законодавства. Це дає змогу їм ефективно встановлювати осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Важливим аспектом є активне застосування спеціальних методик, а також наукових і технічних досягнень під час розслідування кримінальних справ. Крім того, потрібно оптимально використовувати можливості слідчих та оперативних підрозділів, дотримуючись загальних принципів кримінального провадження та забезпечуючи конфіденційність даних досудового розслідування [198, с. 172]. Спільна діяльність слідчого та працівників оперативно-розшукових служб під час досудового слідства має бути ретельно узгоджена з планом розслідування, а також базуватися на результатах спільної оцінки як слідчих, так і оперативно-розшукових ситуацій [112, с. 224].

Згідно з українським законодавством взаємодія в процесі контролю злочинів повинна відбуватися так: спочатку правоохоронний орган (слідчий) отримує інформацію та потрібні оперативні дані про можливий вчинений або вчинюваний злочин. Потім прокурор ухвалює рішення про застосування контролю за вчиненням злочину, вказуючи імітаційні засоби та інші відомості, передбачені статтею 251 КПК України. Після цього оперативні співробітники застосовують контрольні заходи й надають зворотний зв'язок щодо отриманих результатів. Український процесуальний Кодекс дає змогу використовувати практично всі доступні засоби негласних слідчих (розшукових) дій, охоплюючи аудіо- та відеозапис, а також зняття інформації із сучасних інформаційних і комунікаційних систем, що фактично дублюється з аналогічним переліком оперативно-розшукових заходів [89, с. 151]. Натомість, як зауважує С. С. Багран, незважаючи на те, що в Кримінальному процесуальному кодексі України існує правове регулювання системи негласних процесуальних засобів пізнання (які охоплюють негласні слідчі (розшукові) дії), слідчі практично не користуються цими засобами самостійно, передаючи їхнє виконання оперативним підрозділам. Таке делегування повноважень щодо здійснення негласних процесуальних засобів пізнання має недолік, оскільки знижує ефективність слідчої пізнавальної діяльності [10, с. 18].

Водночас слідчі дії та розшукові заходи, враховуючи їхній зміст, характер, мету та завдання, є різними процесуальними інструментами. Тому неправильно ототожнювати їх і ставити між ними знак рівності, навіть якщо вони обидва отримують схоже значення в процесі формування доказової бази в рамках кримінального провадження. Законодавець у положеннях Кримінального процесуального кодексу України не проводить чіткого розмежування за ступенем доказового значення між результатами негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів [60, с. 23].

О. Ю. Хабло, Я. Ю. Конюшенко та І. В. Чурікова розглядають слідчі (розшукові) дії як процесуальні дії, регламентовані кримінально-процесуальним законодавством, що виконуються уповноваженими особами та

складаються з різних пошукових, дослідницьких і підтверджуючих заходів, спрямованих на отримання або перевірку доказів у конкретному кримінальному провадженні [104].

С. Ю. Карпушин визначає слідчі (розшукові) дії як тип процесуальних дій, які здійснюються з метою збирання, перевірки, аналізу, оцінки та використання доказів уповноваженими особами, відповідно до кримінального процесуального законодавства, в процесі розслідування кримінальних правопорушень [68, с. 78].

На думку Д. Й. Никифорчука, С. І. Ніколаюка та інших, під негласними слідчими (розшуковими) діями розуміються законодавчо закріплені організовані дії або їхня комбінація, що виконуються учасниками кримінального процесу з використанням технічних і оперативно-технічних засобів. Ці дії здійснюються за допомогою різноманітних способів і прийомів, які спрямовані на вирішення основних завдань і досягнення ключових цілей кримінального судочинства [116, с. 33].

Зазначену категорію Д. Сергеева розглядає як заходи, що містять сукупність пошуково-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, інформація про факт і методи проведення яких не підлягає розголошенню. Ці дії виконуються уповноваженими суб'єктами, відповідно до кримінального процесуального законодавства, з метою виявлення та фіксації фактичних даних, а також інформації про їхні джерела, що потрібно для отримання доказів у кримінальному провадженні та їхньої подальшої перевірки. Застосування таких засобів у кримінальному процесі вимагає постійного вдосконалення оперативності, процесуальних гарантій законності їхньої реалізації, оскільки вони можуть бути як ефективним інструментом для здобуття доказів у кримінальному судочинстві, так і призводити до серйозних порушень прав, свобод і законних інтересів осіб, які підпадають під їхній вплив [175, с. 109]. На думку В. Комашка, контроль за вчиненням злочину охоплює комплекс взаємопов'язаних правових та організаційно-тактичних заходів, які полягають у перевірці уповноваженими особами наявності й достовірності підстав для

припущення, що скоєно або намагаються скоїти тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Водночас інформація про факти й методи реалізації таких дій є конфіденційною та не підлягає розголошенню [74, с. 454–455].

Отже, контроль за вчиненням злочину – це комплекс спеціальних негласних слідчих заходів, які здійснюють правоохоронні органи з метою моніторингу, виявлення, попередження та документування злочинної діяльності осіб і злочинних груп, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень або готуванні до їхнього вчинення. Цей процес охоплює як відкриті, так і негласні методи слідства, зокрема оперативно-розшукові заходи, використання технічних засобів спостереження, прослуховування, проведення контрольованих операцій, як-от контрольована поставка або закупка, залучення агентів тощо.

Змістом контролю є практична реалізація заходів із прихованого спостереження, супроводження або участі в подіях, пов'язаних з підготовкою або вчиненням злочину, з метою отримання інформації про фактичні обставини, осіб, які вчиняють злочин, та механізми його вчинення. Такий контроль охоплює дії, спрямовані на документування подій, забезпечення оперативного втручання для запобігання злочину та збирання доказів для подальшого кримінального провадження.

Сутність контролю полягає в таємній природі цієї слідчої дії, що дає нагоду отримувати об'єктивні докази без відома підозрюваних, запобігаючи впливу на процес збору інформації з їхнього боку. Контроль спрямований на створення умов, за яких особи, що планують або вчиняють злочин, не усвідомлюють нагляду правоохоронних органів, що дає змогу ефективно розслідувати складні злочини, зокрема організовані.

Основною метою контролю є не лише фіксування фактів вчинення злочину, але й збирання доказів, які можуть бути використані в суді для притягнення винних до відповідальності. Одночасно важливо дотримуватися законодавчих норм і прав людини, щоб ці заходи були правомірними та не

порушували конституційних прав громадян, як-от право на приватність і на справедливий суд.

1.3. Зарубіжний досвід проведення контролю за вчиненням злочину

Економічна та Соціальна Рада (далі – ECOSOC) у своєму рішенні 1990/23 від 23 травня 1990 р. подала проект резолюції, що стосується міжнародного співробітництва в галузі боротьби зі злочинністю та кримінального правосуддя, враховуючи мінливу ситуацію в цій сфері. До цього проекту були внесені рекомендації для розгляду на Восьмому конгресі ООН щодо попередження злочинності та поводження зі злочинцями, який проходив з 27 серпня по 7 вересня 1990 р. у Гавані. Цей документ викликає інтерес завдяки своєму підходу до перевірки добросовісності, що містить використання методу провокації. Наприклад, співробітник служби боротьби зі зловживаннями, одягнений у цивільний одяг, може імітувати стан сп'яніння за кермом орендованого автомобіля, щоб привернути увагу поліцейського патруля, а потім запропонувати хабар, щоб уникнути проходження тесту на вміст алкоголю в організмі. Або ж цей співробітник може виступити в ролі іноземного інвестора та запропонувати хабар за отримання вигідних умов для інвестицій. Проте цей метод має також численних критиків, які стверджують, що провокація підриває суспільну повагу до закону, оскільки кожна людина має свої вразливості. Критики вказують на те, що такий підхід може бути використаний проти практично будь-якого чиновника з політичних чи особистих причин. З цього випливає, що попередження та протидія кримінальним правопорушенням можуть охоплювати деякі елементи провокації. Теоретично це підтверджується практичним досвідом, адже такі методи дають змогу виявляти корупцію в тих сферах, де це було б інакше неможливо [217, с. 138–139].

У Доповіді про роботу 14-го Конгресу ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя (Кіото, 7–12 березня 2021 року) є посилання на

резолуції Економічної та Соціальної Ради й зазначено, що країни зобов'язані гарантувати сумлінність і об'єктивність у діяльності правоохоронних органів та інших елементів системи кримінальної юстиції, а також забезпечити незалежність судової гілки влади. Крім того, вони повинні забезпечувати справедливе, ефективне, прозоре, підзвітне й належне правосуддя згідно з документами, згаданими у відповідних резолюціях Генеральної Асамблеї та Економічної і Соціальної Ради [222].

Відповідно до ч. 1 ст. 23 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією кожна держава, яка є стороною цієї конвенції, повинна вживати законодавчі та інші заходи, які містять можливість застосування спеціальних методів розслідування, за умови, що вони відповідають національному законодавству [96]. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності передбачає, що кожна країна, яка є стороною цієї конвенції, повинна, в межах своїх можливостей і відповідно до умов, встановлених її національним законодавством, здійснювати відповідні кроки, щоб дати змогу застосовувати спеціальні методи розслідування, як-от операції з використанням агентів (ч. 1 ст. 20) [75].

Так, Кримінальний кодекс Болгарії встановлює відповідальність за провокацію підкупу. Це кримінальне правопорушення полягає в тому, що особа свідомо створює умови або обстановку, які спонукають до пропозиції чи отримання хабаря, з метою подальшого викриття тієї людини, яка запропонувала або взяла хабар (абз. 1 ст. 265). Важливо зазначити, що закон у цьому випадку передбачає компромісний підхід, згідно з яким особа, яка піддалася провокації, звільняється від кримінальної відповідальності (абз. 2 ст. 265) [100, с. 206–207].

Диспозиція цієї норми не вказує конкретно, хто саме може бути відповідальним за провокацію підкупу. Відповідно до логічного тлумачення ст. 265 Кримінального кодексу Болгарії суб'єктом цього кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, яка відповідає загальним критеріям

суб'єкта кримінального правопорушення. У цій статті немає обмеження щодо того, хто може бути потерпілим від провокаційних дій [217, с. 143].

Стаття 145 Кримінального кодексу Грузії, яка має назву «Провокація злочину», визначає це явище як спонукання особи до вчинення кримінального правопорушення з метою подальшого притягнення її до кримінальної відповідальності. Відповідно до законодавства Грузії загальним об'єктом цього кримінально караного діяння є суспільні відносини, пов'язані із захистом прав і свобод людини (глава XXIII). За скоєння такого правопорушення передбачено покарання як обмеження волі терміном до трьох років, арешт терміном до шести місяців або позбавлення волі терміном до чотирьох років [98].

Згідно зі статтею 18 Кримінального кодексу Королівства Іспанія провокація охарактеризована як підбурювання до скоєння кримінального правопорушення під час масового скупчення людей або як безпосереднє спонукання конкретної особи до вчинення такого правопорушення за допомогою преси, радіо або іншого засобу масової інформації, що сприяє оприлюдненню цієї інформації [101].

У кримінальному законодавстві Королівства Норвегія передбачені конкретні кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність для посадових осіб за провокацію підлеглих до вчинення службового кримінального правопорушення, а також за сприяння у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 124 та 125) [102].

Зазвичай провокаційні дії приписують посадовим особам правоохоронних служб. У зв'язку з цим цілком логічно, що багато країн стикаються з труднощами в чіткому розмежуванні між операціями, які проводяться легітимно, та операціями, що містять елементи провокації. Незважаючи на те, що правові тенденції та практика Європейського суду з прав людини свідчать про те, що провокація під час документування протиправних дій є неприпустимою, в більшості країн світу підрозділи правоохоронних органів усе таки допускають використання провокаційних елементів [217, с. 138].

Підходи до визначення провокації злочину значною мірою є схожими й орієнтовані на встановлення та дотримання чіткої межі, яка дає змогу розрізняти законні слідчі (розшукові) заходи, що передбачені кримінальним і кримінальним процесуальним законодавством, від тих, які забороняють провокацію злочинної поведінки громадян з боку правоохоронних органів [65, с. 54–61]. В Україні суди часто відмовляються визнавати як допустимі докази, отримані в такий спосіб. На відміну від цього практика судової системи США показує, що понад 95 % матеріалів, наданих у рамках негласних слідчих (розшукових) дій, вважаються належними [125, с. 33]. Хоча, можливо, тут переважний вплив має якість доказів, і свідчити взагалі щодо судової системи окремої держави некоректно. Крім того, А. Савченко зазначає, що в судовій практиці та кримінально-правовій доктрині США провокацію кримінального правопорушення традиційно розглядають як виправдувальну обставину, яка вилучає злочинність дії. Отже, якщо особа була спровокована на вчинення кримінального діяння, це може слугувати захистом від кримінального переслідування, особливо якщо провокація була спрямована проти конкретної особи, яку незаконно намагалися притягнути до кримінальної відповідальності [172, с. 192].

В американській судовій системі досудове провадження здійснюється поліцією з використанням усіх доступних розвідувальних і криміналістичних засобів, що регулюються в найкращому разі відомчими нормативно-правовими актами або прецедентами. Дослідники, які вивчають американський досвід, зазначають, що в останні роки ці засоби в США почали вважатися законними методами й отримали назву «проактивне розслідування». У рамках цього підходу всі методи отримання інформації мають рівну юридичну силу, а їхні результати стають повноцінними аргументами в суді, хоча право визначення їх як судових доказів залишається за судом. Так, в американській судовій системі оперативно-розшукова інформація безпосередньо потрапляє до суду, де вирішується питання її допустимості. Отже, під процесуальним використанням

результатів оперативно-розшукової діяльності в США розуміється їхнє застосування безпосередньо в судових стадіях.

Важливою характеристикою американської кримінальної юстиції є те, що як судові докази можуть використовуватися відомості, отримані від таємних інформаторів (які можуть бути співробітниками правоохоронних органів), а також результати спеціальних поліцейських операцій, які в США називають операціями-пастками, і секретні розслідування, що здійснюються прокурорами. Під негласними інформаторами (співробітниками) в США розуміються особи, які перебувають на постійній державній службі та не розкривають своєї приналежності до правоохоронних органів. Зазвичай у кожному територіальному відділі поліції є штат таких співробітників. Вони, наприклад, зображують покупців наркотиків для отримання доказів злочинної діяльності продавців, оскільки іншими способами вважається практично неможливим добувати докази про осіб, залучених у так звані злочини без жертв. Заведено вважати, що оскільки дії таких співробітників, незалежно від обманного характеру, допустимі, то і сам обман, за допомогою якого добувають докази, не порушує будь-яких конституційних прав [187, с. 207].

М. Шепотько, проаналізувавши кримінальне законодавство США, доходить висновку, що провокація як метод роботи правоохоронних органів у цій країні може бути як законною, так і злочинною. Визначення того, чи є провокація правомірною, здійснюється за системою критеріїв, які дають змогу законно провокувати осіб, схильних до скоєння кримінального правопорушення. Проте, якщо агент з метою ініціювання кримінального переслідування підбурює людину до скоєння злочину, який вона не мала наміру вчиняти, такі дії вважаються «пасткою» (entrapment) і визнаються протиправними [217, с. 138–139].

У Сполучених Штатах Америки, де використання негласних розслідувальних заходів передбачає застосування майже всіх доступних оперативних методів, для проведення оперативної чи контрольованої закупки не вимагається складна система погодження, а узгодження відповідних дій із

прокуратурою взагалі не є важливим. Однак у більшості випадків для цього потрібен судовий ордер, хоча існує безліч виключень, які дають змогу поліції діяти без його отримання. Коли одна зі сторін дає згоду на проведення оперативно-розшукових заходів, законодавство США не передбачає обов'язковості наявності судового рішення. Якщо ж проводяться негласні заходи розслідування, в яких беруть участь особи «чутливої» категорії, як-от федеральні судді, члени Конгресу чи губернатори, то для цього обов'язково потрібне погодження Міністерства юстиції [183, с. 172]. У будь-якому випадку тільки суд встановлює допустимість отриманих даних як складової частини доказової бази щодо обвинувачення.

В європейській практиці вважається, що саме судовий орган повинен здійснювати контроль за діями поліції та встановлювати обмеження на використання спеціальних слідчих методів і засобів спостереження, а також, де це потрібно, організації секретних операцій. Правоохоронні органи можуть вести цілодобове спостереження в зонах з підвищеною злочинністю або коли потрібна додаткова охорона під час великих заходів. Від камер стеження за дорожнім рухом до дронів правоохоронними органами застосовується будь-яка технологія, яка може забезпечити фіксування та передавання даних без затримок.

Правоохоронні органи також використовують досягнення ІТ-технологій у таких сферах, як мобільні додатки, підключені пристрої, поліцейські натільні камери та системи аналізу даних, які використовують технологію для автоматичного аналізу великих обсягів даних із внутрішніх і зовнішніх джерел [249].

Роль поліції в сучасному демократичному суспільстві є складною і такою, що постійно змінюється. Очікується, що вона буде однаково ефективно реагувати на сучасні виклики та вирішувати складні соціальні й індивідуальні проблеми. Іноді це вимагає застосування сили для досягнення законних цілей. Як пише Л. Молі, в таких випадках поліцейська робота інколи демонструє неприємні факти. Так, поліція з протидії наркотикам в Англії часто

використовує конкретні гучні операції, які, по суті, є загальними, періодичними відповідями на певні злочини. Але вони загалом спрямовані на досягнення символічних цілей – створити враження, що щось робиться, а не на попередження або розкриття злочинів. Є навіть думка, що стосовно місцевих постачальників вони фактично можуть мати контрпродуктивні результати з погляду застосування закону [245].

На переконання О. Татарова, законодавець, визначаючи у КПК як критерій допустимості обмеження конституційних прав і свобод громадян скоєння тяжкого чи особливо тяжкого злочину, очевидно, керувався вердиктами ЄСПЛ, пов'язаними із забезпеченням дотримання прав та свобод людини, закріплених у ст. 2, 6, 8, 13 Конвенції 1950 р. (зокрема, рішення «Делькур проти Бельгії» від 17.01.1970, «Клаас та інші проти Німеччини» від 06.09.1978, «Тейсера де Кастро проти Португалії» від 09.06.1098, «Сейкера проти Португалії» від 06.05.2003, «Нарінен проти Фінляндії» від 01.06.2004, «Ванян проти Росії» від 15.12.2005, «Шеннон проти Сполученого Королівства» від 06.04.2006, «Худобін проти Росії» від 26.10.2006, «Волохи проти України» від 02.11.2006, «Раманаускас проти Литви» від 05.02.2008, «Михайлюк та Петров проти України» від 15.01.2010).

Також брався до уваги досвід нормативно-правової регламентації в кримінальному процесуальному законодавстві Франції, Німеччини, Болгарії, Латвії, Грузії, Молдови, Австрії, Польщі та інших європейських країн. У більшості з них проведення негласних дій можливе в кримінальних провадженнях щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів (наприклад, Франції, ФРН, Польщі, Молдови, Болгарії). Водночас в Австрії, Грузії, Латвії вжиття негласних заходів розслідування не пов'язане зі ступенем тяжкості злочину. Основною гарантією дотримання прав громадян вважаються належний прокурорський нагляд і судовий контроль [192].

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій активно застосовується в багатьох зарубіжних країнах, де функції оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування виконує одна й та сама посадова особа, як-от офіцер

поліції, агент або детектив. З огляду на це така особа має можливість безпосередньо використовувати як відкриті, так і закриті методи вивчення обставин скоєного злочину [177, с. 284], за винятком тих, які вимагають спеціальних знань і навичок, оскільки ці заходи реалізуються спеціалізованими суб'єктами [192].

У багатьох країнах, зокрема в США, Італії, Французькій Республіці та Федеративній Республіці Німеччина, термін «негласне розслідування» активно застосовується для опису процесу збору інформації прихованого характеру. Ця термінологія також стала вживатися в країнах, що раніше входили до складу СРСР, включно із Україною. Поняття «негласне розслідування» передбачає проведення таємних, прихованих або негласних кримінально-процесуальних дій, що виконуються уповноваженими органами на підставі обґрунтованого рішення. Результати таких дій можуть використовуватися в процесі доказування нарівні з відкритими (гласними) заходами. Ефективність застосування негласних засобів у кримінально-процесуальній діяльності, здійснюваній працівниками поліції, детективами або агентами, підтверджується численними дослідженнями та практикою правоохоронних органів багатьох зарубіжних країн. Серед них виділяються такі держави, як Республіка Аргентина, Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Бразилія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Португальська Республіка, Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина. Ці країни використовують негласні методи для ефективного розслідування злочинів, що дає змогу їм оперативно реагувати на кримінальні прояви та забезпечувати безпеку суспільства.

Крім того, країни пострадянського простору, як-от Республіка Грузія, Латвійська Республіка, Республіка Молдова та Республіка Казахстан, також активно впроваджують цей підхід у своїх правоохоронних системах. Використання негласних засобів дає нагоду цим державам не лише підвищити ефективність боротьби з криміналітетом, але й адаптуватися до сучасних викликів, з якими стикається суспільство. Цей досвід інших країн може

служувати корисним прикладом для України та інших держав, які прагнуть удосконалити ефективність своєї кримінально-процесуальної діяльності.

Важливим досягненням Кримінального процесуального кодексу України є прийняття усталених стандартів роботи правоохоронних органів, що характерні для країн із розвинутою демократією, як-от США, Велика Британія та Німеччина. У цих країнах досудове розслідування злочинів здійснюється за допомогою як відкритих, так і негласних методів роботи. Процесуалізація оперативно-розшукової діяльності в Україні є результатом пошуків ефективних законодавчих рішень для розбудови механізму протидії злочинності. Це містить у собі імплементацію міжнародних стандартів, адаптацію національного законодавства до європейських норм, а також впровадження нових методів і технологій, які сприяють більш ефективному розслідуванню злочинів. Таке поєднання відкритих і прихованих дій дає змогу забезпечити комплексний підхід до боротьби зі злочинністю, що є надзвичайно важливим у сучасних умовах [173, с. 36–37].

Згідно із Законом Федеративної Республіки Бразилія про злочинні організації для забезпечення повноти й ефективності проведення слідчих дій керівник уповноваженого органу, що займається розслідуванням злочинів, має право ухвалити рішення про проведення таємного розслідування (ст. 23). Крім того, на всіх етапах слідства дозволяються такі методи збору доказів: доступ до записів телефонних і телекомунікаційних викликів, а також до кадастрових даних, які перебувають у державних або приватних базах даних, а також отримання іншої інформації; перехоплення телефонного та телекомунікаційного зв'язку відповідно до чинного законодавства. Важливо зазначити, що ця інформація зберігається впродовж п'яти років (ст. 17); використання спеціальних технічних засобів у процесі розслідування (ст. 30).

У Розділі II регламентуються контрольовані дії, які полягають у втручанні поліції чи адміністративного втручання, пов'язаного з дією, здійсненою злочинною організацією або пов'язаною з нею, доки воно перебуває під наглядом і моніторингом, щоб законний захід було вжито в найбільш

ефективний час. Причому до завершення розслідування доступ до протоколів буде обмежено для судді, прокуратури та начальника поліції як гарантії успіху розслідування. А наприкінці належної перевірки буде підготовлено докладний звіт щодо контрольованої дії (ст. 8).

Наступна ст. 9 вказує, що якщо контрольована дія передбачає перетин кордонів, втручання поліції або адміністративного персоналу може відбутися лише за умови співпраці з органами влади країн, через які проходить імовірний маршрут або в яких існує місце призначення особи, щодо якої проводиться розслідування, з метою зменшення ризиків втечи або втрати предмета як знаряддя злочину [250].

Так, у законодавчих документах США немає чітко визначених технічних параметрів для збору інформації під час негласних слідчих дій. Отже, оперативний простір для діяльності поліції та інших правоохоронних органів США є з цього погляду більш широкий. Негласні слідчі дії не потребують щільної регламентації, і збір, наприклад, візуальної інформації поліцією в публічних місцях за замовчуванням не потребує судового регулювання [193, с. 203].

Американські поліцейські сили й інші правоохоронні органи застосовують уже згадану тактику проактивного розслідування для досягнення своїх цілей. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що американська система правоохоронних органів не має таких стримуючих елементів, як досудове розслідування, а також усіх додаткових елементів, що передбачені цим процесом для перевірки інформації. Усі дані, які були належно отримані та зібрані законним способом, вважаються достатніми для їхнього подання в суд [115, с. 252].

У законодавстві ЄС та США провокація злочину розглядається як допустимий інструмент у боротьбі зі злочинністю, але тільки за чітких умов і контролю. У багатьох країнах підбурювання є злочином, що карається за тією самою статтею, що й сам вчинений злочин.

Висновки до розділу 1

1. Контроль за вчиненням злочину є комплексом спеціальних негласних слідчих заходів, які здійснюють правоохоронні органи з метою моніторингу, виявлення, попередження та документування злочинної діяльності осіб і злочинних груп, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень. Цей процес охоплює оперативно-розшукові заходи, використання технічних засобів спостереження, прослуховування, проведення контрольованих операцій, як-от контрольована поставка або закупка, залучення агентів тощо.

2. Змістом контролю є практична реалізація заходів із прихованого спостереження, супроводження або участі в подіях, пов'язаних з підготовкою або вчиненням злочину, з метою отримання інформації про фактичні обставини, осіб, які вчиняють злочин, і механізми його здійснення. Такий контроль охоплює дії, спрямовані на документування подій, забезпечення оперативного втручання для запобігання злочину та збирання доказів для подальшого кримінального провадження.

3. Сутність контролю полягає в таємній природі цієї слідчої дії, що дає змогу отримувати об'єктивні докази без відома підозрюваних, запобігаючи впливу на процес збору інформації з їхнього боку. Контроль спрямований на створення умов, за яких особи, що планують або вчиняють злочин, не усвідомлюють нагляду правоохоронних органів, що дає змогу ефективно розслідувати складні злочини, зокрема організовані.

4. Провокація має місце, коли правоохоронні органи або залучені ними особи не обмежуються пасивним розслідуванням, а здійснюють активний вплив на особу з метою спонукання її до вчинення злочину, який інакше не був би скоєний. Для розмежування провокації та допустимих дій органів досудового розслідування застосовуються змістові та процесуальні критерії.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

2.1. Підстави та способи проведення контролю за вчиненням злочину

Згідно з частиною 4 статті 246 Кримінального процесуального кодексу України лише прокурор має повноваження ухвалювати рішення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії, як-от контроль за вчиненням злочину. У частині 3 статті 110 КПК України зазначено, що рішення, ухвалене слідчим або прокурором, оформлюється як постанова. Якщо контроль за вчиненням злочину здійснюється до ухвалення вказаного процесуального рішення або після закінчення терміну, визначеного в цьому рішенні, це свідчить про передчасність або запізненість контролю, що зі свого боку призводить до неправомірності дій осіб, які беруть у ньому участь [105]. Відповідно до частини 6 статті 246 Кримінального процесуального кодексу України право на проведення негласних слідчих дій має слідчий, який виконує досудове розслідування злочину. Також за дорученням слідчого це право можуть реалізовувати уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органи безпеки, а також такі спеціалізовані установи, як Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, органи, що контролюють дотримання податкового та митного законодавства, органи Державної кримінально-виконавчої служби України, а також органи Державної прикордонної служби України.

Отже, згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України прокурор є єдиною особою, яка має повноваження ухвалювати рішення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як-от контроль за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 246 КПК України). Це рішення оформлюється як постанова (ч. 3 ст. 110 КПК України). Якщо такі дії проводяться до або після передбаченого рішення терміну, вони є неправомірними.

Негласні слідчі дії можуть виконуватися слідчим або оперативними підрозділами за його дорученням, включно із поліцією, СБУ, НАБУ, ДБР, податковими органами тощо (ч. 6 ст. 246 КПК України).

Крім того, слідчий або прокурор мають право ухвалювати рішення про залучення до проведення негласних слідчих дій інших осіб, що може вносити фахівців або експертів у певних галузях, які можуть надати відповідну допомогу у виконанні специфічних завдань. Це є особливо важливим у складних справах, що потребують додаткових знань або технічних навичок. Такі рішення повинні ґрунтуватися на законодавчих нормах і відповідати принципам законності та прозорості, щоб забезпечити дотримання прав і свобод учасників кримінального процесу [105]. Згідно з частиною 1 статті 275 Кримінального процесуального кодексу України слідчий, який здійснює негласні слідчі дії, має право використовувати інформацію, отриману через конфіденційне співробітництво з третіми особами. Це означає, що слідчий може залучати таких осіб для проведення негласних слідчих дій, якщо це передбачено нормами цього Кодексу [105].

Конфіденційне співробітництво може залучати різні категорії осіб, які мають доступ до важливої інформації, що може бути корисною для розслідування. Це можуть бути інформатори, свідки або навіть особи, які мають безпосереднє відношення до кримінальних подій. У таких випадках важливо дотримуватися не лише законодавчих норм, але й етичних стандартів, щоб забезпечити захист прав усіх учасників процесу.

Така можливість залучення інших осіб до проведення негласних слідчих дій є важливим інструментом у діяльності слідчих, оскільки вона сприяє більш ефективному збору доказів і встановленню істини в кримінальних справах. Водночас слідчий має діяти в межах законодавства, щоб уникнути зловживань і забезпечити правомірність своїх дій у рамках проведення розслідування.

З цього приводу Верховний Суд у постанові від 5 серпня 2020 року у справі № 700/361/17 вказав, що до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися й інші особи, як-от оперативні працівники, фахівці,

перекладачі тощо. До того ж важливою умовою для їхньої участі в таких діях є наявність рішення слідчого або прокурора; відсутність такого рішення вважається суттєвим порушенням вимог кримінального процесуального законодавства [91].

Цікаво, що позиція Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) стосовно порушення порядку залучення осіб до конфіденційного співробітництва має свої особливості. У процесі розгляду справи № 758/3123/16-к сторона захисту заявила, що в матеріалах справи відсутні докази, які підтверджують належне оформлення співпраці осіб, залучених до конфіденційного співробітництва з органами СБУ. Крім того, захист наголосив на тому, що особи, які брали участь у негласних слідчих (розшукових) діях у ролі понятих, не мали доступу до державної таємниці. Однак ВАКС відхилив ці аргументи, зазначивши, що Кримінальний процесуальний кодекс України не містить вимог щодо оформлення рішення про залучення особи до участі в негласній слідчій (розшуковій) дії як постанову. Отже, відсутність такого документа в матеріалах кримінального провадження не може слугувати підставою для визнання результатів негласної слідчої (розшукової) дії недопустимими доказами.

Коли суд розглядав питання про те, що поняті не мали доступу до державної таємниці, він зазначив, що для залучення осіб до конфіденційного співробітництва в рамках контррозвідувальної справи та кримінального провадження, а також для участі в певних слідчих діях як понятих, оформлення допуску до державної таємниці не є обов'язковим. У справі № 127/13972/17 ВАКС також не погодився з аргументами захисту про те, що прокурор порушив порядок залучення осіб до конфіденційного співробітництва, оскільки ці особи не мали доступу до державної таємниці.

Суд дійшов висновку, що постанова про проведення контролю за вчиненням злочину не є процесуальним документом, що підтверджує залучення особи до конфіденційного співробітництва, і до того ж закон не вимагає наявності такого рішення в письмовій формі.

Отже, безпосереднє залучення детективом особи до конфіденційного співробітництва з метою виконання постанови про проведення контролю за вчиненням злочину повністю відповідає вимогам статті 275 Кримінального процесуального кодексу України. Додатково особи, які залучаються до проведення негласних слідчих розшукових дій (включно із понятими та так званими «конфідентами»), не зобов'язані мати доступ до державної таємниці. Відповідно до статті 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» такі особи зобов'язані лише не розголошувати таємниці, що стали їм відомі під час проведення оперативно-розшукової діяльності [20].

У своєму рішенні щодо проведення контролю за вчиненням злочину прокурор зобов'язаний серед інших вимог детально викласти обставини, які свідчать про відсутність провокації особи на вчинення злочину під час негласної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 271).

Правова категорія, відома як провокація злочину, є нововведенням у кримінальному процесі та ще не має достатньої розробки в національному законодавстві. Водночас вона була предметом детального аналізу з боку Європейського суду з прав людини, і ці питання знайшли своє відображення в правових позиціях суду, сформульованих у рішеннях за відповідними категоріями справ [81, с. 171].

Одним із основних прецедентних справ, в яких Європейський суд виклав свою позицію з цього питання, є «Кастро проти Португалії» від 9 червня 1998 р. Згідно з обставинами справи в рамках операції з моніторингу незаконного обігу наркотиків двоє негласних працівників Фемеліційського відділення поліції кілька разів підходили до В.С., якого підозрювали в дрібній торгівлі наркотиками, загалом гашишем, нібито з метою придбання наркотиків для власного вжитку. Вони сподівалися, що, спілкуючись із В.С., зможуть виявити його постачальника. Опівночі 30 грудня 1992 року ці працівники поліції прийшли до В.С. додому, стверджуючи, що їх цікавить купівля героїну. В.С. згадав ім'я Франціско Тейксейра де Кастро як особи, яка могла б знайти героїн, але не знав його останньої адреси та планував дізнатися її від Ф.О. Після цього

всі четверо сіли в автомобіль, який, як стверджували, належав покупцям, і поїхали до будинку заявника. На прохання Ф.О. заявник вийшов з дому та сів у машину, де його вже чекали працівники поліції разом з В.С., які повідомили, що хочуть придбати 20 грамів героїну за 200 тисяч ескудо й показали згорток з банкнотами [240].

Коли де Кастро привіз наркотики додому до В.С., поліцейські розкрили себе та заарештували його. Після обшуку в нього знайшли ще два пакетики з героїном, 43 000 ескудо й золотий браслет. Національний суд встановив, що застосування негласних агентів або навіть «агентів-провокаторів» не заборонено законодавством за умови, що обмеження особистої свободи є виправданим відповідно до тих цінностей, яких прагнуть досягти внаслідок цього застосування. Оскільки первісно до заявника звернувся Ф.О., дії працівників поліції у здійсненні злочину не мали вирішального значення. Верховний Суд відхилив апеляцію заявника, підтвердивши всі положення ухваленого рішення [240].

Кастро у своїй скарзі до Комісії з прав людини зазначив, що він був позбавлений права на справедливий судовий розгляд тому, що був примушений передягнутими в цивільний одяг поліцейськими до вчинення злочину, за який він був засуджений. Він зазначав, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, в якому йдеться, що кожен має право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку незалежним судом... під час встановлення обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення. Заявник також наголошував, що у нього раніше не було судимостей і він ніколи не вчинив би злочин, якби не втручання «агентів-провокаторів». Крім того, працівники поліції діяли на власний розсуд, без контролю з боку суду та без проведення попереднього розслідування [240].

Комісія констатувала, що злочин був скоєний, а заявника було засуджено до суворого покарання, яке, якщо не виключно, то значною мірою стало результатом дій поліції, що спровокували кримінальну діяльність, яка за інших

умов могла б і не відбутися. Ця ситуація однозначно вплинула на об'єктивність розгляду справи в суді [240].

Європейський суд з прав людини додав, що використання негласних агентів повинно бути обмеженим і супроводжуватися гарантіями навіть у справах, пов'язаних із боротьбою з наркотиками. Хоча зростання організованої злочинності, безперечно, зумовлює потребу в застосуванні відповідних заходів, право на справедливий розгляд залишається пріоритетним і не може бути жертвою доцільності. Загальні вимоги справедливості, які містяться в статті 6 Конвенції, повинні застосовуватися до всіх кримінальних проваджень: від простих до найскладніших. Використання доказів, здобутих унаслідок підбурювання з боку поліції, не може бути виправдане суспільним інтересом. Суд вважає, що в цій справі важливо з'ясувати, чи перевищила діяльність працівників поліції межі їхніх функцій як негласних агентів [240].

Уряд не стверджував, що втручання поліції було частиною операції з боротьби з незаконним обігом наркотиків, санкціонованої суддею та проведеної під його контролем. У компетентних органах не було достатніх підстав підозрювати Тейксейра де Кастро в тому, що він є наркоторговцем; навпаки, раніше він не мав судимостей і не перебував під слідством, кримінальні справи проти нього не порушувалися. Поліції, яка зв'язалася з ним через посередників В.С. та Ф.О., він не був відомий. Крім того, в будинку заявника наркотики не були знайдені; він отримав їх від третьої особи, яка зі свого боку отримала їх від іншої особи. У рішенні Верховного Суду від 5 травня 1998 року також не зазначено, що під час арешту в заявника було виявлено більше наркотиків, ніж він погодився передати поліції. Суд не знайшов жодних доказів, які підтверджують аргументи уряду про наміри заявника вчинити злочин. З огляду на це було зроблено висновок, що поліція не обмежилася пасивним розслідуванням злочинної діяльності Тейксейра де Кастро, а, навпаки, спонукала його до вчинення злочину. Отже, дії працівників поліції виходили за межі функцій негласних агентів і призвели до провокації злочину, тож немає підстав вважати, що без їхнього втручання злочин відбувся б. Це втручання та

його використання в кримінальному провадженні означали, що із самого початку заявник був явно позбавлений права на справедливий судовий розгляд. Так, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції [240].

Як бачимо, в рішенні Європейського суду з прав людини відсутнє категоричне заперечення законності поліцейської провокації – він вимагає від національного суду оцінки дій поліції та їхнього впливу на справедливий розгляд [49, с. 134].

На думку В. Поліш, справедливе застосування норм права передбачає передусім відсутність дискримінації та неупередженість. Це означає не лише відповідність між складом злочину, визначеним законом, і рамками покарання, але й те, що покарання має пропорційно відповідати тяжкості злочину, обставинам його скоєння й особі винного. Принцип правової держави та громадянського суспільства вимагає, щоб адекватність покарання ступеня тяжкості злочину була узгоджена з конституційними правами та свободами людини й громадянина, зокрема правом на свободу, яке може бути обмежене лише в межах, визначених Конституцією України. Традиційно справедливість вважається основною ідеєю права, тому право називають «мистецтвом добра і справедливості» («*jus est ars boni et aequi*»). Отже, одним із ключових напрямів принципу справедливості в системі загальних принципів права України є ідеологічний аспект, який містить морально-етичне тлумачення цього поняття [128, с. 7]. Натомість вважаємо, що в кримінальному судочинстві зазначена категорія повинна розглядатися з практичного погляду й мати відповідні критерії для оцінки правозастосувачами.

Д. Мельников і Б. Слободян виділяють такі критерії, які допомагають розмежувати контроль за вчиненням злочину та провокацію з боку правоохоронних органів:

– провокація полягає в тому, що правоохоронні органи або особи, які діють за їхнім дорученням, підштовхують особу до вчинення злочину, який вона б не вчинила, якби їй не сприяли або не впливали на її поведінку за допомогою обману, насильства, погроз чи шантажу;

– якщо дії агентів, що діють під прикриттям, спонукали людину вчинити злочин, і не було жодних ознак того, що цей злочин був би вчинений без такого втручання, то такі дії агентів виходять за межі допустимого та є прикладом провокації;

– кожен факт і обставина, що супроводжують здійснення контролю за вчиненням злочину, повинні бути належно документально підтверджені у відповідних процесуальних документах [109].

За аналізом М. В. Корнієнка, нормативна база для організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій ґрунтується на джерелах різної юридичної сили, тому їх можна розподілити на декілька рівнів з огляду на основний і значущий для практики критерій їхньої юридичної сили.

Перший рівень становить Конституція України, яка регулює суспільний устрій, функції органів влади, права й обов'язки громадян. Під час проведення негласних слідчих дій можуть бути обмежені деякі права особи, як-от гарантії недоторканності житла, таємниці листування тощо, у випадках, передбачених законом [85].

Конституційний Суд України відповідає за розгляд конституційних справ, в яких можуть підійматися питання, значущі для здійснення кримінального процесу. Так, згідно з позицією Конституційного Суду України інформація про особисте та сімейне життя особи охоплює будь-які дані про відносини, обставини, події та стосунки, пов'язані з нею та членами її сім'ї. Однак інформація, яка стосується виконання посадових або службових обов'язків, не вважається конфіденційною згідно з відповідними законами [169].

Другий рівень становлять міжнародні договори, міжнародно-правові джерела, які мають обов'язкову силу для України. У разі колізії між міжнародними договорами та внутрішнім законодавством України застосовуються правила міжнародного договору [157].

Європейський суд з прав людини є міжнародним судовим органом, компетентним у вирішенні питань, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Його рішення

мають значення для українського кримінального процесуального законодавства.

Третій рівень у законодавстві України становлять кодекси та закони, що регулюють різні сфери суспільних відносин. Так, у Главі 21 Кримінально-процесуального кодексу України передбачені негласні слідчі дії, результати яких можуть використовуватись як докази.

Четвертий рівень містить укази та розпорядження Президента України, які регулюють правоохоронну діяльність, наприклад утвердження Концепції реформування кримінальної юстиції.

П'ятий рівень становлять нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, які регламентують різні аспекти діяльності уряду, як-от електронний документообіг і робота з електронними документами. Чітка законодавча регламентація підстав і порядку проведення кожної слідчої дії також є гарантією прав і свобод її учасників [184, с. 7].

Шостий рівень містить у собі відомчі та міжвідомчі акти, які видаються органами виконавчої влади. Це можуть бути різноманітні документи, як-от накази, інструкції, правила, положення та інші нормативно-правові акти. Важливим прикладом на цьому рівні є спільний наказ «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», виданий кількома ключовими державними установами, а саме Генеральною прокуратурою України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України та Міністерством юстиції України [144], який окреслює основні принципи та спільні вимоги щодо організації виконання негласних слідчих (розшукових) дій, які проводяться слідчими органами досудового розслідування або уповноваженими оперативними підрозділами за їхнім дорученням чи за дорученням прокурора, а також до використання отриманих результатів у межах кримінального провадження. Така інтеграція зусиль різних відомств свідчить про комплексний підхід до реалізації правоохоронних

функцій і забезпечення ефективності розслідувань, оскільки вона дає змогу узгоджувати дії та обмінюватися інформацією між різними компетентними органами для досягнення спільних цілей у боротьбі зі злочинністю.

Сьомий рівень містить у собі керівні роз'яснення, що їх надають Пленум Верховного Суду [155] та Пленум Вищого спеціалізованого суду України, які займаються розглядом цивільних і кримінальних справ. Наприклад, у постанові Пленуму Верховного Суду, що стосується внесення змін до раніше ухваленої постанови з деяких питань застосування суддівського законодавства України під час надання дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина в процесі оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства, містяться відповідні рекомендації [153], сформульовано роз'яснення, яке має на меті забезпечити дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також гарантувати правильне й однакове застосування судами законодавства, що регулює процедуру надання дозволу на проникнення до житла чи іншого володіння особи [152]. Це роз'яснення також стосується зняття інформації з каналів зв'язку, контролю за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, а також використання інших технічних засобів для отримання інформації, яке пов'язане з обмеженням конституційних прав громадян [85, с. 301–303].

Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 3 «Про узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження», ухвалена 7 лютого 2014 року, містить роз'яснення та рекомендації стосовно нормативно-правового регулювання застосування законодавства України в питаннях організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій [163].

До восьмого рівня додаються джерела, які не мають нормативного характеру, але надають роз'яснювальні та рекомендаційні вказівки. Це можуть бути методичні рекомендації від міністерств і відомств, а також доктринальні

джерела (підручники, посібники, монографії, методичні рекомендації від фахівців тощо) [85, с. 303].

Оскільки органи публічної влади мають право діяти виключно в межах і способами, встановленими Конституцією та законами України, спеціальна структура нормативно-правової бази для боротьби зі злочинами в досліджуваній сфері дає нагоду визначити потенційні напрями вдосконалення законодавства. Це може бути досягнуто за допомогою закріплення відповідних повноважень державних органів, які займаються протидією цій категорії злочинів [38, с. 23].

Відповідно до частини 2 статті 19 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» правоохоронні органи, які, згідно із законодавством, мають повноваження здійснювати оперативно-розшукову діяльність, можуть використовувати наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори без потреби в отриманні ліцензії. Це стосується таких цілей, як проведення контрольованого постачання, оперативної закупівлі, оперативного експерименту, відбору зразків для їхнього дослідження, а також інших заходів у межах оперативно-розшукової діяльності [158].

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу цих речовин, а також осіб, причетних до такої діяльності, в кожному конкретному випадку може бути застосовано метод контрольованої поставки за погодженням із відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних угод України. Цей метод передбачає ввезення в Україну, вивезення з неї або транзит наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів під контролем і наглядом уповноважених органів.

Метод контрольованої поставки також може використовуватись у випадках незаконного транспортування або пересилання зазначених речовин на території України. Підстави для застосування цього методу визначаються Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальним

процесуальним кодексом України та Митним кодексом України. Процедура проведення контрольованої поставки регулюється нормативними актами центральних органів виконавчої влади, відповідальних за формування та реалізацію державної фінансової політики, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та спеціально уповноваженого органу з охорони державного кордону. Ці акти повинні бути узгоджені з Офісом Генерального прокурора та Міністерством юстиції України [156].

Згідно зі статтею 456 Митного кодексу України, яка стосується контрольованих поставок наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, митні органи, співпрацюючи з іншими державними установами, що мають право на здійснення оперативно-розшукової діяльності, можуть застосовувати метод контрольованої поставки цих засобів і речовин. Це здійснюється з метою виявлення джерел і способів незаконного обігу наркотичних речовин, а також встановлення осіб, які залучені до цього процесу [110].

Для збору доказів, які стосуються кримінальної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків, психотропних речовин і прекурсорів, може бути здійснена оперативна закупівля. Це спеціальна операція, яка полягає у придбанні наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів відповідно до статті 5 «Оперативна закупка». Підстави для проведення такої оперативної закупівлі встановлюються Кримінальним процесуальним кодексом України. Процедура реалізації цієї закупівлі регулюється нормативним актом, виданим Міністерством внутрішніх справ України або Службою безпеки України, і погоджується з Офісом Генерального прокурора [156].

Вищезазначене підкреслює потребу в зверненні до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оскільки цей Закон містить конкретні норми, які регулюють процес контролю за вчиненням вказаної категорії злочинів. Закон визначає загальні положення щодо понять, завдань, принципів, суб'єктів здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також правової основи та підстав її проведення. Крім того, він регламентує повноваження

підрозділів, які виконують цю діяльність, встановлює строки ведення оперативно-розшукових справ і підстави для їхнього закриття. Важливим аспектом є й нормативне регулювання можливостей використання матеріалів, отриманих у результаті оперативно-розшукової діяльності. Усі ці положення безпосередньо стосуються правового забезпечення контролю за вчиненням злочинів [38, с. 57].

Відповідно до положень пункту 2 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи мають право здійснювати контрольовану поставку, а також контрольовану й оперативну закупівлю [159].

Згідно з цією нормою спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Міністерства доходів і зборів України була затверджена Інструкція, що регулює порядок здійснення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупівлі товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, включно з тими, які заборонені для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності. Згідно з цією Інструкцією оперативна закупка являє собою оперативно-розшуковий захід, що передбачає негласне придбання товарів, предметів і речовин у фізичних та юридичних осіб незалежно від їхньої форми власності, обіг яких регулюється чинним законодавством України, охоплюючи ті, що заборонені для обігу, з метою виявлення та фіксації фактів протиправної діяльності [129, с. 220].

Відповідно до пункту 7 статті 1 Переліку відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України, інформація, яка стосується порядку проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупівлі товарів, предметів і речовин, зокрема тих, що заборонені до обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності, є відомостями, які належать до сфери оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування [124].

Враховуючи, що органи, які здійснюють контроль за вчиненням злочинів, зазвичай не є частиною центральних органів виконавчої влади, їхня діяльність

переважно регулюється підзаконними нормативно-правовими актами. Такі акти мають відомчий і міжвідомчий характер. До них можна віднести, зокрема, такі документи:

– постанову Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [143];

– Інструкцію щодо організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [144];

– Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами Національної поліції України з метою запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень [145];

– постанову про затвердження таблиць невеликих, великих і особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що перебувають у незаконному обігу [146].

Важливо враховувати, що, визначаючи правові засади для здійснення контролю за вчиненням злочину, варто зважати на його негласний характер, що зумовлює потребу в спеціальному правовому регулюванні. Це регулювання, однак, не повинно суперечити загальним принципам захисту прав людини, а також вимогам, які стосуються належності та допустимості зібраних доказів [38, с. 59–60].

Як зазначено у висновку до додаткової таблиці проекту Кримінального процесуального кодексу України, правомірність початку проведення негласних слідчих (розшукових) дій пов'язана із внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [28, с. 5].

Водночас спроби оперативних працівників досягти результатів у стислі строки можуть стати причиною порушення чинного законодавства. Прикладом цього є справа, яку розглядав Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у травні 2016 року. У цій справі особу було засуджено до шести років позбавлення волі з конфіскацією частини майна за продаж 3,568 г канабісу за 100 грн особі, яка брала участь в оперативній

закупці. Ленінський районний суд міста Полтава, виносячи вирок за частиною 2 статті 307 Кримінального кодексу України, не врахував того, що дозволи на проведення негласних заходів були отримані слідчим до внесення інформації про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Також суд не звернув увагу на відсутність у матеріалах кримінального провадження постанов прокурора про здійснення контролю за вчиненням злочину [38, с. 91–92]. Апеляційний суд Полтавської області 3 листопада 2015 року скасував цей вирок і закрити провадження через відсутність достатніх доказів для доведення вини особи в суді та неможливість отримати додаткові докази. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ підтвердив рішення апеляційного суду, акцентуючи увагу на тому, що оперативна закупівля наркотичних засобів може здійснюватися виключно після того, як інформація про злочин буде внесена до Єдиного реєстру досудових розслідувань за постановою прокурора, а також лише слідчим або оперативним працівником, які мають на це доручення слідчого [203].

Отже, згідно із загальним принципом контроль за вчиненням злочину здійснюється на підставі рішення прокурора, якщо є достатні підстави вважати, що планується або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Рішення прокурора щодо контролю за вчиненням злочину повинно відповідати вимогам, які передбачені статтею 251 Кримінального процесуального кодексу України, і містити виклад обставин, що підтверджують відсутність провокації особи до вчинення злочину під час проведення негласної слідчої дії [105]. У практиці Верховного Суду підкреслюється обґрунтованість рішень судів першої та апеляційної інстанцій, які визнають протокол про результати негласної слідчої дії недопустимим доказом у разі ненадання в постанові про контроль за вчиненням злочину вказаних відомостей.

Зокрема, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у своїй постанові від 22 листопада 2018 року у справі № 263/33/2017 зазначив, що в процесі оцінювання доказів суд керувався

вимогами Кримінального процесуального кодексу України, а також враховував вимоги Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій, затвердженої 16 грудня 2012 року.

Дійшовши висновку про потребу в залишенні вироку без змін, апеляційний суд правильно підкреслив, що протоколи негласних слідчих дій мали вирішальне значення, і що ці докази були належно оцінені судом. Щодо грошових коштів, вилучених у підсудного, а також свідчень свідків, суд слушно зазначив, що ці докази не можуть суттєво впливати на остаточне рішення, оскільки вони були важливими для доведення вини підсудного лише в сукупності з протоколами негласних слідчих розшукових дій [134].

Згідно з ч. 3 ст. 110, ч. 4 ст. 246 і ст. 251 КПК України постанова є єдиним процесуальним рішенням, яке ухвалює прокурор у контексті контролю за вчиненням злочину. Верховний Суд у своїй постанові від 7 жовтня 2020 року у справі № 628/3400/15 акцентує увагу на потребі в перевірці судами першої та апеляційної інстанцій наявності постанови прокурора, що стосується контролю за вчиненням злочину. Він також підкреслює, що протокол, який містить результати цієї негласної слідчої дії, не може виконувати роль рішення прокурора про її проведення [131]. Відсутність постанови прокурора про контроль за вчиненням злочину в матеріалах кримінального провадження ускладнює визначення форми реалізації цієї негласної слідчої дії, використання спеціальних імітаційних засобів, а також ідентифікацію осіб, які брали участь у її здійсненні. Це негативно позначається на дотриманні встановленого порядку й тактики виконання дій відповідно до вимог законодавства, що зі свого боку може призвести до визнання протоколу про результати контролю за вчиненням злочину та протоколу огляду з додатками недопустимими доказами [135]. Винятками із загального принципу є випадки, коли під час виконання цієї негласної слідчої дії виникає потреба в тимчасовому обмеженні конституційних прав особи. Таке обмеження повинно здійснюватися в межах, що допускаються Конституцією України, на основі рішення слідчого судді відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України. У таких

ситуаціях прокурор або слідчий, за погодженням із прокурором, зобов'язані подати до слідчого судді клопотання про надання дозволу на відповідне тимчасове обмеження конституційних прав особи в порядку, визначеному статтями 246, 248 і 249 КПК України [105].

В ухвалі від 27 листопада 2014 року в справі № 5-3626кМ14 Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначив, що працівники органів правопорядку не лише не вжили заходів для своєчасного припинення кримінального правопорушення, яке вчинив підсудний 9 серпня 2013 року, але й не здійснили заходів для його оперативного розкриття відповідно до порядку, встановленого кримінальним процесуальним законодавством. До того ж після ухвалення постанови про здійснення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупівлі 29 серпня 2013 року та організації 14 вересня 2013 року повторної оперативної закупівлі в підсудного психотропної речовини, обіг якої є обмеженим, вони спровокували цю особу на скоєння нового злочину [204].

Контроль за вчиненням злочину допускається в ситуаціях, коли особи, які можуть бути як ідентифіковані, так і невстановлені, готують або здійснюють тяжкі чи особливо тяжкі злочини, розкриття й розслідування яких за допомогою інших відкритих і негласних слідчих (розшукових) дій є неможливим. Це стосується випадків, коли злочин ще не завершено, а також тоді, коли здійснення контролю з боку органу досудового розслідування дає змогу перервати злочинну діяльність на ранніх етапах її вчинення.

Основною умовою для проведення контролю за вчиненням злочину, відповідно до положень статті 271 Кримінального процесуального кодексу України, є те, що в процесі підготовки та реалізації цієї негласної слідчої (розшукової) дії суворо забороняється провокувати або підбурювати особу до скоєння злочину з метою подальшого її викриття, а також надавати сприяння особі у вчиненні злочину, якого вона б не скоїла без такого втручання, якби не було впливу з боку слідчого, або намагатися вплинути на її поведінку через насильство, погрози чи шантаж. Крім того, згідно з цією статтею провокацією

вважаються насильницькі дії щодо особи (фізичний примус) або психологічний тиск (погрози, шантаж), які спрямовані на примушення особи до скоєння злочину. Докази, отримані в такий спосіб, не можуть бути використані в кримінальному провадженні [18, с. 133–134].

У постанові Верховного Суду України від 16 березня 2017 року № 5-364кс16 зазначено, що документи, які становлять правову основу для проведення негласних слідчих (розшукових) дій (як-от ухвали, постанови та клопотання), повинні забезпечувати можливість для сторони захисту та суду перевіряти допустимість результатів таких дій як доказів. Верховний Суд України акцентує увагу на тому, що якщо суд першої інстанції не досліджує процесуальні документи, які слугували правовою основою для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, це негативно впливає на загальну справедливість судового розгляду. Відсутність аналізу цих матеріалів може викликати сумніви стосовно можливості суду здійснити належну оцінку законності проведення цих дій, а також достовірності та допустимості їхніх результатів як доказів. У такій ситуації недослідження вказаних матеріалів призводить до використання судом доказів, допустимість яких є лише ймовірною, що, враховуючи презумпцію невинуватості, є недопустимим підґрунтям для ухвалення рішення про винуватість особи та свідчить про порушення її права на справедливий суд [27].

У практиці Європейського суду з прав людини було представлено правові позиції, які слугують стандартами для оцінки допустимості доказів у кримінальних провадженнях. До таких позицій належать: 1) обов'язковість судового розгляду питання щодо допустимості доказів; 2) зв'язок доказів з конкретною справою; 3) недопустимість доказів, які були отримані внаслідок провокацій і підбурювання, а також у результаті порушення права на мовчання та права не свідчити проти себе, що може відбуватися через примушування, катування, жорстоке поводження й приниження особи, а також порушення права на захист; 4) недопустимість доказів, здобутих з порушенням прав і свобод людини, які гарантовані Конвенцією [21, с. 261–262].

Як свідчать рішення Європейського суду з прав людини, під час оцінювання можливого порушення пункту 1 статті 6 Європейської Конвенції 1950 року (право на справедливий суд) у контексті провокації злочину Суд аналізує ситуацію з метою виявлення ознак підбурювання особи до вчинення злочину з боку співробітників правоохоронних органів.

Європейський суд з прав людини неодноразово визначав термін «провокація» в своїх рішеннях, зокрема у справі «Раманаускас проти Литви». У своїх висновках Суд зазначив, що провокація з боку поліції має місце в тих випадках, коли співробітники правоохоронних органів або особи, які діють за їх вказівкою, не обмежуються лише пасивним розслідуванням злочинної діяльності, а здійснюють активний вплив, що підбурює до вчинення злочину, який в іншому випадку не відбувся б, з метою виявлення злочину, а саме отримання доказів його вчинення й ініціювання кримінального переслідування провокуємої особи.

У процесі оцінювання того, чи діяли співробітники правоохоронних органів загалом у межах пасивного спостереження за обставинами можливого скоєння злочину, Європейський суд з прав людини розглядає два основні чинники: наявність обґрунтувань для проведення відповідних заходів і участь правоохоронців у скоєнні злочину. Суд вважає, що для здійснення таких заходів потрібно мати конкретні та достатні фактичні дані, які свідчать про можливе вчинення злочину особою. Якщо є достатні підстави вважати, що готується або вже скоєно тяжкий чи особливо тяжкий злочин, то, згідно зі статтею 271 Кримінального процесуального кодексу України, може бути здійснено контроль за вчиненням злочину [27].

У доктрині кримінального процесу виділяють два ключові чинники, які варто врахувати під час оцінки того, чи обмежилися прокурор і співробітники правоохоронних органів переважно пасивним встановленням фактів можливого вчинення злочину. По-перше, це наявність реальних і об'єктивних підстав для здійснення відповідних заходів. По-друге, це роль агента та співробітників правоохоронних органів у здійсненні злочину [53, с. 42].

Виконаний аналіз законодавчих актів, що регулюють процедуру контролю за вчиненням злочинів, виділяє певні процесуально значущі ознаки (умови правомірності) цієї діяльності. Відповідно до статті 271 Кримінального процесуального кодексу України контроль за вчиненням злочину може бути здійснений лише за наявності обґрунтованих підстав вважати, що відбувається підготовка або скоєння тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Для підтвердження цієї умови правоохоронні органи повинні мати відповідні докази, які в сукупності дають змогу зробити висновок про те, що злочин дійсно планується або вчиняється. До таких доказів можуть належати свідчення свідків, потерпілих, а також рапорти оперативних співробітників, які вказують на наявність ознак злочину. Проте часто виникають ситуації, коли після початку контролю інформація про злочин не підтверджується або виявляється неправдивою. У таких випадках ідеться про контроль за уявним злочином, а дії осіб, які його здійснили, оцінюються відповідно до норм фактичної помилки. Якщо ж заявник у справі свідомо подав неправдиву інформацію, його дії варто кваліфікувати як злочин, а саме як завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України) [179, с. 340]. Крім того, така умова для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як підготовка до вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, часто використовується суб'єктами оперативно-розшукової діяльності та/або досудового слідства. Як зазначає О. Татаров, існує багато випадків, коли судді не враховують докази, здобуті внаслідок проведення негласних слідчих дій, посилаючись на те, що на початковій стадії розслідування виявлялись ознаки тяжкого злочину, наприклад як це зазначено в частині 3 статті 368 Кримінального кодексу України, що стосується «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Проте після розсекречення результатів цих негласних слідчих дій правопорушення може бути перекваліфіковане на частину 1 статті 368 КК України, що вже вважається злочином середньої тяжкості. У зв'язку з цим під час розслідування такого злочину проведення негласних слідчих дій вважається неправомірним [192].

У своїй постанові від 1 квітня 2020 року у справі № 607/15414/17 Верховний Суд чітко підкреслив, що в разі перекваліфікації злочину з тяжкого або особливо тяжкого на нетяжкий докази, отримані внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, можуть бути використані в процесі доказування лише за умови, що на момент отримання дозволу та їхнього проведення до Єдиного реєстру досудових розслідувань були внесені відомості про кримінальне правопорушення з попередньою правовою кваліфікацією як тяжкого або особливо тяжкого. У таких ситуаціях не виникає порушень вимог частини 2 статті 246 КПК України, навіть якщо в ході досудового розслідування кваліфікація була змінена на нетяжкий злочин [91; 92].

Невиключені випадки, коли особа, щодо якої здійснюється контроль, добровільно відмовляється доводити злочин до завершення. У такій ситуації дії правоохоронців та осіб, які діяли під їх контролем, також потрібно вважати правомірними, адже контроль було розпочато в той момент, коли злочин ще не було припинено й зазначені особи не знали та не могли знати, що підконтрольна особа вирішить відмовитися від подальшої злочинної діяльності. У процесі визначення цієї умови правомірності варто враховувати норми інституту стадій злочину (ст. 13–15 КК України), а також класифікацію злочинів за їх ступенем тяжкості (ст. 12 КК України) [179, с. 340].

Отже, можна зробити висновок, що прокурор, ухвалюючи рішення щодо проведення контролю за вчиненням злочину, повинен у своєму обґрунтуванні навести обставини, які свідчать про відсутність провокування особи на вчинення злочину під час негласної слідчої (розшукової) дії. До таких обставин, зокрема, належить інформація про наявність у особи судимості за вчинення аналогічних злочинів, а також докази, отримані відповідно до законодавства, або оперативні дані, які підтверджують, що особа займається підшукуванням або підготовкою засобів чи знарядь для злочину, підбором співучасників або змовою для вчинення злочину, усуненням можливих перешкод, а також в інший спосіб умисно створює умови для вчинення відповідного злочину (ст. 14 КК України). Також джерела вказаних даних, які повинні підтверджувати, що

готування до вчинення злочину або початок його вчинення відбувалися автономно, без втручання співробітників правоохоронного органу (без будь-якої ініціативи з їхнього боку), інформацію про те, з якого моменту почалося проведення оперативно-розшукових заходів, довести, що проведення заходів полягало виключно в спостереженні, для чого додати (за наявності) ухвали слідчого судді про задоволення клопотання про здійснення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно особи, яке охоплює її аудіо- та відеоконтроль, арешт, огляд і виїмку кореспонденції; отримання інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, а також вилучення даних з електронних інформаційних систем та інших джерел отримання даних, що мають значення для вирішення цього клопотання [46, с. 209].

2.2. Форми здійснення контролю за вчиненням злочину

Однією з ключових негласних слідчих (розшукових) дій є контроль за вчиненням злочину. Як зазначає О. Сибаль, ця дія полягає в тому, що представники правоохоронних органів здійснюють нагляд за процесом вчинення конкретного злочину, тобто спостерігають за його розвитком і, що найважливіше, свідомо дають змогу його здійснення. Це означає, що злочин відбувається за відома правоохоронців, і вони не втручаються до певного моменту. Подібні заходи застосовують для досягнення суспільно корисної мети, зокрема для документування факту злочину й ідентифікації особи, яка цей злочин вчинила [179, с. 337].

Згідно з частиною 1 статті 271 Кримінального процесуального кодексу України контроль за вчиненням злочину можливий лише за наявності обґрунтованих підстав вважати, що здійснюється або планується тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Цей контроль здійснюється в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована й оперативна закупівля; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітація обстановки злочину [105].

Усі форми контролю за вчиненням злочину, визначені в статті 271 Кримінального процесуального кодексу України, є нормативно закріпленими моделями дій для органів досудового розслідування. Ці дії мають на меті запобігання та розкриття серйозних кримінальних правопорушень, які відбуваються через безпосередню або опосередковану участь суб'єктів досудового розслідування в самих правопорушеннях. Пряма участь означає, що особа, яка проводить досудове розслідування, безпосередньо бере участь у здійсненні негласного слідства. Наприклад, у разі контролю за вчиненням злочину слідчий або особа, що діє за його дорученням, організовує оперативну закупівлю товарів, предметів або речовин, вилучених з обігу, імітуючи обставини правопорушення.

Опосередкована участь органів досудового розслідування полягає у вжитті комплексу заходів, які створюють відповідні умови для скоєння злочину. Це може охоплювати відстеження маршрутів контрольованої поставки, виготовлення фальшивих (імітаційних) або помічених засобів, які потрібні для оперативної закупівлі або для симуляції обставин злочину. Орган досудового розслідування, контролюючи злочинну діяльність певної особи (або групи осіб), прагне виявити всіх можливих співучасників, місця зберігання матеріальних об'єктів, які використовують як інструменти правопорушення, а також встановити свідків і з'ясувати причини й умови, що сприяли вчиненню злочину. Це зі свого боку дає змогу усунути такі причини й умови [18, с. 131].

Згідно з п. 1.12.1 Інструкції щодо організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій і використання їх результатів у кримінальному провадженні контрольована поставка полягає в організації та здійсненні слідчим і оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з території України або транзитним переміщенням через її територію) товарів, предметів і речовин, включно з тими, які заборонені до обігу. Метою таких дій є виявлення ознак злочину та фіксація фактичних даних про протиправні дії осіб, за які передбачена кримінальна відповідальність згідно з Кримінальним кодексом

України [144]. За переконанням С. В. Пенькова, сучасні умови та нововведення в кримінальному процесуальному законодавстві ставлять перед науковим тлумаченням організаційних і тактичних аспектів відповідних спеціальних операцій, зокрема проведення контрольованої поставки як однієї з форм контролю за вчиненням злочинів, принципово нові вимоги [123, с. 111]. До таких, наприклад, можна віднести потребу в узгодженні дій між різними правоохоронними органами та підрозділами для ефективного проведення контрольованих поставок; впровадження нових тактичних методів у зв'язку зі змінами законодавства та розвитком технологій; чітке формулювання та дотримання правових процедур під час здійснення контрольованих поставок для уникнення зловживань або порушення прав учасників; інтеграцію нових підходів відповідно до міжнародних правових стандартів у сфері контролю за вчиненням злочинів.

Сучасні умови та нововведення в кримінальному процесуальному законодавстві висувають нові вимоги до організації та проведення тактичних операцій, зокрема щодо контрольованої поставки як однієї з форм контролю за вчиненням злочинів, що потребує наукового осмислення тактичних та організаційних аспектів цих дій.

В. М. Шевчук визначає тактичну операцію як комплекс криміналістичних дій організаційно-тактичного характеру, що складається із системи слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних, превентивних та інших заходів алгоритмічного характеру, які об'єднані єдиною метою. Цей комплекс дій обумовлений конкретною слідчою ситуацією та спрямований на вирішення певного тактичного завдання, яке не можна ефективно або взагалі неможливо вирішити іншим способом [212, с. 33]. Відповідний інструментарій з негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, які доцільно застосовувати в рамках певної тактичної операції, визначається залежно від того, який саме спосіб створення перешкод обрали зацікавлені особи [189, с. 144].

Метою контрольованої поставки є виявлення, превенція, зупинення та розкриття кримінальних правопорушень, а також встановлення осіб, які їх

готують чи вчиняють. Це також охоплює забезпечення кримінального процесу й отримання інформації про події або дії, що можуть загрожувати державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України [174, с. 147]. Кримінальний процесуальний кодекс України не містить безпосереднього визначення цієї форми контролю за вчиненням злочину; однак у ньому є положення, що переважно стосуються контрольованої поставки. Зокрема, частина 5 статті 271 Кодексу містить норми, які регламентують контроль за вчиненням злочину, пов'язаного з незаконним переміщенням через територію України, транзитом, ввезенням до України або вивезенням за межі країни речей, що вилучені з вільного обігу, або інших предметів чи документів. Такий контроль може здійснюватися в порядку, що визначений законодавством, за угодою з відповідними органами іноземних держав або на основі міжнародних договорів, укладених Україною [105]. У Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» обговорюється метод контрольованої поставки. Цей підхід полягає у забезпеченні можливості ввезення в Україну, вивезення з України або транзиту через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів під контролем та оперативним наглядом відповідних органів [156]. Є. Скулиш розглядає контрольовану поставку переважно як метод оперативно-розшукової діяльності. За словами цього правника, під час реалізації вказаного методу використовуються специфічні засоби та прийоми, які дають змогу отримувати інформацію про злочин і осіб, що його скоюють [180, с. 15–23]. А. Чувильов охарактеризовує контрольовану поставку як процес переміщення предметів і товарів, який виконується безпосередньо оперативним працівником або іншими особами під його контролем і має на меті викриття осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів. Зі свого боку А. Шумилов розглядає контрольовану поставку як систему оперативно-розшукових заходів, сутність яких полягає у переміщенні предметів і товарів, вільний обіг яких заборонений або обмежений, зокрема, й предметів, що були здобуті злочинним способом. Це

переміщення відбувається під негласним контролем оперативних підрозділів з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [38, с. 103–104].

Відомчі нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України визначають контрольовану поставку як захід оперативно-розшукового характеру, що здійснюється в рамках оперативно-розшукових справ до моменту відкриття кримінального провадження. Вони встановлюють, що контрольована поставка полягає в організації та реалізації оперативним підрозділом нагляду за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України або транзитним переміщенням через її територію) товарів, предметів і речовин, включно з тими, які заборонені до обігу. Основною метою цього заходу є виявлення ознак злочину та фіксація фактичних даних про протиправні дії осіб, за які Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність [118, с. 28].

У контексті організаційно-тактичних аспектів реалізації контролю за вчиненням злочину через контрольовану поставку важливо виділити конкретні елементи та здійснити класифікацію цього негласного слідчого (розшукового) заходу. Найбільш поширеною є класифікація контрольованої поставки, основана на територіальному критерієві [171, с. 153–154], коли виокремлюються:

– внутрішня контрольована поставка наркотичних засобів і психотропних речовин (полягає в проведенні набору заходів, які здійснюються виключно в межах території держави. Це відбувається без залучення міжнародних зв'язків, співпраці з митними органами або інших зовнішніх елементів);

– зовнішня контрольована поставка (передбачає переміщення наркотичних засобів або психотропних речовин через державний кордон, а відтак і потребу в залученні до проведення заходу правоохоронні органи іноземних держав, що потребує наявності відповідних договорів про співпрацю, а також залучення митних органів тощо);

– транзитна контрольована поставка (пов'язана з перетинанням державного кордону та переміщенням контрольованих предметів (речовин)

територією держави, що здійснюється за запитами іноземних правоохоронних органів) [38, с. 107–108].

Якщо таке переміщення здійснюється через митний кордон України (не контрабандним шляхом), ця операція регулюється нормами чинного законодавства й передбачає діяльність уповноважених державних органів, з одного боку, а з іншого – фізичних та юридичних осіб. Вона спрямована на ввезення товарів на митну територію України, їхнє вивезення з цієї території або транзит через неї. Усі ці дії відбуваються за допомогою визначених у законодавстві засобів і способів у рамках певного митного режиму [13, с. 519].

Д. Головін висловлює думку, що варто погодитися з В. Уваровим, що з усіх форм контролю за вчиненням злочину, наведених у кримінальному процесуальному законодавстві, лише контрольована поставка та контрольна й оперативна закупівля можуть розглядатися як слідчі дії. Водночас проблеми, пов'язані з цими формами контролю, вже певною мірою були досліджені [38, с. 101]. Щодо думки науковця, такі дії, як спеціальний слідчий експеримент та імітація обстановки злочину, не володіють усіма потрібними ознаками, щоб їх можна було віднести до окремих негласних слідчих (розшукових) дій. Це пояснюється тим, що вони охоплюються вже існуючими інститутами слідчих дій, зокрема слідчим експериментом [200, с. 266–270], не мають правової визначеності, не відповідають принципам, встановленим Європейським судом з прав людини [202, с. 549].

Контрольована поставка як метод контролю за скоєнням злочинів дає змогу здійснювати постійне таємне спостереження за переміщенням різних об'єктів до їхнього остаточного місця призначення та виявляти отримувача. Основною метою такого спостереження є виявлення та затримання організаторів збуту цих предметів, а також усіх членів злочинної організації [2, с. 57].

Залежно від методу спостереження за контрольованим предметом поставки їх можна класифікувати на різні категорії. Насамперед це містить спостереження за вантажними перевезеннями, які можуть відбуватися на

залізничному, морському, річковому, автомобільному й авіаційному транспорті, охоплюючи випадки, коли вантажі сховані в різних укриттях. Крім того, спостереження може здійснюватися за поштовими відправленнями, як-от листи, бандеролі й посилки, а також за багажем і вантажами, які транспортують кур'єри, або під виглядом інших предметів і товарів [174, с. 147].

Відповідно до вибраної тактики контрольовані поставки поділяються на кілька типів. «Звичайні» контрольовані поставки охоплюють виявлення предметів і речовин з обмеженим обігом, які не вилучаються до завершення оперативно-розшукової операції. Існують також «чисті» поставки, які здійснюють з метою зменшення ризику втрати контрольованого предмета, коли на початковому етапі операції він може бути частково або повністю вилучений і замінений муляжем. Що стосується отриманої інформації, контрольовані поставки можуть бути розділені на зовнішні та внутрішні. За територіальними критеріями їхня класифікація виглядає так: поставки, які не передбачають перетинання державного кордону України; поставки, що містять вивезення товарів з України; поставки, пов'язані з імпортом в Україну; транзитні поставки через територію України [174, с. 148].

Залежно від способу контролю предмета поставки власником вантажу вони можуть бути супроводжуваними, коли контрольований предмет перебуває серед речей у вантажі або багажі, які вирушили разом із власником чи іншою особою або ж безпосередньо під відкритим їхнім супроводом; або несупроводжуваними, коли контрольований предмет перебуває у вантажі, багажі або поштовому відправленні без супроводу. Залежно від засобу, який використовується для переміщення контрольованих предметів, контрольовані поставки поділяються на такі, що розташовані в контейнерах або спеціальних ємностях, в окремому багажі, що слідує окремо, в особистих речах, за допомогою природних порожнин людини або тварин, у поштових відправленнях, а також з використанням інших засобів [88, с. 277–282; 174, с. 148].

Під час розглядання питання контрольованої поставки варто виділити та розмежувати її етапи:

– аналітичний етап, на якому проводиться аналіз слідчої ситуації, що склалася, а також виявлення проблем і перспектив їх вирішення;

– цільовий етап, у процесі якого формулюється мета операції, пов'язаної з контролем за переміщенням предмета;

– організаційний етап, що охоплює підготовку та затвердження тактичного завдання, а також встановлення мети операції [213, с. 324]. Розробка та планування заходів і засобів досягнення визначеної мети містить у собі кілька етапів. По-перше, це визначення виконавців запланованих дій, підготовка детального плану, оцінка можливих негативних наслідків і розробка заходів для їхньої локалізації. По-друге, здійснюється практична частина, яка охоплює виконання системи слідчих дій, оперативних та інших заходів. Чітко спланована та належно організована тактична операція дає змогу ефективно вирішити завдання кримінального судочинства, скорочуючи час виконання та зменшуючи витрати [206, с. 335];

– результативний етап, на якому підбиваються підсумки операції, проводиться аналізування й оцінювання отриманих результатів [174, с. 148–149].

На думку В. Г. Уварова, контрольована поставка, наприклад зброї або наркотиків, є специфічною формою провокації злочину й має характеристики суспільно небезпечного вчинку. Вона значною мірою не відрізняється від дій, які передбачені Кримінальним кодексом України, як-от провокація дачі хабаря. Крім того, подібні дії супроводжуються значними ризиками. Дослідник вважає, що контрольована поставка не відповідає принципам передбачуваності та пропорційності, тому вона повинна бути вилучена з положень КПК України. Або, на противагу цьому, контрольна закупка може бути регламентована більш детально як слідча дія у вже згаданому контексті [202, с. 547–548].

Отже, контрольована поставка, яка є формою контролю за вчиненням злочинів, являє собою спеціальний метод оперативно-розшукової діяльності.

Цей метод передбачає надання дозволу на транспортування через кордон або в межах країни предметів і/або речовин, обіг яких є обмеженим, під контролем правоохоронних органів. Основною метою цієї діяльності є викриття та затримання як окремих правопорушників, так і членів злочинних угруповань.

Правова основа для здійснення контрольованої поставки встановлена національними законами кожної країни, а також міжнародними угодами. Вона визначає процедуру отримання дозволу на проведення такої операції, відповідальність усіх учасників, а також координацію роботи між різними правоохоронними органами [47, с. 256].

Згідно з п. 1.12.2 Інструкції контрольована закупка полягає в симуляції процесу придбання або отримання товару, охоплюючи безоплатне отримання, від фізичних або юридичних осіб незалежно від їхньої форми власності. Це здійснюється з метою виявлення та фіксації факту скоєння злочину, а також встановлення особи, яка брала участь у його вчиненні. Товар, що є предметом такої закупки, перебуває у вільному обігу [144].

На переконання М. В. Корнієнка та В. М. Тертишника, в системи заходів, встановлених законом і відомих під загальним терміном «контроль за вчиненням злочину», з огляду на їхню пізнавальну мету та за умови забезпечення більш чіткого юридичного визначення до категорії слідчих дій можна однозначно віднести лише контрольовану закупку. Усі інші заходи, на думку дослідників, повинні регулюватися законодавством про оперативно-розшукову діяльність [86, с. 66].

Як зазначено в п. 1.12.3 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій і використання їхніх результатів у кримінальному провадженні, оперативна закупка передбачає імітацію придбання або отримання, охоплюючи безоплатне отримання, від фізичних або юридичних осіб, незалежно від форми власності, товарів, обіг яких обмежений або заборонений чинним законодавством. Ця процедура здійснюється з метою виявлення та документування факту скоєння злочину, а також ідентифікації особи, причетної до його вчинення [144]. У цій дефініції чітко визначається

фактичний зміст оперативної закупівлі, а також об'єкт, стосовно якого здійснюється цей захід: товар, що має обмеження в обігу або повністю заборонений. Крім того, зазначається й мета проведення цього заходу [38, с. 88].

Висока латентність деяких злочинів (серед яких, наприклад, незаконний обіг наркотичних засобів) обумовлює потребу в застосуванні негласних заходів, зокрема в межах контролю за вчиненням злочину. Однією з ефективних форм контролю за правопорушеннями у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що дає нагоду виявляти осіб, які незаконно займаються їхнім збутом, є оперативна закупка. Вона є дієвим негласним слідчим (розшуковим) заходом, спрямованим на викриття та документування злочинних дій винних осіб, а також на фіксацію факту вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Однак, як зауважує Д. Головін, ця негласна слідча дія не завжди використовується правоохоронними органами достатньо результативно. На його думку, прагнення органів публічної влади проводити «агресивну» політику щодо протидії злочинам у сфері обігу наркотиків сприяє збільшенню кількості оперативних закупок. Це зі свого боку негативно впливає на їхню якість, оскільки кількість співробітників оперативних підрозділів залишається сталою або навіть скорочується. У зв'язку з прагненням досягти швидких результатів оперативні закупки проводяться в досить короткі строки, що призводить до недостатньої підготовки та може спонукати окремих співробітників до застосування провокацій з метою викриття наркозлочинів [38, с. 85].

Я. В. Давидов вважає, що метою оперативної закупки є виявлення протизаконної діяльності; на думку О. М. Бандурки, оперативна закупка є негласним оперативно-розшуковим заходом, який може бути проведений з двома основними цілями: 1) виявлення фактів злочинної діяльності та 2) перевірка оперативної інформації, отриманої в рамках розслідування кримінальної справи. З. Р. Сулейманова розглядає оперативну закупку як метод, що містить у собі комплекс оперативно-розшукових та інших заходів,

спрямованих на придбання наркотичних засобів і документування протиправної діяльності осіб, які підозрюються в скоєнні злочинів, з метою їх викриття. Вона визначає основні цілі оперативної закупки як виявлення, попередження, припинення та документування злочинних дій, затримання осіб, причетних до наркозлочинів, безпосередньо на місці скоєння злочину, а також встановлення інших обставин справи [197, с. 254].

С. В. Томин висловлює думку, що жодне з наведених визначень мети оперативної закупки не відображає її призначення повним обсягом. На підставі аналізу матеріалів кримінальних справ він дійшов висновку, що на практиці оперативна закупка переслідує мету отримання прямих доказів факту ініціативного збуту наркотичних засобів конкретною особою покупцю. У зв'язку з цим виникає питання, чи є оперативна закупка в сучасних умовах достатньо ефективним оперативно-розшуковим заходом для досягнення цієї мети [197, с. 254].

Відповідно до статті 5 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» для отримання доказів, які стосуються кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин, може бути здійснена оперативна закупка. Ця процедура передбачає придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів з метою встановлення фактів протиправної діяльності [156]. Пункт 2 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» надає оперативним підрозділам повноваження здійснювати контрольовану поставку, а також контрольовану й оперативну закупівлю товарів, предметів і речовин, зокрема таких, які заборонені для обігу. Ці дії можуть бути здійснені щодо фізичних та юридичних осіб незалежно від форми їх власності. Закон також чітко визначає мету цих заходів – виявлення та документування фактів протиправної діяльності [159]. Процесуальний аспект реалізації цієї форми контролю за вчиненням злочинів регулюється нормами статті 271 Кримінального процесуального кодексу України. Сутність дій, що

лежать в основі оперативної закупки та контрольованої закупки, досить чітко розрізняється. Основним критерієм, за яким проводиться це розмежування, є предмет закупки. В оперативній закупці предметами виступають товари, предмети та речовини, які вилучені з обігу або обмежені в обігу [18, с. 133].

Відповідно до п. 1.12.4 Інструкції спеціальний слідчий експеримент полягає в тому, що слідчий разом з оперативними підрозділами створює умови, які максимально імітують реальну ситуацію, з метою перевірки справжніх намірів особи щодо вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Під час цього процесу здійснюється спостереження за поведінкою цієї особи та її рішеннями щодо можливого вчинення злочину [144].

Спеціальний слідчий експеримент подібно до інших форм контролю за вчиненням злочину являє собою сукупність негласних заходів, які мають на меті реалізацію єдиної цілі відповідно до заздалегідь розробленого плану дій. Цей тип експерименту передбачає створення слідчим та оперативним підрозділом таких умов, які максимально імітують реальність, щоб перевірити істинні наміри особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Слідчий експеримент дає нагоду спостерігати за поведінкою цієї особи та її рішеннями щодо потенційного злочину [94, с. 341]. Верховний Суд у постанові від 1 липня 2020 р. у справі № 676/848/17 зазначив, що контроль за вчиненням злочину як спеціальний слідчий експеримент є окремим видом негласних слідчих (розшукових) дій, який не усуває можливість одночасного здійснення інших негласних слідчих дій, як-от аудіо- та відеоконтроль особи або певного місця [94, с. 341].

Спеціальний слідчий експеримент полягає у спостереженні за намірами та діями підозрюваної особи, а також у фіксації цих дій, що може призвести до її затримання (за потреби) на місці злочину в умовах, які були штучно створені для цього експерименту [195, с. 134]. Водночас чинне законодавство встановлює, що слідчий, оперативний працівник або інша уповноважена особа, які беруть участь у спеціальному слідчому експерименті, не мають права провокувати або спонукати підозрюваного до скоєння протиправних дій. Тому

під час виконання цієї негласної слідчої (розшукової) дії потрібно дотримуватися ряду принципових тактичних умов, які унеможливають навіть найменшу ймовірність провокації або підбурювання до вчинення конкретного злочину [209, с. 58].

В. В. Навроцька підкреслює, що проведення експерименту не повинно впливати на свідомість імовірного злочинця, якого перевіряють, та обумовлювати його поведінку. Якщо таке відбувається, то це буде вважатися підбурюванням до вчинення злочину, що суперечить завданням правоохоронних органів [113, с. 236]. Така обстановка повинна бути максимально наближеною до презюмованої злочинної діяльності особи, щодо якої проводиться захід. Тому оперативний експеримент є правомірним у разі, коли особа самостійно, без будь-якої провокації з боку правоохоронців починає здійснювати злочинну діяльність, щодо якої були обґрунтовані підозри [11, с. 388–389]. Ефективність проведення спеціального слідчого експерименту залежить від дотримання певних умов, однією з яких є забезпечення безпеки для життя та здоров'я як самої особи, що є об'єктом експерименту, так і інших осіб, які беруть у ньому участь за їхньою згодою [37, с. 9].

Абсолютною новелою в КПК України стало введення підстав і порядку організації дій, спрямованих на імітування (далі – імітація) обстановки злочину. Законодавець, закріпивши цю форму контролю за вчиненням злочину, не сформулював жодних процесуальних особливостей її реалізації, що спричинило дискусії серед науковців щодо місця та ролі імітації обстановки злочину в системі негласних слідчих (розшукових) дій. Основні завдання імітації обстановки злочину полягають у приверненні уваги конкуруючих організованих груп і злочинних організацій, встановленні контактів з контрольованими особами, запобіганні можливим невідворотним наслідкам вчинення злочинів, виявленні осіб, щодо яких існують обґрунтовані підозри в злочинній діяльності, а також у виявленні намірів невідомих осіб, що здійснюють серійні та резонансні злочини. Ці завдання здійснюються із застосуванням особливих імітаційних засобів, як-от спеціальні підприємства,

установи, організації, маскуванню тощо. Основною особливістю цієї форми контролю є те, що злочин фактично не скоюється, а створюється лише видимість його вчинення. Під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії можуть використовуватися як несправжні (імітаційні), так і ідентифіковані (помічені) засоби [94, с. 96].

Імітація обстановки злочину (пункт 1.12.5 Інструкції) містить у собі дії слідчого або уповноваженої особи, які застосовують імітаційні засоби для створення в навколишніх спостерігачів ілюзії про те, що відбувається справжній злочин. Це робиться з метою запобігання злочину та виявлення особи, яка планувала чи замовляла його скоєння [144]. Аналіз наведеної норми свідчить, що імітування обстановки злочину являє собою комплекс дій, які не мають чітко визначеного нормативного регулювання або конкретного опису. Практичний досвід демонструє, що характер дій слідчого та інших залучених суб'єктів залежить від того, на запобігання або розкриття якого саме злочину спрямована ця негласна слідча (розшукова) дія. Наприклад, органи досудового розслідування можуть використовувати імітацію обстановки злочину для розкриття злочинів, пов'язаних із хабарництвом, іншими кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності, або ж для запобігання вбивствам на замовлення, незаконному перетину державного кордону України, контрабанді наркотиків, прекурсорів, історико-культурних цінностей тощо. У кожному окремому випадку дії суб'єктів досудового розслідування спрямовані на створення в конкретної особи стійкого переконання, що вона діє в умовах, які дадуть змогу досягти результату, що відповідає її злочинному наміру. Зміст цих дій може суттєво відрізнитися залежно від ситуації. Оскільки імітування обстановки злочину як негласна слідча (розшукова) дія може бути реалізоване через численні комбінації оперативно-слідчих заходів, це стосується, зокрема, контролю за дачею хабаря (ст. 364 КК України). У більшості випадків підставою для проведення цієї дії є заява або письмове повідомлення від зацікавленої особи, а обов'язковим є дотримання всіх вимог законності та їхне

належне засвідчення, зокрема через застосування технічних засобів фіксації інформації [18, с. 132–133].

Порівняльний аналіз положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і Кримінального процесуального кодексу України демонструє, що деякі методи контролю за вчиненням злочину, як-от оперативна закупка, контрольована закупка та контрольована поставка, можуть бути реалізовані як оперативно-розшукові заходи до початку кримінального провадження. На відміну від цього спеціальний слідчий експеримент та імітація обстановки злочину, згідно з чинним законодавством та статтею 271 КПК України, проводяться виключно в межах кримінального провадження. Подвійна правова природа оперативної закупки, контрольованої закупки та контрольованої поставки пояснюється існуючою практикою організації відповідних заходів, спрямованих на протидію злочинності [50, с. 140].

Дії, які вважаються спеціальним слідчим експериментом у рамках кримінального провадження, в теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності оперативний експеримент визнається однією з ключових форм роботи. Проте, незважаючи на активне використання оперативного експерименту уповноваженими особами для виявлення підготовки та вчинення кримінально караних дій окремими особами, ця форма діяльності має свої специфічні особливості та вимоги, його нормативне закріплення в законодавстві не було здійснене. У будь-якому разі для проведення оперативного експерименту потрібно забезпечити відсутність провокацій з боку посадових осіб уповноважених державних органів, які його здійснюють. Умови проведення експерименту не повинні спонукати особу до вчинення протиправних дій [18, с. 131–132].

2.3. Проблеми використання результатів проведення контролю за вчиненням злочину

Введення інституту негласних слідчих (розшукових) дій у національне кримінальне процесуальне законодавство викликало потребу у формуванні науково обґрунтованого механізму для використання їхніх результатів у судовому процесі, зокрема в контексті кримінально-процесуального доказування [194, с. 5] оскільки під час проведенні НСРД виникає ряд проблемних аспектів. Значний відсоток відомостей, одержаних у процесі проведення негласних слідчих дій, визнається судом як недопустимі докази через невідповідність зафіксованих результатів вимогам, які визначені у КПК України [90, с. 267]. М. Погорецький звертає увагу, що, на противагу українській судовій системі, практика суддівської системи США свідчить про те, що більше 95 % наданих матеріалів у рамках НСРД приймаються як належні [125, с. 33]. Але, на нашу думку, дослідник робить некоректне зіставлення, акцентуючи увагу саме на судовій системі, залишаючи без оцінки законність отримання цих матеріалів.

За даними Національної поліції України, 2020 року було задокументовано 27 437 кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних і психотропних засобів. Водночас вилучено понад 6 тонн заборонених речовин, що еквівалентно 7 мільйонам доз. Поліція також перекрила дев'ять міжнародних каналів ввезення цих речовин в Україну. Щодня Національна поліція України розкриває близько 50 злочинів, пов'язаних з наркотиками. Протидія наркозлочинності залишається постійною проблемою, що вимагає вирішення через удосконалення заходів, які вживають правоохоронні органи. Важливу роль у цьому контексті відіграє контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Вивчення практики національних судових органів свідчить про те, що результати контролю за вчиненням наркозлочинів використовують як докази в кримінальному

провадженні під час притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [38, с. 15].

Як аналізувалося вище, на сьогодні законодавство фактично розрізняє два порядки проведення негласних заходів: один визначений кримінальним процесуальним законодавством (негласні слідчі (розшукові) дії), а інший – Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (негласні оперативно-розшукові дії). Водночас у певних аспектах ці порядки можуть перебувати в конфлікті, що підкреслює потребу в законодавчому узгодженні зазначених колізій. Деякі експерти висловлюють думку, що застосування інститутів Кримінального процесуального кодексу України для боротьби зі злочинністю є більш ефективним, ніж реалізація оперативно-розшукової діяльності. Цю тезу можна певною мірою підтримати, особливо коли йдеться про документування окремих епізодів злочинів, скоєних одиночними злочинцями або групами осіб у простій формі співучасті. У таких випадках обмеження можливостей правоохоронних органів виключно інструментами Кримінального процесуального кодексу України може бути виправданим [38, с. 142–143].

Порівнюючи негласні слідчі розшукові дії та оперативно-розшукові дії, варто зазначити, що в більшості випадків вони мають схожий режим проведення, що характеризується негласністю та конспіративністю. У цьому контексті термін «негласність» означає невидимість і прихованість слідчих (розшукових) дій, які виконуються так, щоб залишатися непоміченими для осіб, які не беруть участі в цих заходах, зокрема й для співробітників слідчих і оперативних підрозділів, а насамперед для об'єктів, стосовно яких ці дії проводяться. Виконання НСРД та ОРД у такій формі має на меті забезпечення збору інформації про злочин і особу, яка його вчинила, встановлення її місцеперебування, а також місця існування речей і документів, які можуть бути важливими для кримінального провадження. Крім того, такі дії покликані запобігти протидії розслідуванню злочину, гарантувати безпеку учасників кримінального судочинства та членів їхніх родин у ситуаціях, коли проведення

відкритих слідчих дій є неможливим. Також потрібно звернути увагу на спільну правову природу та витoki цих дій. Негласні слідчі (розшукові) дії містять у собі елементи й оперативно-розшукових дій. Незважаючи на наявність спільних характеристик, НСРД мають суттєві відмінності від ОРД, які проявляються в правових підставах для їхнього проведення, суб'єктному складі, порядку використання отриманих результатів у процесі доказування, а також у формах контролю та прокурорського нагляду за їхньою реалізацією [211, с. 118].

Проте, якщо правоохоронна діяльність спрямована на викриття злочинних мереж з транснаціональними зв'язками, організованих злочинних угруповань, що мають ієрархічну структуру, значний рівень конспірації, а також корупційний елемент, розробка матеріалів у рамках оперативно-розшукової справи виявляється більш результативною. Згідно з частиною 2 статті 99 Кримінального процесуального кодексу України матеріали, отримані внаслідок оперативно-розшукової діяльності, яка була проведена оперативними підрозділами відповідно до вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», можуть бути використані в кримінальному провадженні як докази, якщо вони відповідають критеріям, зазначеним у цій статті. У разі неналежного дотримання цих вимог, відповідно до частини 1 статті 88 Кримінального процесуального кодексу України, це є підставою для визнання такого доказу недопустимим, що унеможливорює його використання під час ухвалення процесуальних рішень. Крім того, суд не має права посилаючись на такі докази в разі ухвалення своїх рішень. Тому дотримання процесуальних норм, що регулюють порядок отримання та фіксації даних під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також компетенції осіб, уповноважених ухвалювати рішення щодо їхнього проведення, є надзвичайно важливим для досягнення мети кримінального судочинства [8; 9].

Згадані нормативно-правові акти мають важливе значення для забезпечення доказової сили результатів, отриманих у процесі контролю за

вчиненням кримінальних правопорушень [114]. Д. Головін з цього приводу робить такі висновки.

По-перше, матеріали, які отримують спеціально уповноважені суб'єкти під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, належать до процесуальних джерел доказів у формі документів. Це свідчить про те, що такі матеріали вважаються об'єктами, які містять належно зафіксовану інформацію, що може бути використана для підтвердження або спростування фактів чи обставин, які потрібно встановити в процесі кримінального провадження.

По-друге, щоб ці матеріали мали статус доказу, вони повинні відповідати вимогам, викладеним у статті 99 Кримінального процесуального кодексу України. У цьому контексті особливу увагу варто приділити частині 7 статті 99 КПК України, яка зазначає, що одна зі сторін зобов'язана надати іншій стороні можливість ознайомитися з оригіналами документів або скопіювати їх, причому зміст цих документів має підтверджуватися відповідно до порядку, встановленого цією статтею [38, с. 143–144].

По-третє, для того щоб матеріали отримали статус «доказу», їх потрібно зібрати оперативними підрозділами, дотримуючись вимог, викладених у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [38, с. 147].

Зазначимо, що, відповідно до частин 11 та 12 статті 290 Кримінального процесуального кодексу України, учасники кримінального провадження зобов'язані обмінюватися додатковими матеріалами, які були отримані до або під час судового розгляду. Якщо одна зі сторін не дотримається вимог щодо розкриття матеріалів, згідно з положеннями цієї статті суд не може вважати інформацію, яка міститься в таких матеріалах, допустимими доказами [105]. Як можемо спостерігати, зазначені нормативно-правові норми мають імперативний характер, що означає, що їх недотримання призводить до певних процесуальних наслідків. Зокрема, це може призвести до того, що матеріали, отримані в процесі контролю за вчиненням злочинів, не будуть визнані доказами. Це зі свого боку викликає сумніви щодо ефективності роботи правоохоронних органів і в більшості випадків призводить до того, що особа не

визнається винною через неналежну процесуальну діяльність. Наприклад, у справі від 29 квітня 2020 року № 428/8931/15-к Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду зазначив, що суд визнає недопустимим протокол, складений у результаті негласної слідчої (розшукової) дії – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж від 9 червня 2015 року, а також копію CD-R диска від 10 травня 2015 року № 373. Це пояснюється тим, що клопотання слідчого про отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій від 6 травня 2015 року, а також ухвала слідчого судді Апеляційного суду Харківської області від 7 травня 2015 року, що стосуються втручання в приватне спілкування, не були відкриті стороні захисту під час досудового розслідування відповідно до статті 290 Кримінального процесуального кодексу України. Унаслідок цього суд також визнав недопустимими похідні докази, зокрема протокол огляду від 23 червня 2018 року, складений на основі негласної слідчої (розшукової) дії від 9 червня 2015 року, зі стенограмами телефонних розмов, а також протокол огляду від 23 червня 2015 року, що стосується копії CD-R диска від 10 травня 2015 року № 373 [139].

Наголошуємо, що суд визнав недопустимими не лише протокол, що містить результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, але також і похідні докази. Це рішення є цілком логічним, якщо врахувати доктрину «плодів отруйного дерева» (fruit of the poisonous tree), згідно з якою від отруйного дерева можуть вирости лише отруйні плоди. Отже, докази, отримані на основі неналежного доказу, не можуть бути визнані такими, що мають юридичну силу. Цю доктрину було сформульовано Європейським судом з прав людини в ряді справ, серед яких варто зазначити справи «Балицький проти України» (Balitskiy v. Ukraine) [225], «Нечипорук і Йонкало проти України» (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine) [234], «Шабельник проти України» (Shabelnik v. Ukraine) [238], «Яременко проти України» (Yaremenko v. Ukraine) [241].

Як вказує Ю. Циганюк, доктрина «плодів отруйного дерева» має істотне процесуальне значення, оскільки в цьому випадку відсутня одна з властивостей доказів [207, с. 64].

Варто звернути увагу й на позитивну практику національних судів щодо використання результатів контролю за вчиненням злочину як доказів у кримінальних провадженнях. У своїй постанові від 9 вересня 2021 року (справа № 467/1476/19) колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду акцентувала увагу на такому: «З матеріалів кримінального провадження випливає, що основою обвинувачення ОСОБА_1 в незаконному придбанні, зберіганні, перевезенні з метою збуту та незаконному збуті особливо небезпечних наркотичних засобів, а також у повторному незаконному придбанні, зберіганні, перевезенні з метою збуту та незаконному збуті наркотичних засобів для залегенованої особи «ОСОБА_2» стали, зокрема, дані прокурорських постанов щодо контролю за вчиненням злочинів, а також протоколи, що відображають результати цієї негласної слідчої (розшукової) дії, в яких детально описано хід оперативних закупок...» [140].

Засоби, які використовують спеціально уповноважені державні органи для протидії злочинності, охоплюючи боротьбу з наркозлочинністю, повинні залишатися в межах правового поля. Відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може базуватися на доказах, отриманих незаконним способом, або на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи мають трактуватися на її користь. Це положення є частиною принципу презумпції невинуватості, «формулу» якої детально виклав В. Нор. Він зазначає, що «особа, обвинувачена у вчиненні злочину, вважається невинуватою до того моменту, доки той, хто вважає її винною на суб'єктивному рівні (слідчий, прокурор, потерпілий або інший учасник процесу), не доведе її вину у встановленому законом порядку, тобто відповідно до кримінальної процесуальної форми. Це має бути зроблено перед компетентним судом за допомогою допустимих та достовірних доказів. Тільки коли суд прийме ці докази, ухвалить на їх підставі обвинувальний вирок, і цей

вирок набере законної сили, лише з цього моменту обвинувачений може вважатися винним у вчиненні злочину, і лише з цього часу його можна називати злочинцем» [117, с. 4].

На думку Р. Антонова, порушення конституційних вимог, що призводять до негативних наслідків як правового, так і етичного характеру, безпосередньо пов'язують з оперативно-розшуковою діяльністю, а також із негласними слідчими (розшуковими) діями, які здійснюються під час досудового розслідування [6, с. 137]. Дослідник, вивчаючи специфіку оперативно-розшукової діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини та її безпеки в процесі досудового розслідування, дійшов висновку, що діяльність слідчих та оперативних працівників характеризується однією спільною правовою закономірністю: якщо фактичні дані (доказова інформація) були отримані з грубими порушеннями чинного оперативно-розшукового або кримінального процесуального законодавства, а особливо якщо водночас було порушено конституційні принципи, такі дані завжди викликають обґрунтовані сумніви щодо їхньої достовірності та допустимості для використання в кримінальному провадженні, що ускладнює встановлення об'єктивної істини [6, с. 142].

Встановлення факту провокації злочину під час судового розгляду призводить до кримінально-процесуальних наслідків, зокрема неможливості використання речей і документів, отриманих таким способом як доказів. Це зі свого боку може стати підставою для закриття кримінального провадження або винесення виправдувального вироку [57, с. 16]. Водночас Кримінальний процесуальний кодекс України зазначає, що речі та документи, отримані в такий спосіб, не можуть бути використані в кримінальному провадженні. Також містяться положення, які прямо вказують на неможливість використання доказів, отриманих унаслідок провокації злочину [220, с. 98].

За даними О. Осетрової, причиною визнання доказів недопустимими в 47 % досліджених справ є провокація вчинення злочину. Найбільше це спостерігається у справах, пов'язаних зі службовою діяльністю та професією, пов'язаною з наданням публічних послуг, де цей показник становить 41 %, а

також у справах щодо злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів, де він досягає 33 % [119, с. 214]. На переконання О. Білоконь, під час кваліфікації злочину важлива добровільність дій (без застосування фізичного або психічного примусу та не в результаті провокації з боку правоохоронних органів) [19, с. 190].

Д. Головін вважає, що провокацію злочинів варто розглядати як свідомий вплив на індивіда з метою підштовхнути його до скоєння певного кримінального правопорушення [38, с. 95]. Він погоджується з думкою О. Альшиної щодо можливості виокремлення трьох різновидів мети діяльності провокатора: 1) найближча мета, яка полягає у викликанні в особи, на яку здійснюється вплив, наміру вчинити кримінальне правопорушення або стати його співучасником; 2) проміжна мета, яка полягає у фактичному вчиненні кримінального правопорушення або участі в ньому як співучасника; 3) кінцева мета, що передбачає притягнення до кримінальної відповідальності особу, яку було спровоковано [4, с. 4].

Причому особою, що підбурює до вчинення кримінального правопорушення, може бути співробітник правоохоронного органу, особа, яка співпрацює з оперативними підрозділами, або ж інша особа, залучена до процесу моніторингу вчинення злочину [38, с. 96].

В. В. Комар вказує, що провокацію не варто вважати особливим видом підбурювання до вчинення злочину, оскільки в цьому випадку відсутні всі відповідні ознаки співучасті. Провокація, наприклад, у випадку підкупу, є навмисним і одностороннім діянням з боку винної особи, яке має на меті змодельовати таку поведінку іншої особи. Водночас така поведінка має лише зовнішні ознаки злочину, але дії спровокованої особи не містять ознак винуватості [72, с. 6]. Так само і М. Шепотько вважає, що провокація кримінального правопорушення являє собою односторонню дію винної особи, що відрізняється від підбурювання, і має на меті створення умов для імітації такої поведінки іншої особи, яка б відповідала всім зовнішнім ознакам кримінального правопорушення. Ця діяльність спрямована на те, щоб викрити

цю особу в скоєному злочині [217, с. 143]. Дослідниця вважає, що провокацію не варто плутати з підбурюванням до вчинення кримінального правопорушення. Це означає, що провокація злочину полягає в активностях особи, яка має намір створити обстановку, яка виглядає як можливий злочин, з метою спонукати іншу людину до вчинення певних дій [219, с. 206]. Дії провокатора й особи, яка стала жертвою провокації, орієнтовані на досягнення різних, несумісних між собою результатів. На відміну від підбурювання до злочину провокація охоплює більш широкий спектр дій і може додавати різноманітні форми злочинної поведінки [56, с. 80–81].

З психологічного погляду, провокація злочину має свої особливості, які відрізняються від підбурювання. Наприклад, під час підбурювання до злочину між підбурювачем і підбурюваною особою існує двосторонній психологічний зв'язок, що може бути виражено у змові або згоді. Підбурюваний чітко розуміє сутність і наслідки дій, до яких його схиляє підбурювач. У такій ситуації підбурити до злочину таємним способом неможливо, оскільки підбурюваний має бути свідомим учасником цих дій. Натомість провокація є прихованою діяльністю для тієї особи, яку провокують, і тому вона не сприймає дії провокатора як свідомий намір спрямувати її до конкретних вчинків. Крім того, особа, на яку спрямована провокація, може взагалі не усвідомлювати, що перебуває під впливом провокатора.

Отже, між провокацією злочину та підбурюванням існує суттєва різниця. Під час провокації вплив на особу є прихованим, тоді як підбурювання передбачає відкритий і взаємозрозумілий психологічний зв'язок між підбурювачем і підбурюваним. Це, як вважає О. Альошина, підкреслює потребу в розгляді провокації злочину як окремої форми співучасті, оскільки природа цих дій істотно відрізняється від підбурювання [3, с. 144]. Дослідниця трактує провокацію злочину як умисне створення особою умов, які спонукають іншу особу до вчинення злочину, або як співучасть у злочині з метою викриття, шантажу чи завдання іншої матеріальної або нематеріальної шкоди цій особі [4, с. 4].

Отже, ключовою суб'єктивною ознакою провокації є наявність специфічної мети – викриття особи, яку спонукають до вчинення злочину. У разі звичайного підбурювання до злочину така мета відсутня.

Додатковою характерною рисою провокації є те, що провокатор вживає певні активні заходи в ситуації, коли не існує достатніх підстав вважати, що злочин міг бути вчинений без цих провокаційних дій [62, с. 159].

На думку М. Шепотько, підбурювання до вчинення злочину є складовою категорії «провокація». Під провокацією розуміють такі дії, які містять у собі підбурювання та спонукування певних груп або організацій до вчинення дій, що можуть мати серйозні наслідки. Це також охоплює навмисні дії, спрямовані проти окремих осіб, організацій або держав, які мають на меті спровокувати їх на вчинки, здатні завдати шкоди [217, с. 18]. Зважаючи на те, що підбурювання до вчинення кримінального правопорушення є протиправною дією, яка передбачає складну форму співучасті з чітким розподілом ролей, цей вид співучасті має відповідати характеристикам, притаманним співучасті. Проте, враховуючи правову природу провокації, дослідник зазначає, що в цьому випадку ознаки співучасті неприсутні [217, с. 26].

У законодавстві відсутнє чітке визначення терміна «провокація», і це стосується як Кримінального, так і Кримінального процесуального кодексів України. Ф. Г. Бурчак наголошував, що, незалежно від мотивів, провокація до вчинення кримінального правопорушення є дією, яка підлягає кримінальному покаранню. Це пояснюється тим, що методи розкриття злочинів, які містять підбурювання до вчинення кримінально караного діяння, є небезпечними для суспільства і мають спричинити кримінальну відповідальність [24, с. 77].

Отже, інститут негласних слідчих (розшукових) дій, що виступає ефективним інструментом у кримінально-процесуальному доказуванні, потребує постійного вдосконалення як у процесуальному плані з огляду на практику його застосування, так і в організаційній сфері – тактичних засад його реалізації у правозастосовний процес [126, с. 276]. Для вдосконалення законодавства варто більш чітко визначити правові межі й умови проведення

контролю за вчиненням злочину, а також процедурні гарантії захисту прав особи. Існує потреба в посиленні нагляду за діями правоохоронців, удосконаленні механізмів судового контролю за використанням зібраних доказів, у забезпеченні належної підготовки та підвищенні кваліфікації співробітників правоохоронних органів з питань етики та прав людини [248, с. 178].

Була спроба врегулювати деякі неузгодженості й прогалини законодавства щодо розглядуваної категорії в проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за провокацію злочину» (ініціатор законопроекту: народний депутат України Ю. В. Бублик (VIII скликання)). Так, розділ VI Загальної частини Кримінального кодексу України «Співучасть у злочині» пропонувалось доповнити новою статтею 311 такого змісту:

«Стаття 311. Провокація злочину

1. Провокація злочину визначається як свідоме створення особою обставин, які спонукають іншу особу до вчинення злочину або участі в ньому, з метою її викриття, шантажу або завдання іншої матеріальної чи нематеріальної шкоди цій особі.

У випадках, коли провокація злочину реалізується шляхом організації або підбурювання до злочинних дій, особа, яка провокує, підлягає кримінальній відповідальності за співучасть у злочині згідно зі статтями 29-31 цього Кодексу. У інших випадках провокатор несе кримінальну відповідальність за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка регулює злочин, вчинений спровокованою особою, з посиланням на частину першу статті 311 цього Кодексу» [164].

Розділ XVIII Особливої частини «Злочини проти правосуддя» пропонувалось доповнити новою статтею 383¹ такого змісту:

«Стаття 383¹. Провокація злочину службовою особою правоохоронних органів

1. Завідоме створення ситуації службовою особою правоохоронних органів, що спонукає іншу особу до вчинення злочину або до участі в ньому, з метою її притягнення до відповідальності, підлягає покаранню у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на термін від двох до п'яти років, а також накладення штрафу в розмірі від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [164].

Вважалося, що внесення запропонованих змін до Кримінального кодексу України повинно було забезпечити встановлення відповідальності за злочини, які можуть бути спровоковані, але які досі залишалися поза межами кримінально-правового регулювання. Це стосується, зокрема, певних злочинів проти життя та здоров'я, злочинів проти власності, а також злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, а також багатьох інших злочинних діянь.

Наявність такої норми в кримінальному законодавстві виконуватиме превентивну й охоронну функцію кримінального закону, яка знайде свій вияв і в забороні вчинення злочинного діяння та загрозі покарання також і тим, хто може спровокувати вчинення такого діяння, а не лише в застосуванні покарання до особи, яка вчинила злочин [147].

Цей законопроект 7 лютого 2019 р. було внесено до порядку денного Верховної Ради України [160], але 29 серпня 2019 р. він був відкликаний, незважаючи на позитивні висновки всіх комітетів, а також ту обставину, що реалізація змін до Кримінального кодексу України, запропонованих у проекті Закону, потребувала додаткових витрат з Державного бюджету України.

На нашу думку, цей законопроект про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за провокацію злочину був актуальним, але непозбавленим недоліків, які варто розглянути. Серед таких, зокрема:

– нечіткість і невизначеність формулювань: законопроект пропонує нову статтю, яка визначає провокацію злочину як «завідоме створення обстановки, що викликає вчинення іншою особою злочину». Однак сам термін

«обстановка» є досить розмитим і суб'єктивним. Це може призвести до труднощів у застосуванні норми на практиці, оскільки немає чіткого критерію, що вважати «обстановкою» та якими засобами вона може бути створена. Відсутність конкретики може породжувати суперечності в правозастосуванні, створюючи простір для різного тлумачення судовими органами;

– невідповідність європейським стандартам прав людини, оскільки визначення провокації злочину, запропоноване в законопроекті, не відповідає практиці Європейського суду з прав людини, згідно з якою провокація злочину заборонена, а докази, отримані в результаті таких дій, мають бути визнані недопустимими. Проте запропонований законопроект не пропонує чітких механізмів захисту прав особи, яку було спровоковано на злочин. Відсутність положення про визнання таких доказів недопустимими в суді ставить під загрозу право особи на справедливий суд;

– недостатність диференціації відповідальності: законопроект пропонує однакову відповідальність за провокацію злочину незалежно від того, чи це був злочин, вчинений за участю звичайної особи, чи це провокація, здійснена службовою особою правоохоронних органів. Лише в разі службової особи передбачено додатковий штраф. Водночас провокація з боку правоохоронців є значно серйозним порушенням, оскільки такі дії порушують не тільки права окремих осіб, а й довіру до системи правосуддя загалом. Недооцінка серйозності таких порушень може негативно вплинути на суспільну довіру до правоохоронних органів;

– ризики зловживання правом: особи, які були затримані за підозрою у вчиненні злочину, можуть намагатися використовувати ці положення для своєї оборони, стверджуючи, що вони були спровоковані правоохоронцями або іншими особами. Це може призвести до ускладнення слідчих дій і потреби в проведенні додаткових розслідувань, що затягуватиме судові процеси.

Для покращення законопроекту щодо встановлення відповідальності за провокацію злочину потрібно врахувати кілька ключових аспектів:

– для уникнення правової невизначеності важливо більш чітко визначити термін «провокація злочину». Наприклад, можна запропонувати таке формулювання:

«Провокація злочину – це штучне створення агентами держави умов або ситуацій, які спонукають особу вчинити кримінальне правопорушення, якого вона за інших обставин не вчинила б. Провокація злочину здійснюється з метою викриття або переслідування особи, яка є об'єктом провокації. Така дія вважається незаконною, оскільки спотворює дії підозрюваного та підриває принципи справедливого правосуддя.

Провокація злочину – це дії органів влади або інших осіб, спрямовані на те, щоб за допомогою штучно створених умов спонукати людину до вчинення злочину, якого вона інакше не вчинила б, з метою притягнення цієї особи до кримінальної чи іншої відповідальності».

Це визначення зменшить ризики неоднозначного тлумачення, оскільки більш конкретно описує механізм дій провокатора й мотиви провокації.

Відповідно до європейських стандартів прав людини будь-які докази, отримані внаслідок провокації злочину, повинні бути визнані недопустимими в судовому процесі. Це положення можна внести в окрему статтю або додати до існуючих положень Кримінального процесуального кодексу України. Наприклад:

– докази, отримані в результаті провокації злочину, є недопустимими й не можуть бути використані як підстава для звинувачення особи.

Це положення забезпечить захист прав людини та мінімізує ризики неправомірного засудження;

– провокація злочину з боку службових осіб правоохоронних органів повинна бути кваліфікована як окремий і більш серйозний злочин, оскільки такі дії підривають довіру до системи правосуддя.

Такий підхід визнає особливу небезпеку цих дій і забезпечує адекватну відповідальність для посадових осіб. Громадська небезпека провокації кримінального правопорушення полягає в тому, що вона створює реальну

загрозу заподіяння суттєвої шкоди як фізичним, так і юридичним особам, а також суспільству або державі. Це відбувається завдяки формуванню обставин та умов, які стимулюють або провокують вчинення злочину. Отже, провокація може підштовхнути осіб до вчинення дій, які вони б не вчинили за інших обставин, що потенційно призводить до негативних наслідків для громадян, соціальних структур або державних інституцій [217, с. 18].

П. О. Загодіренко визначає характерні ознаки провокаційної діяльності так:

– по-перше, провокація передбачає наявність наміру в провокатора викликати одностороннє виявлення бажаної поведінки з боку особи, яка є об'єктом провокації. Важливо, що ця поведінка проявляється лише зовнішніми ознаками суспільно небезпечного вчинку;

– по-друге, провокаційна діяльність є свідомою дією, яка не усвідомлюється тією особою, яка стає об'єктом провокації. Інакше кажучи, людина, яку провокують, не усвідомлює, що її спонукають до певного вчинку;

– по-третє, мета дій провокатора полягає в тому, щоб спричинити негативні наслідки для особи, яку він провокує. Це може проявлятися як дискредитація, шантаж або виготовлення фальшивих доказів для звинувачення [62, с. 158].

Отже, обидві категорії – «провокація злочину» та «підбурювання до вчинення кримінального правопорушення» є схожими за своєю сутністю, оскільки обидві пов'язані із впливом на особу для вчинення нею злочину, але вони мають різні юридичні наслідки та підходи. Основні відмінності полягають у мотивації, правовому контексті та наслідках. Пропонуємо тезисно відслідкувати цю відмінність за основними критеріями: суб'єктом, метою, характеру дій.

Так, у першому випадку суб'єктом провокації є правоохоронні органи або їхні агенти, що діють за дорученням державних органів.

Мета: спонукання особи вчинити злочин, щоб викрити та притягнути її до відповідальності, хоча без цього втручання злочин, можливо, не був би вчинений.

Характер дій правоохоронців або їхніх агентів є штучним, створюється ситуація, яка підштовхує особу до вчинення злочину.

У разі підбурювання до вчинення кримінального правопорушення суб'єктом може бути будь-яка фізична особа, що не обов'язково пов'язана з державними органами.

Підбурювач намагається переконати або змусити іншу особу вчинити злочин для досягнення власної мети чи вигоди. Ця дія є частиною кримінального плану, де особа не лише спонукає, а й, можливо, бере участь у злочині.

Підбурювач активно переконує або примушує до злочину, але не для фіктивного викриття, а для реалізації злочинного задуму.

Вважаємо, що підбурювання до вчинення кримінального правопорушення є формою співучасті в злочині, який проявляється, коли одна особа через умовляння, підкуп, погрози або інші способи схиляє іншу особу до вчинення злочинних дій. У цьому разі підбурювач не здійснює злочин самостійно, але активно сприяє його реалізації з боку іншої особи.

Провокація злочину полягає в створенні певних умов або схилянні особи до вчинення злочину з метою подальшого викриття цієї особи та притягнення її до кримінальної відповідальності. Провокація може бути частиною оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів або ж самостійною дією приватних осіб. Міжнародні та національні норми забороняють провокацію злочину через можливі порушення прав людини, які можуть виникнути внаслідок таких дій.

Крім того, провокація злочину викликає значні етичні питання, оскільки може створити ситуацію, в якій злочин не відбувся б без втручання правоохоронців. Це може призвести до зловживань, коли представники правоохоронних органів штучно створюють злочинні обставини, щоб досягти

певних результатів у процесі розслідування [40, с. 442]. Основними характеристиками провокації злочину є ініціювання злочинної діяльності провокатором, маніпулювання поведінкою особи та вчинення незаконних дій.

Отже, провокація кримінального правопорушення являє собою свідомі односторонні дії, що здійснюються особою з метою спонукання або введення іншої особи в таку ситуацію, у якій вона може скоїти кримінальне правопорушення. Це відбувається з метою викриття цієї особи у вчиненні злочину [217, с. 19].

Як зазначає О. О. Кваша, провокація не може бути кваліфікована як підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, оскільки між особою, яка провокує, і тією, яку провокують, відсутня єдність умислу [68, с. 427].

Водночас провокація не може бути вчинена через залякування, яке передбачає загрозу фізичної шкоди особі або її близьким, наприклад за допомогою нанесення тілесних ушкоджень, вбивства, знищення чи пошкодження майна, а також способом вчинення інших протиправних дій [72, с. 55]. Тому в кримінально-правовій літературі зазвичай виділяють різноманітні засоби щодо провокації, серед яких трапляються натяки, поради, пропозиції, прохання, умовляння, рекомендації, вказівки та інші подібні дії [97, с. 839].

Оскільки законодавець не врахував, що організатор і підбурювач можуть здійснювати свої дії з провокаційною метою, виникає питання щодо можливості визнання дій цих співучасників, передбачених у частині 2 статті 31 КК України (тобто відвернення вчинення злочину або своєчасне повідомлення про його готування чи вчинення), як форми добровільної відмови провокатора. Це, зокрема, залежить від змісту мети, яку переслідує провокатор. Якщо ж відвернення злочину або повідомлення правоохоронних органів про такий злочин здійснюється особою, яка була спровокована з наміром викриття цієї особи та притягнення її до кримінальної відповідальності, то такі дії не можуть бути визнані формами добровільної відмови провокатора. Водночас, якщо ці дії виконуються провокатором після зміни його мети і він діє не з метою викриття

чи заподіяння шкоди спровокованій особі, а для того, щоб зупинити доведення злочину до кінця, то в такому разі можна свідчити про добровільну відмову.

Тому в проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження відповідальності за провокацію злочину» пропонувалося доповнити статтю 31 КК України «Добровільна відмова співучасників» новою частиною четвертою. Вона має бути сформульована так: «Не вважається добровільною відмовою організатора або підбурювача в разі відвернення вчинення злочину або своєчасного повідомлення ними відповідних органів державної влади про злочин, що готується або вже вчиняється, якщо ці особи в такий спосіб намагалися досягти мети провокації, пов'язаної з викриттям іншого співучасника або завданням йому матеріальної чи нематеріальної шкоди» [147].

У контексті гарантування права на справедливий суд важливо підкреслити акцент Європейського суду з прав людини на потребі в чіткому дотриманні положень, які стосуються допустимості доказів. Хоча Європейський суд у своїх рішеннях звертає увагу на те, що питання допустимості доказів є компетенцією національних судів і він не має загальної юрисдикції вирішувати, чи допускали національні суди помилки в застосуванні законодавства або оцінці фактів, він, однак, має завдання перевіряти справедливість судового провадження. Це було підтверджено у справі «Дактарас проти Литви», розглянутій 24 листопада 2000 року [40, с. 839].

Система справедливого судочинства має інтегративний характер, взаємодіючи з іншими конвенційними правами та гарантіями. Вона слугує своєрідною основою для реалізації принаймні кількох принципів, як-от презумпція невинуватості, змагальність, процесуальна рівність сторін, що є ознаками справедливого судового процесу. У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Едвардс і Льюїс проти Сполученого Королівства», ухваленому 27 жовтня 2004 року, акцентується увага на потребі в забезпеченні стороні захисту доступу до матеріалів, пов'язаних з негласними слідчими (розшуковими) діями, як важливого елемента справедливого судового розгляду.

Суд вказує, що, відповідно до вимог статті 6 Конвенції, яка забезпечує принципи справедливості, прокуратура зобов'язана надати захисту доступ до всіх доказів у справі, охоплюючи ті, що можуть свідчити як на користь обвинуваченого, так і проти нього. Невиконання вказаного зобов'язання в цьому випадку призвело до суттєвих недоліків у судовому розгляді [137].

Оцінюючи допустимість доказів, ЄСПЛ не вдається до детального аналізу відомих кримінально-процесуальній науці та закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві окремих держав умов, які забезпечують допустимість доказів, і критеріїв недопустимості доказів. У провадженнях із застосування ст. 6 Конвенції Європейський суд з прав людини сформулював такі стандарти кримінального процесуального доказування:

- абсолютна відмова ЄСПЛ визнавати допустимими докази, здобуті способом катування або нелюдського чи такого, що принижує людську гідність поводження;
- визнання недопустимими доказів, отриманих за допомогою провокацій і підбурювання,
- визнання недопустимими доказів, отриманих від особи, яка не мала доступу до захисника;
- визнання недопустимими доказів, отриманих через порушення права на мовчання;
- визнання недопустимими доказів, отриманих через притягнення особи до адміністративної відповідальності [22, с. 173].

Отже, непридатність результатів негласних слідчих (розшукових) дій для обґрунтування обвинувачення може виникати з кількох причин. По-перше, це може бути наслідком неналежного процесуального оформлення проведення НСРД. По-друге, неякісне оформлення результатів НСРД також може вплинути на їхню придатність. Порушення прав, свобод і законних інтересів осіб під час виконання НСРД, а також невідповідність порядку отримання дозволів на їхнє проведення або ж відсутність таких дозволів є додатковими чинниками, які негативно впливають на допустимість результатів.

Крім того, результати НСРД можуть не відповідати вимогам допустимості, належності та достовірності. Складність процедури розсекречення, яка вимагає значного часу в умовах обмеженого процесуального терміну, може ускладнити ситуацію. Існує також неможливість або недоцільність розсекречення результатів негласних слідчих (розшукових) дій, зважаючи на методи їхнього проведення та використання конфіденційних співробітників. Якщо суд не визнає результати НСРД як допустимі, належні та достовірні докази, або ж якщо сукупність наданих доказів, отриманих за результатами НСРД, не є достатньою для ухвалення судового рішення, це також сприятиме визнанню доказів недопустимими. Ще одним аспектом є недостатня здатність сторони обвинувачення в належний спосіб обґрунтовувати свою позицію в суді на основі доказів, отриманих у результаті НСРД. Так, недостатність результатів НСРД для ухвалення відповідного процесуального рішення судом, а також інші подібні проблеми можуть призводити до непридатності таких результатів для мети справедливого судового розгляду [176, с. 105]. На ефективність і результативність проведення негласних слідчих (розшукових) дій значно впливають обставини, що стосуються слідчого, оскільки він є процесуалістом за своєю природою. Часто слідчий не має відповідних навичок для оцінювання результатів негласних слідчих дій. До того ж йому може бракувати знань, умінь і навичок, потрібних для безпосереднього проведення оперативно-розшукових заходів, а також для адекватної оцінки значущості отриманих матеріалів, які впливають із цієї діяльності [33, с. 114].

Отже, найвищою ефективністю характеризуються ті негласні слідчі (розшукові) дії, що передбачають застосування технічних засобів, а також вимагають наявності спеціальних знань і навичок у тих, хто їх здійснює. Меншою ефективністю зазначаються НСРД, які в процесі реалізації вимагають участі конфідентів, оскільки це пов'язано з високим ступенем суб'єктивності в оцінці отриманих матеріалів. Найнижча ефективність притаманна НСРД, матеріали яких важко використовувати як докази без відповідної легалізації або шифрування джерел і суб'єктів або ж які можуть бути використані як доказ

лише в поєднанні з результатами інших негласних слідчих (розшукових) дій [165, с. 169].

Контроль за вчиненням злочину є однією з найважливіших негласних слідчих (розшукових) дій, які використовують у кримінальному процесі для збирання доказів і попередження тяжких та особливо тяжких злочинів. Однак, враховуючи їхню приховану природу та високий ризик порушення прав людини, докази, отримані в процесі таких дій, можуть бути дискредитовані, якщо не дотримано правових норм і процесуальних вимог.

В українському законодавстві немає розробленої теорії дискредитації доказів. Проте існує набір правил, які визначають допустимість, належність, достовірність і достатність доказів. Якщо доказ визнається таким, що не відповідає цим вимогам, він може бути вилучений з матеріалів справи або визнаний недопустимим під час судового розгляду справи.

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає, що докази мають бути отримані законним способом. Якщо докази отримані з порушенням вимог закону (наприклад, за допомогою тиску, підробки, незаконних методів отримання інформації), вони можуть бути визнані недопустимими (стаття 86 КПК України). Суд зобов'язаний вилучити такі докази з процесу [105].

Конституція України забороняє використання доказів, отриманих незаконними методами, зокрема тих, які порушують права людини (стаття 62 Конституції України).

У правозастосовній практиці внаслідок порушень прав людини під час проведення процесуальних дій, використання незаконних методів або засобів збирання та/або фіксації доказів, а також недотримання встановлених вимог щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій зібрані докази можуть бути дискредитовані, що зумовлює небезпеку визнання їх недопустимими. Це відбувається під час судового процесу, коли одна зі сторін надає аргументи щодо неналежного чи незаконного способу отримання доказів, що може призвести до їхнього відхилення судом.

Отже, хоча поняття дискредитації доказів не існує як самостійний термін в українському законодавстві, її основні принципи реалізуються через правові норми, що регулюють допустимість і належність доказів у судовому процесі.

Пропонуємо розглядати цю категорію так. Дискредитація доказів, отриманих під час здійснення контролю за вчиненням злочину, – це проведення цього виду негласних слідчих (розшукових) дій з такими порушеннями, які ставлять під сумнів достовірність чи допустимість зібраних доказів, що створює загрозу визнання їх неналежними судом.

Це, відповідно, може вплинути на результати судового розгляду та загалом на виконання завдань кримінального провадження.

Висновки до розділу 2

1. Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення є специфічною формою співучасті в злочині, в якій одна особа, використовуючи умовляння, підкуп, погрози або інші методи, спонукає іншу особу до вчинення кримінального правопорушення. Водночас підбурювач не здійснює злочин особисто, проте активно сприяє його вчинення іншою особою.

2. Провокація злочину – це штучне створення агентами держави умов або ситуацій, які спонукають особу вчинити кримінальне правопорушення, якого вона за інших обставин не вчинила б. Провокація злочину здійснюється з метою викриття або кримінального переслідування особи, яка є об'єктом провокації. Така дія вважається незаконною, оскільки спотворює дії підозрюваного та підриває принципи справедливого правосуддя.

Провокація злочину – це дії органів влади або інших осіб, спрямовані на те, щоб за допомогою штучно створених умов спонукати людину до вчинення злочину, якого вона інакше не вчинила б, з метою притягнення цієї особи до кримінальної чи іншої відповідальності.

3. Провокація злочину полягає в організації обставин або в заохоченні особи до вчинення злочину з метою подальшого її викриття та притягнення до

відповідальності. Така провокація може бути як елементом оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів (або негласних слідчих розшукових дій), так і самостійною діяльністю окремих приватних осіб.

4. Основна відмінність між провокацією злочину та підбурюванням до вчинення кримінального правопорушення полягає в характері дій і намірах. Провокація злочину існує в штучному створенні умов, які змушують особу вчинити злочин, якого вона не мала наміру робити, з метою її викриття, що є незаконним і неприйнятним з погляду права. Підбурювання, навпаки, передбачає спонукання іншої особи до вчинення злочину в межах реального кримінального задуму, де підбурювач є співучасником злочину й підлягає відповідальності.

5. Правові основи використання результатів контролю за вчиненням злочину визначаються кримінальним процесуальним законодавством і спеціальними нормативно-правовими актами. Вони регулюють процедури збору, фіксації, збереження та використання доказів, отриманих унаслідок проведення оперативно-розшукових заходів. Основні положення зосереджені на забезпеченні законності та дотриманні прав і свобод осіб, щодо яких проводяться такі заходи.

6. Практичні наслідки контролю за вчиненням злочину охоплюють як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, результати контролю часто дають змогу успішно розкривати злочини та притягати винних до відповідальності. З іншого боку, враховуючи їхню приховану природу та високий ризик порушення прав людини, докази, отримані в процесі таких дій, можуть бути дискредитовані, якщо не дотримано відповідних матеріальних і процесуальних норм.

7. Для вдосконалення законодавства потрібно більш чітко визначити правові межі й умови проведення контролю за вчиненням злочину, а також процедурні гарантії захисту прав особи. Рекомендації охоплюють посилення нагляду за діями правоохоронців, удосконалення механізмів судового контролю за використанням зібраних доказів, а також забезпечення належної

підготовки й підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів з питань етики та прав людини.

8. Проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину є сукупністю юридичних, процесуальних та етичних викликів, які виникають під час збору, фіксації, збереження й подальшого використання доказів, отриманих у процесі проведення цієї процесуальної дії, що мають наслідком їх дискредитацію та загрозу визнання недопустимими судом.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ З ПИТАНЬ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

3.1. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо проведення контролю за вчиненням злочину

Розмежування між передбаченими законодавством оперативно-розшуковими заходами, спрямованими на виявлення та розслідування кримінального правопорушення й діями, що провокують вчинення злочину, є складним завданням. У своїй практиці Європейський суд з прав людини розробив критерії, які допомагають встановити цю межу та розрізнити випадки, коли органи слідства лише спостерігають за вчиненням злочину, від тих, коли саме органи слідства стимулюють його вчинення. Суд намагається диференціювати випадки, коли злочин був би скоєний і без участі органів слідства, від таких, коли без їхньої участі злочин не стався б. Варто зазначити, що провокація злочину не збігається з принципами Конвенції [7] та практикою ЄСПЛ, хоча прямої заборони на такі дії вона не містить.

Негласні слідчі (розшукові) дії характеризуються специфічним процесом їхньої підготовки, реалізації, зберігання та використання отриманих результатів, водночас результати залишаються прихованими від осіб, які не мають відношення до їхнього проведення, впродовж певного періоду часу [71, с. 130]. Негласність слідчих (розшукових) дій передбачає спеціальний порядок їхньої підготовки, проведення, фіксації, зберігання та використання отриманих результатів у прихованому режимі впродовж певного часу від осіб, які не мають стосунку до їхнього проведення. Ця інформація повинна залишатися утаємниченою не лише від осіб, щодо яких здійснюються ці дії, а й від будь-яких інших осіб, зокрема від працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, адвокатів, звичайних громадян тощо, які не беруть участь у підготовці та проведенні конкретних негласних слідчих (розшукових)

дій, навіть якщо вони залучені до інших заходів у рамках досудового розслідування або інших негласних слідчих дій у відповідному кримінальному провадженні [70, с. 8]. Така секретність є об'єктивно потрібною для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, але вона створює й загрозу для прав осіб, щодо яких вони здійснюються, а також для дотримання принципів законності та верховенства права.

У нормативних актах, які регулюють організацію та діяльність правоохоронних органів, а також містять положення про принцип верховенства права, підкреслюється, що його варто розглядати в контексті практики Європейського суду з прав людини, який використовує динамічний підхід до тлумачення. Крім того, стаття 8 Кримінального процесуального кодексу України зазначає, що верховенство права є принципом кримінального провадження та застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8 КПК України) [105].

Концепція верховенства права (англ. *Rule of Law*) з'явилася в рамках національної правової системи Великої Британії, яка зазначається правовою організацією та функціонуванням урядів. Ця ідея реалізується через наявність незалежної та неупередженої судової системи, яка спрямована на забезпечення справедливості та вилучає будь-які прояви свавілля, беззаконня й авторитаризму в державному управлінні [108, с. 346]. Принцип верховенства права є фундаментальним і беззаперечним орієнтиром, якому повинні слідувати органи виконавчої влади в процесі нормотворчої діяльності з метою створення найбільш досконалого за змістом підзаконного нормативно-правового акта. Дотримання цього принципу в нормотворчій діяльності органів виконавчої влади слугує свідченням ефективної реалізації та захисту прав, свобод і інтересів особи [35, с. 66]. Дотримання принципу верховенства права можливе лише, якщо суди під час розгляду й вирішення справ використовують законодавчий акт, який відповідає критерію «якості закону». Проте на практиці часто трапляються випадки, коли закон не повністю відповідає цим критеріям [16, с. 9]

Варто підкреслити, що практика Європейського суду з прав людини слугує джерелом права в Україні та передбачає застосування трискладового тесту під час перевірки наявності або відсутності порушення положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод з боку держави-відповідача. Цей тест складається з трьох етапів перевірки: по-перше, Європейський суд з прав людини розглядає законність обмеження прав людини; по-друге, він визначає, чи є легітимна мета такого обмеження; по-третє, суд встановлює пропорційність вжитих заходів щодо обмеження прав людини. Важливо зазначити, що якщо одна з цих підстав відсутня, то не виникає потреби в аналізі наступних. Першочерговим питанням, яке розглядає Європейський суд з прав людини під час аналізування справи про порушення прав людини органами публічної влади, є законність дій цих органів [38, с. 41–42].

Неминучі втручання в права й свободи людини, а також обмеження цих прав у кримінальному провадженні можуть бути визнані допустимими лише за умов відповідності принципу законності з правом Конвенції. Кримінально-процесуальний зміст принципу законності передбачає дотримання трьох обов'язкових умов: 1) дії повинні здійснюватися відповідно до закону; 2) вони повинні мати законну мету; 3) такі дії мають бути відповідними в демократичному суспільстві для досягнення своїх легітимних цілей (дотримання принципу пропорційності). Провокації та підбурювання як методи збору доказів правоохоронними органами під час досудового розслідування суперечать цьому стандарту законності. Докази, здобуті в такий спосіб, вважаються недопустимими [22, с. 208].

Як зазначив ЄСПЛ у рішенні «Волохи проти України», верховенство права, крім вимог правової визначеності й обмеження дискреційних повноважень посадових осіб, також передбачає, що втручання органів виконавчої влади в права осіб повинно бути предметом ефективного контролю. Цей контроль зазвичай має виконуватися судовими органами, принаймні на рівні останньої інстанції. Судовий контроль забезпечує найвищі гарантії незалежності, неупередженості та здійснення належного правового процесу [38,

с. 31–32]. Принцип правової визначеності порушується зазвичай як результат непослідовної політики нормотворення через неоднозначність правозастосовної та судової практики [120, с. 379].

Стаття 3 Конституції України чітко зазначає, що права й свободи людини, а також гарантії їхнього дотримання формують зміст і напрям державної діяльності. Держава несе відповідальність перед особою за свою діяльність. Основним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Відповідно до наведеного конституційного положення органи, які займаються контролем за вчиненням кримінальних правопорушень, повинні зосереджуватися не на «інтересах служби», а на правах людини. Навіть особа, підозрювана в скоєнні тяжкого або особливо тяжкого злочину (адже контроль за злочинами дозволяється лише в таких випадках), залишається особою із властивою їй гідністю та правами, які потребують належного ставлення до неї. У цьому контексті важливим є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яллох проти Німеччини» (Jalloh v. Germany), в якому Суд визнав, що державою було порушено статтю 3 (поводження, яке принижує людську гідність) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У цій справі поліцейські спостерігали, як заявник декілька разів діставав з рота маленькі пластикові пакетики, які передавав різним особам за гроші.

Підозрюючи можливий продаж наркотичних засобів, правоохоронці вирішили затримати особу, яка зробила заяву. Коли вони підійшли до нього, він проковтнув один з пакетиків. Оскільки в інших місцях у нього не знайшли наркотиків, прокурор вирішив застосувати блювотний засіб, щоб отримати докази вчинення злочину як пакет з наркотиками. Затриманого доставили до медичного закладу, де його обстежив лікар. Він відмовився від прийому медикаментів, що викликають блювання; проте четверо поліцейських утримували його, а лікар примусово ввів йому через ніс сольовий розчин і блювотний засіб, а також кілька інших препаратів.

У результаті затриманий викинув маленький пакет кокаїну. Через деякий час лікар повторно обстежив його та підтвердив, що його стан дає змогу

перебування під вартою. Європейський суд з прав людини вказав, що стаття 3 Конвенції накладає на державу обов'язок захищати фізичне благополуччя осіб, позбавлених волі, та контролювати медичні втручання, яким вони піддаються проти своєї волі, зокрема надаючи відповідну медичну допомогу. Хоча такі дії можуть не мати медичного обґрунтування, статті 3 і 8 Конвенції не забороняють проведення медичних процедур без згоди підозрюваного з метою отримання доказів його причетності до злочину [229].

У розглянутій справі органи влади здійснили проти заявника значне втручання в його фізичне та психічне життя без його згоди. Вони змусили його відригнути не з метою терапії, а для збору доказів, які можна було б отримати менш нав'язливими способами. Вибраний поліцейськими метод міг викликати в заявника почуття страху та неповноцінності, а також призвести до приниження. До того ж ця процедура створювала ризики для здоров'я заявника, зокрема через відсутність попереднього збору належного анамнезу [229]. Тому метою діяльності правоохоронних органів повинно бути не будь-яке притягнення винної особи до юридичної відповідальності, а лише таке, яке не порушує її права та свободи. Поводження посадових осіб правоохоронних органів з підозрюваними не повинно опускатися до мінімально допустимого рівня жорстокості [38, с. 44–46].

За спостереженнями І. Берднік та С. Тагієва, якщо розглянути будь-яке кримінальне провадження, що стосується розповсюдження наркотиків або корупційних злочинів (за умови, що сторона захисту порушує в суді питання про допустимість доказів), варто зазначити, що ретельний аналіз усіх доказів здійснюється з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Це обумовлено тим, що в Україні кримінальне провадження повинно ґрунтуватися на принципі верховенства права. У контексті загальних засад Кримінального процесуального кодексу України це передбачає впровадження практики ЄСПЛ, що спрямовує діяльність правоохоронних органів і держави загалом на захист особи, її прав і свобод, які вважаються найвищими цінностями (ст. 8 КПК України) [15, с. 652–653].

Європейський суд з прав людини приділив значну увагу питанню виявлення та визначення ознак провокації злочину в ряді ключових справ, як-от «Тейксейра де Кастро проти Португалії» [240], «Ваньян проти Росії» [241], «Худобін проти Росії» [230], «Раманаускас проти Литви» [236], «Малінінас проти Литви» [232], «Мілінене проти Литви» [233], «Секвейра проти Португалії» [237], «Банніков проти Росії» [226], «Носко та Нефьодов проти Росії» [235], «Фурхт проти Німеччини» [228], «Чохонелідзе проти Грузії» [239].

У зазначених справах були окреслені межі допустимої поведінки правоохоронних органів під час виявлення та документування злочинних дій. Європейський суд з прав людини визначив декілька основних принципів:

- суспільний інтерес не може слугувати виправданням для використання доказів, отриманих через провокацію з боку поліції;
- застосування негласних методів розслідування має бути обмеженим правом на справедливий суд;
- використання негласних методів розслідування, зокрема дії агентів, повинно бути пасивним, а не активним;
- підстави для проведення досудового розслідування, включно із використанням негласних методів, повинні базуватися на об'єктивних критеріях і на попередніх ознаках протиправної поведінки конкретної особи;
- застосування негласних методів розслідування має здійснюватися під контролем прокуратури або із санкції суду;
- заяви обвинуваченого про провокацію злочину повинні бути ретельно розглянуті судом, і обвинувачення має надати достатні докази для спростування таких заяв.

Ці принципи визначають межі законної діяльності правоохоронних органів у контексті розслідування злочинів і підкреслюють важливість захисту прав осіб у кримінальному процесі [15, с. 651].

У цьому контексті варто звернути увагу на певні правові положення, які були сформульовані Європейським судом з прав людини. Наприклад, у справі «Баннікова проти Росії» (*Bannikova v. Russia*) ЄСПЛ підкреслив, що в рамках

слідчих методів, які застосовуються для боротьби з торгівлею наркотиками та корупцією, усталена позиція Суду полягає в тому, що суспільні інтереси не можуть виправдовувати використання доказів, отриманих унаслідок підбурювання поліції. Це може призвести до ризику, що обвинуваченого буде остаточно позбавлено справедливого судового розгляду із самого початку [226]. Одночасно Європейський суд з прав людини підкреслив, що застосування спеціальних методів розслідування, зокрема й негласних, не може автоматично порушувати право на справедливий суд. Виникнення ризику підбурювання з боку правоохоронних органів, яке пов'язане із застосуванням таких методів, свідчить про те, що їхнє використання повинно бути детально регульоване законодавством [226]. До критеріїв, які застосовує цей Суд для встановлення факту поліцейської провокації, належать такі положення. По-перше, потрібно перевірити обґрунтованість підбурювання.

У справі «Романаускас проти Литви» (*Ramanauskas v. Lithuania*) Суд вказав, що поліцейське підбурювання має місце, коли залучені офіцери, незалежно від того, є вони співробітниками сил безпеки або діють за їхніми вказівками, не обмежуються лише пасивним розслідуванням злочинної діяльності. Натомість вони здійснюють такий вплив на особу, що спонукає її до вчинення злочину – правопорушення, яке інакше не було б скоєне [236].

У рішенні від 2 жовтня 2012 року у справі «Веселов, Золотухін та Дружинін проти Російської Федерації» Європейський суд з прав людини підкреслив, що межа між законним впровадженням таємного агента та провокацією до вчинення злочину може бути істотно порушена, якщо національне законодавство не містить чітких і передбачуваних процедур для санкціонування таємних операцій. Це особливо актуально в ситуаціях, коли належний контроль за їх виконанням відсутній (п. 93 рішення ЄСПЛ).

Отже, встановлення кримінальної відповідальності за провокацію злочину та регулювання процедурних аспектів у Кримінальному кодексі України може дисциплінувати працівників правоохоронних органів у їхній оперативній діяльності, слугувати запобіжником проти можливих зловживань з їхнього

боку, а також стати гарантією дотримання особистих прав громадян України, закріплених у Конституції України та Європейській конвенції з прав людини [30].

Також важливо вирішити питання про наявність об'єктивної підозри щодо причетності особи до злочинної діяльності або її схильності до вчинення кримінального правопорушення. Варто зазначити, що сам факт наявності судимості в особи не є достатньою підставою для висновку про те, що вона продовжує займатися злочинною діяльністю [227] або про намір вчиняти протиправні дії. На наявність об'єктивної підозри може вказувати також той момент, з якого правоохоронні органи почали операцію під прикриттям: чи то до початку злочинної діяльності, чи вже під час вчинення злочину [237].

По-друге, це стосується процесуальних аспектів. Під час аналізування процедури, яку дотримувалися національні суди, Європейський суд з прав людини враховує ймовірність отримання позитивного результату щодо розгляду заяви про підбурювання. У вже згаданій справі «Романаускас проти Литви» Суд підкреслив, що стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод буде дотримана тільки в тому разі, якщо заявник мав можливість ефективно порушити питання про підбурювання під час судового розгляду. Отже, недостатньо просто дотримуватися загальних гарантій, як-от рівність сторін або право на захист [236].

У практиці Європейського суду з прав людини були визначені критерії для оцінювання ефективності процедур, за якими розглядають скарги осіб, обвинувачених у вчиненні злочину внаслідок провокації з боку органів правопорядку. Вони повинні бути змагальними, ретельними, всебічними та остаточними [226].

Європейський суд з прав людини аналізує провокацію злочину в контексті порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий суд. Таке порушення відбувається з моменту, коли в судовому розгляді підтверджується факт провокації злочину,

що робить використання таких доказів у кримінальному процесі принципово недопустимим [23, с. 20].

Основні принципи, які виділяє ЄСПЛ у цьому контексті, охоплюють: неприпустимість використання доказів, отриманих через провокацію поліцією; обмеження застосування негласних методів розслідування для захисту права на справедливий суд; пасивний характер негласних розслідувань; об'єктивність підстав для початку розслідування; нагляд прокуратури або суду за проведенням негласних методів і ретельне розслідування заяв обвинуваченого про провокацію злочину.

Ці принципи спрямовані на забезпечення балансу між потребою в ефективному правозастосуванні та захистом прав осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів. Вони підкреслюють важливість дотримання принципів справедливості та законності в діяльності правоохоронних органів, особливо в контексті використання негласних методів розслідування. ЄСПЛ стверджує, що навіть у випадках, коли існує суспільний інтерес, використання доказів, здобутих через провокацію поліції, не може бути виправданим. Вимога до належного здійснення правосуддя поширюється на всі види злочинів, незалежно від їхньої тяжкості. Водночас використання спеціальних методів розслідування (наприклад, агентурних) само собою не є порушенням права на справедливий суд, але для їхнього застосування повинні бути наявні докази, що особа має намір скоїти злочин [57, с. 40]. У цьому контексті варто навести позицію К. П. Задої, що в разі провокації злочину особа не несе кримінальної відповідальності не тому, що відсутні матеріально-правові основи, а через недоліки в побудові інформаційно-оціночної моделі фактичних обставин справи [185, с. 64–65]. Так, втручання держави в право особи на мирне володіння майном повинно відбуватися з дотримання принципу пропорційності, що передбачає «справедливу рівновагу» між державними (суспільними) інтересами, що спричиняють таке втручання, й інтересами особи, яка потерпає від нього. «Справедлива рівновага» не зобов'язує до досягнення соціальної справедливості в кожному окремому випадку, а, ймовірноше,

вимагає розумного співвідношення між поставленою метою та засобами, які використовують для її досягнення. Баланс вважатиметься неналежно дотриманим, якщо особа зазнає «індивідуального та надмірного тягаря» (individual and excessive burden) [138].

Європейський суд з прав людини також встановив критерії для визначення непрямой провокації, що враховує ситуацію, коли особа не має прямого контакту з працівниками поліції, які виконують свої обов'язки під прикриттям. Водночас така особа залучається до вчинення правопорушення як співучасник, якого фактично спровокували до скоєння злочину правоохоронні органи. ЄСПЛ наводить такі критерії для оцінки непрямой провокації: 1) чи можна було передбачити для поліції, що особа, яку безпосередньо підштовхують до вчинення злочину, буде контактувати з іншими особами для участі в злочинній діяльності; 2) чи діяли ці особи в межах визначених поліцією умов; 3) чи розглядали національні суди цих осіб як співучасників злочину [7].

Отже, для виокремлення непрямой провокації потрібно, по-перше, з'ясувати, чи було для поліції передбачуваним те, що особа, яку безпосередньо схиляють до вчинення злочину, контактуватиме з іншими для участі в злочині. По-друге, важливо оцінити, чи визначалась діяльність цих інших осіб також поведінкою поліцейських. І, по-третє, чи розглядались ці особи національними судами як співучасники злочину.

Непряма провокація охоплює випадки, коли мотивація особи до вчинення злочину виникає незалежно від провокаційних дій правоохоронних органів, але дії цих органів створюють умови для участі такої особи в злочинній діяльності. Важливим є також і те, що мотивація до злочину має бути самостійною, а злочин – проявом особистої волі особи.

Непряма провокація відображає більш складні форми залучення до злочину, де ключовою є оцінка внутрішньої свободи волі особи та її незалежності від провокаційних дій правоохоронних органів [48].

Європейський суд з прав людини визначив, що особа може вважатися учасником провокації, навіть якщо вона не контактувала безпосередньо з

прихованими поліцейськими, але була залучена іншою особою, яку прямо провокували поліцейські (справа «Lalas проти Литви» від 1 березня 2011 р. № 13109/04, §§ 41 тощо) [231].

Однак вирішення, чи сталася непряма провокація для одного учасника, не означає автоматичної провокації для інших. Цілком різні критерії застосовуються до оцінки непрямой провокації порівняно з прямою. Важливо враховувати, що ці критерії повинні аналізуватися в сукупності, як це було здійснено в цій справі. Зокрема, згідно з першим критерієм, Суд визнав, що поліція могла передбачити взаємодію особи, яку схиляють до вчинення злочину, з іншими особами. Щодо другого критерію, Суд визначив, що хоча вся операція фактично була спровокована поліцією, дії третьої особи (заявника) не були спровоковані поліцією, а базувалися на інших мотиваціях. Зокрема, вона вважала, що контрабанда наркотиків була безпечною, та її дії ґрунтувалися на цьому переконанні. Щодо третього критерію, Суд підтвердив, що третя особа була учасником злочину. Суд також аналізував, чи була відповідність участі «інфільтрованих» працівників правоохоронних органів процесуальним вимогам, що підтверджувало відсутність порушення ст. 6 Конвенції. Отже, важливою була та обставина, що мотивація щодо вчинення злочину виникла в учасника незалежно від дій правоохоронних органів. Внутрішній стимул до злочину був самостійним, і злочин був проявом особистої волі. Підсумовуючи, ЄСПЛ підтвердив і застосував свою методологію оцінки провокації: спочатку він оцінює, чи були дії національних органів провокаційними. Якщо національні органи діяли пасивно та не провокували злочин, це зазвичай вважається достатнім для того, щоб визнавати дії національних органів такими, що не порушували ст. 6 Конвенції.

Якщо висновки щодо зазначеної вище обставини непереконливі або підтверджено, що злочин було спровоковано, Суд оцінює, чи відповідали рішення національних судів вимогам Конвенції. Це охоплює визнання будь-яких доказів, отриманих унаслідок провокації, не прийнятними для використання в кримінальному провадженні. На думку Р. Бабанли та

О. Тарасенко, критерії так званої непрямой провокації мають оціночний характер. Вона може бути визнана такою, що відповідає вимогам Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, навіть у разі, якщо інші співучасники були неправомірно спровоковані на вчинення злочину. На думку дослідників, ключовим критерієм є той, що визначає наявність або відсутність свободи волі у вчиненні злочину. Якщо така свобода мала місце, то непрямая провокація вважається відповідною вимогам Конвенції [7]. Беручи до уваги, що багато положень Конвенції 1950 року мають оціночний характер, значення судових рішень значно зростає для відповідального розуміння її змісту, а також протоколів до неї. Оскільки багато конституційних норм, які стосуються прав людини, збігаються з основними правами, закріпленими в нормах Конвенції 1950 року, аналіз впливу практики Європейського суду з прав людини набуває важливого значення.

Щодо прямої провокації, в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви» від 20 лютого 2018 року зазначено, що вона має місце тоді, коли працівники органів досудового розслідування або особи, залучені ними, не обмежуються лише пасивним розслідуванням, а активно впливають на особу з метою виявлення кримінального правопорушення, спонукаючи її до вчинення злочину, який інакше не було б скоєно [236].

У справі «Баннікова проти Російської Федерації», яка була розглянута 4 листопада 2010 року, було зазначено, що для розрізнення між провокацією та допустимою діяльністю органів досудового розслідування потрібно враховувати кілька критеріїв, які поділяються на змістовні та процесуальні. Змістовний критерій вимагає наявності або відсутності ознак, які свідчать про провокацію з боку органів досудового розслідування. Процесуальний критерій зі свого боку передбачає можливість суду провести перевірку інформації, що стосується ймовірної провокації, з дотриманням принципів судочинства [226].

ЄСПЛ вказує, що, згідно зі змістовним критерієм, будь-яка інформація, отримана в результаті негласної діяльності, повинна відповідати критеріям відсутності провокації. Це усуває, зокрема, будь-які дії, які можуть бути

розтлумачені як вплив на особу з метою спонукання до вчинення злочину, як-от прояв ініціативи в контактах, повторні пропозиції, наполегливі нагадування тощо.

Отже, Суд прагне з'ясувати, чи були присутні такі обставини: бездіяльність слідства; наявність або відсутність втручання з боку влади в процес вчинення злочину; підбурювання особи до вчинення незаконних дій, зокрема активність у встановленні контактів, підвищення вартості пропозиції, повторні пропозиції; значущість причин для проведення контролю за вчиненням злочину; наявність достатніх підстав у службових осіб вважати, що особа намагається скоїти незаконні дії тощо [208, с. 301].

У своїх рішеннях, що стосуються порушення статті 6 Конвенції внаслідок провокації злочину з боку органів правопорядку, Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що в контексті методів розслідування, які застосовуються для боротьби з незаконним обігом наркотиків і корупцією, Суд має усталену позицію: суспільний інтерес не може бути підставою для використання доказів, здобутих через підбурювання з боку правоохоронців. Такі докази із самого початку ставлять під загрозу обвинуваченого, створюючи ризик непоправного порушення його права на справедливий суд.

Європейський суд з прав людини розробив певні критерії, які дають змогу розрізнити провокацію й допустимі методи розслідування. Зокрема, Суд вказав, що в ситуаціях, коли сторона захисту заявляє про можливу провокацію, потрібно з'ясувати, чи міг би злочин бути скоєний без втручання державних органів. Підбурювання має місце, коли відповідні агенти або працівники правоохоронних органів, чи особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються лише пасивним розслідуванням злочинної діяльності, а здійснюють вплив на особу, спонукаючи її до вчинення злочину, який в іншому випадку не відбувся б [236].

У процесі аналізування цього питання суди повинні брати до уваги більш широкий набір обставин, а не лише дії та заяви учасників під час інциденту, який захист розглядає як провокацію, а обвинувачення – як допустимий метод

розслідування. Тип тиску або інші засоби, які використовуються для підбурювання особи до злочину, є лише одним з елементів, що мають значення в цьому контексті.

Оцінюючи, чи було розслідування «переважно пасивним», важливо також вивчити причини, що спонукали до проведення негласної операції, а також дії державних органів у процесі її виконання. Ключовим аспектом є з'ясування, чи існувала об'єктивна підозра, що особа займається злочинною діяльністю або має тенденцію до вчинення злочинів [226]. Будь-яка попередня інформація про наявність злочинного наміру має давати нагоду для її перевірки [241], й органи влади повинні мати можливість у будь-який момент підтвердити, що у них були належні підстави для здійснення негласної операції [226].

Крім того, Європейський суд з прав людини стверджує, що пасивною поведінкою органів влади не можна вважати ситуацію, коли ініціатива контакту з підозрюваною особою виходить від агента чи агентів, коли пропозиція відновлюється після початкової відмови або особа постійно заохочується до вчинення злочину [232].

З критерієм об'єктивної підозри безпосередньо пов'язане питання стосовно моменту, коли державні органи почали проведення негласної операції. Це стосується того, чи агенти просто «долучилися» до злочинних дій, чи активно спонукали до їхнього скоєння [226].

Європейський суд з прав людини наголошував на важливості наявності чіткої процедури для санкціонування таких розслідувальних заходів, а також на потребі в забезпеченні належного контролю за їхнім виконанням [241] і визнавав порушення статті 6 Конвенції, коли рішення про надання дозволу на проведення операції містило недостатньо інформації про обґрунтування її проведення [230].

Під час розгляду питань, пов'язаних з провокацією, суд повинен аналізувати обставини справи, особливо щодо злочину, за яким обвинувачується особа. Навіть якщо особа має намір вчинити певний злочин, це не усуває можливість провокації щодо іншого злочину, який не входив до її

первісного наміру. Якщо обставини справи вказують на те, що намір вчинити інший злочин виник у підозрюваного внаслідок підбурювання з боку правоохоронних органів, це також може бути розглянуто як провокація.

Тому, аналізуючи обставини справи з урахуванням критеріїв, які дають змогу відрізнити законну діяльність з розслідування злочину від провокації, судам потрібно виконувати цей аналіз стосовно дій, за якими пред'явлено обвинувачення особі [141].

Так, С. О. Шульгін визначає провокацію (підбурювання) особи до вчинення злочину, здійснену правоохоронними органами, як активні дії представника правоохоронного органу або іншої особи, залученої до проведення оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих (розшукових) дій. У цьому разі дія, яка виконується, виходить за межі правомірних дій у рамках досудового розслідування кримінального провадження. Мета таких дій полягає виключно в подальшому викритті особи, створенні доказів її винуватості та притягненні до кримінальної відповідальності [220, с. 100].

На думку О. Дудорова, як доктрина, так і практика, опираючись на правові позиції Європейського суду з прав людини, сформували підхід, згідно з яким у випадках провокації, коли підозрюваний самостійно викликає в іншої особи намір скоїти злочин з метою її викриття, правомірні заходи мають на меті контроль за вже існуючими процесами, пов'язаними з посяганням на об'єкт кримінально-правової охорони. Вважається, що такі дії не викликають злочинну поведінку, а втручаються в уже існуючу реалізацію злочинного наміру, фіксуючи водночас події та факти [57, с. 29–30].

На підставі аналізу рішень ЄСПЛ М. Л. Грібов визначає такі важливі змістовні ознаки, які характеризують провокацію: по-перше, прояв ініціативи в контактах з особою, який полягає в тому, що правоохоронці або особи, які діють за їхнім дорученням, самостійно звертаються з пропозицією про незаконну оборудку; по-друге, це повторні пропозиції, які відбуваються навіть після початкової відмови особи; по-третє, наполегливі нагадування про

пропозицію; по-четверте, підвищення ціни пропозиції вище середнього рівня; по-п'яте, відсутність вагомих підстав для проведення контролю за вчиненням злочину, що означає, що в правоохоронних органів немає підтверджених відомостей про те, що особа була втягнута в злочинну діяльність, і ймовірність вчинення нею злочину була суттєвою. Навіть якщо в минулому заявник підлягав кримінальній відповідальності, це не є самостійною ознакою того, що він нині займається будь-якою злочинною діяльністю [41, с. 9–10].

Згідно з позицією Європейського суду з прав людини у справі «Акбай and Others v. Germany» непряма провокація є ситуацією, в якій особа не має прямого контакту з працівниками поліції, що діють під прикриттям. Однак ця особа залучається до скоєння правопорушення як співучасник, якого безпосередньо спровокували правоохоронні органи до вчинення злочину [7].

На підставі викладеного, пропонуємо таку концепцію категорії «непряма провокація злочину».

Визначення та сутність категорії: непряма провокація злочину має місце в ситуації, коли правоохоронні органи або їхні агенти, не здійснюючи прямих дій для підбурювання особи до вчинення злочину, створюють умови, які спонукають (формуєть умисел) на його вчинення. На відміну від прямої провокації, коли агент активно підбурює чи заохочує особу до злочину, непряма провокація виникає внаслідок певної сукупності обставин, які впливають на особу опосередковано.

Ключовими елементами концепції є:

– створення обставин для злочину: непряма провокація не вимагає від провокатора прямого вербального або фізичного впливу на особу. Натомість вона охоплює створення таких умов або середовища, в якому особа схильна або змушена вчинити злочин. Це може бути тиск через обставини, в яких провокована особа відчуває, що не має вибору;

– особлива роль державних агентів або залучених осіб: непряма провокація може здійснюватися через дії чи бездіяльність агентів держави або осіб, які співпрацюють з правоохоронними органами. Вони можуть створювати певний

контекст, що штовхає особу до злочину, наприклад через тривалі переговори, які схиляють особу до кримінальної поведінки (ненадання адекватної альтернативи, крім вчинення злочину, використання вразливості або залежності особи, що стають ключовими чинниками впливу на рішення про вчинення злочину);

– використання маніпулятивної стратегії в ситуації, коли правоохоронці або агенти контролюють доступ до інформації, ресурсів: створення відчуття уявної загрози та впевненості в потребі у вчиненні злочину для її відвернення тощо.

Отже, непрямую провокацію можна визначити як залучення особи до вчинення кримінального правопорушення через дії агентів держави, спрямовані на іншого учасника, який взаємодіє із залученою особою.

На основі практики аналізу Європейського суду з прав людини та доктринальних джерел пропонуємо такі критерії для оцінки непрямой провокації, які передбачають аналізування відповідних умов:

– передбачуваність взаємодії: чи було передбачуваним для поліції те, що особа, яку безпосередньо схиляють до вчинення злочину, контактуватиме з іншими особами для участі в злочині;

– контрольована поведінка: чи визначалась діяльність інших осіб також поведінкою поліцейських, тобто чи були ці особи залучені до злочинної діяльності через дії співучасників, спровокованих поліцією;

– кваліфікація дій співучасників: чи розглядались ці інші особи національними судами як співучасники злочину, тобто чи вважались вони частиною змови, організованої чи підбурюваної поліцією;

– самотійність мотивів: чи мала особа, залучена до злочину, самотійні мотиви до вчинення правопорушення, незалежні від провокаційних дій правоохоронців. Тут важливо вирішити питання, чи виникла мотивація до злочину безпосередньо внаслідок дій поліції чи була проявом особистої волі;

– процесуальні гарантії: чи дотримувалися правоохоронні органи процесуальних вимог під час здійснення операції, що підтверджує відсутність порушення права на справедливий суд;

– ступінь активності поліції: чи були дії поліції пасивними й чи обмежились вони виключно спостереженням за діями підозрюваних та інших осіб. Або ж вони активно стимулювали злочинну діяльність інших осіб через спровокованих співучасників;

– наявність альтернативних засобів: чи мали правоохоронці можливість використовувати інші, менш провокаційні засоби для розкриття злочину, і чи виправдане було застосування саме такого методу.

Ці критерії повинні бути аналізовані в сукупності, щоб визначити, чи мала місце непряма провокація та чи відповідали дії правоохоронних органів принципам правосуддя й вимогам Європейської конвенції з прав людини [247, с. 301–304].

Отже, практика Європейського суду з прав людини дає змогу чітко визначити поняття категорії «провокація» в контексті досудового розслідування. Провокація має місце, коли правоохоронні органи або залучені ними особи не обмежуються пасивним розслідуванням, а здійснюють активний вплив на особу з метою спонукання її до вчинення злочину, який інакше не був би скоєний. Для розмежування провокації та допустимих дій органів досудового розслідування застосовуються змістові й процесуальні критерії. Слідство повинно проводитися в пасивній манері, без ініціювання контактів або повторних пропозицій, які можуть підштовхнути особу до злочину. Суд має можливість перевіряти наявність провокації, враховуючи обставини пасивності слідства, втручання влади, підбурювання до незаконних дій і достатність підстав для контролю за вчиненням злочину.

3.2. Впровадження міжнародно-правових норм та практики Європейського суду з прав людини в кримінальне процесуальне законодавство України

Як вказано в Пояснювальній записці до проєкту Кримінального процесуального кодексу України, потреба в реформуванні кримінального процесу, відповідно до міжнародних принципів і цінностей судочинства, виникає не лише з практичної вимоги в реалізації цих змін у межах держави, але й з виконання міжнародних зобов'язань, які Україна взяла на себе [149].

Ратифікація Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. стала важливим кроком у впровадженні практики Європейського суду з прав людини в кримінально-процесуальну діяльність. Це зумовило потребу в перегляді процедур здійснення оперативно-розшукових заходів. У більшості європейських країн законодавство запроваджує заходи, схожі на вітчизняні негласні слідчі (розшукові) дії, які вже давно застосовуються.

Практика ЄСПЛ у частині перевірки законності проведення таких заходів свідчить про те, що держава має право на таємне втручання в права громадян лише за певних умов. По-перше, втручання повинно здійснюватися виключно в інтересах національної та громадської безпеки, економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для забезпечення прав і свобод інших осіб, що зазначено в частині 2 статті 8 Конвенції. По-друге, втручання має відбуватися відповідно до закону, тобто повинно здійснюватися в спосіб, передбачений нормативно-правовими актами, які не мають відомчого характеру. Ці вимоги спрямовані на визначення чітких меж втручання держави в особисте життя громадян, що, з одного боку, має на меті запобігання зловживанням, а з іншого – забезпечення ефективних механізмів захисту громадян, права яких обмежуються [192].

На переконання Ю. Чорноус та В. Гвоздюк, практика ЄСПЛ є новим джерелом кримінального процесуального права України [210, с. 38]. Таку саму думку мають В. Юрчишин і В. Король, які вказують на такі важливі аспекти:

по-перше, практику Європейського суду з прав людини варто розглядати як джерело кримінального процесуального права України, яке має займати місце безпосередньо після міжнародних договорів, на обов'язковість яких Верховна Рада України надала згоду; по-друге, інтеграція практики ЄСПЛ у кримінальне провадження допоможе зміцнити існуючий механізм захисту прав людини відповідно до європейських стандартів; по-третє, визнання практики ЄСПЛ як джерела права є неминучим етапом адаптації національного законодавства України до норм законодавства Європейського Союзу, що передбачає ухвалення законодавчих актів, які базуються на відповідних нормах права ЄС [221, с. 76–77]. З останньою тезою не зовсім погоджуємось, оскільки ЄС та Рада Європи – це дві окремі міжнародні організації, і практика Європейського суду з прав людини не базується на нормах права ЄС, хоча, відповідно, Копенгагенські критерії передбачають дотримання *acquis* ЄС щодо принципів правової держави.

На думку О. М. Дроздова, рішення Європейського суду з прав людини мають подвійний нормативний характер. Якщо Суд вважає, що певні положення кримінального процесуального законодавства України суперечать Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, то національні суди повинні дотримуватись цього рішення до внесення відповідних змін до законодавства. Такі рішення стають джерелом кримінального процесуального права в Україні. Що стосується інших рішень Європейського суду, то їхні інтерпретації положень Конвенції в конкретних справах слугують судовими прецедентами й повинні бути враховані судами під час обґрунтування своїх процесуальних рішень [54, с. 82–83].

Наявність прецедентів Європейського суду з прав людини як унікального джерела правових норм зазвичай зумовлюється прогалинами в законодавстві або неоднозначним його тлумаченням. Це підтверджується частиною 1 статті 32 Конвенції, яка стверджує, що юрисдикція Суду охоплює всі питання, які стосуються тлумачення й застосування Конвенції та протоколів до неї, які передаються на його розгляд відповідно до статей 33, 34 та 47, а також

частиною 1 статті 46, яка зобов'язує держави-учасниці Конвенції виконувати рішення Суду. Імплементация цих норм охоплює всі форми реалізації міжнародних правових норм і прецедентної практики Європейського суду з прав людини в правовідносинах, що виникають на території суверенної держави, охоплюючи такі процеси, як «трансформація», «інкорпорація» тощо. Це може означати як безпосереднє впровадження цих норм у національну правову систему, так і їхнє ухвалення в зміненому, кодифікованому вигляді, а також можливість їхнього прямого застосування судом чи іншими суб'єктами кримінально-процесуальних правовідносин [199, с. 41].

На думку В. Г. Уварова, ситуації, які зумовлюють потребу у впровадженні норм міжнародних правових актів і правотворчих рішень Європейського суду з прав людини, можуть бути різноманітними, зокрема:

– норми міжнародних правових актів і рішення Європейського суду з прав людини повністю відповідають національному законодавству. У цьому разі вони слугують еталоном, від якого не варто відступати під час ухвалення нових законів або внесення змін до чинних;

– норми міжнародних правових актів і рішення Європейського суду з прав людини заповнюють прогалини в національній правовій системі та доповнюють чинне законодавство. У такому разі вони повинні бути негайно внесені до правової системи держави через ухвалення окремого закону або внесення змін до чинних законів. До цього моменту ратифіковані Україною міжнародні правові норми та рішення Європейського суду з прав людини мають безпосередньо застосовуватися як норми прямої дії;

– національні правові інститути суперечать нормам ратифікованих міжнародних правових актів і рішенням Європейського суду з прав людини. У такому разі міжнародні правові норми та рішення ЄСПЛ мають вищу юридичну силу, ніж закони України (якщо вони не суперечать Конституції України) й повинні безпосередньо застосовуватись. Закони України, що суперечать ратифікованим міжнародним нормам і рішенням Європейського суду з прав людини, не повинні застосовуватися. Законодавчий орган України

має оперативно погодити національне законодавство з легітимними міжнародними нормами й рішеннями Європейського суду з прав людини [199, с. 42–43]. Деякі тези В. Г. Уварова не підтримуємо, але для мети дослідження вважаємо за достатнє зазначення про наявність такої позиції щодо застосування рішень Європейського суду з прав людини.

Також зазначимо, що серед науковців відсутнє єдине розуміння того, яке місце займають норми міжнародного права щодо внутрішньодержавного законодавства [38, с. 50]. Згідно з положеннями Конституції України міжнародні договори, щодо яких український парламент надав згоду на їх обов'язковість, входять до складу національного законодавства України.

Розглядаючи ефективність реалізації рішень Європейського суду з прав людини, В. Буткевич підкреслює, що Конституція України вважає частиною національного законодавства лише Європейську конвенцію про права людини, тоді як судова практика не згадується [25, с. 48].

Варто наголосити, що, аналізуючи зміст терміна «законодавство», вжитого у статті 21 Кодексу законів про працю України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що він охоплює «закони України, чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети та постанови Кабінету Міністрів України, які були прийняті в межах їх повноважень та у відповідності до Конституції України і законів України» [168; 79].

Водночас кримінально-процесуальне законодавство розглядається в обмеженому значенні терміна «законодавство», що охоплює лише нормативно-правові акти, які мають вищу юридичну силу. Це абсолютно коректно, враховуючи положення частини 2 статті 19 Конституції України. У зв'язку зі змістом конституційно-правового забезпечення боротьби зі злочинністю та міжнародно-правового регулювання контролю за вчиненням злочинів, потрібно почати з аналізу Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, оскільки це має важливе значення. Конституція України встановлює більш широкий спектр прав людини, ніж зазначено в Конвенції. Хоча текст Конвенції

не містить прямих вказівок щодо таких заходів, як контроль за злочинами, закони, які регулюють функціонування правоохоронних органів, пов'язують розуміння принципу верховенства права з його інтерпретацією Європейським судом з прав людини. Важливо також зазначити, що положення про Конвенцію, а також практика Європейського суду з прав людини вважаються джерелом національного права в Україні, що закріплено в статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [38, с. 50].

У справі «Аманн проти Швейцарії» (*Amann v. Switzerland*) Європейський суд з прав людини ще раз підкреслив, що вимога «передбачуваності», згідно з усталеною практикою Суду, вимагає не лише наявності відповідного правила в законодавстві, а й формулювання цього правила з достатньою точністю, яка дає змогу будь-якій особі регулювати свою поведінку. Якщо ж правило стосується заходів таємного спостереження, термін «відповідно до закону» не тільки відсилає до національного законодавства, але й вимагає високої якості цього закону, що охоплює наявність певного правового захисту від свавільного втручання державних органів у права людини. Це особливо важливо в ситуаціях, коли повноваження виконавчої влади здійснюються таємно, оскільки ризики свавілля в таких випадках збільшуються.

Суд підкреслив, що заходи таємного спостереження не можуть підлягати відкритому контролю з боку зацікавлених осіб або суспільства загалом. Але будь-які необмежені повноваження, надані виконавчій владі, суперечать принципу верховенства права. Законодавство має чітко визначати межі дискреційних прав, наданих компетентним органам, а також спосіб їхньої реалізації з достатньою ясністю, враховуючи законну мету відповідних дій, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання [223].

Право, зокрема і кримінально-процесуальне, не є застиглим і незмінним явищем. Воно постійно піддається впливу різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників. Наприклад, останнім часом значно зросла значущість такого джерела права, як міжнародно-правові договори, що являють собою

певний вид нормативно-правових угод [61, с. 181]. Багато з цих договорів складаються з міжнародно-правових актів, які містять загальновизнані принципи та норми в галузі кримінального судочинства. Залежно від змісту їхня активна роль полягає не тільки в тому, щоб інформувати про певні правила поведінки, які в них містяться, але й у безпосередньому впливі на них, оскільки за загальним правилом норми кримінально-процесуального права та нормативні акти сприяють розвитку правової системи. Отже, однією з ключових складових, які впливають на розвиток кримінально-процесуального права, можна вважати норми міжнародно-правових актів [87, с. 77–78].

Коли йдеться про значення міжнародно-правових актів для національного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, незалежно від того, чи вважаються вони нормами міжнародного права, що мають перевагу над нормами національного права, чи є вони джерелом кримінально-процесуального права або ж рекомендаційним документом, О. Коровайко вважає, що всі міжнародно-правові акти, які містять загальновизнані принципи й норми у сфері кримінального судочинства, потрібно розглядати як складову загального порядку. Їхні спільні риси пояснюються тим, хто їх видає (міжнародні організації та інші суб'єкти міжнародних відносин), їхнім значенням (оскільки вони містять міжнародні стандарти кримінального судочинства або визначають загальновизнані механізми забезпечення прав особи в цій сфері) та їхньою сутністю (вважаються джерелами права) [87, с. 78].

В. Я. Крижановський, аналізуючи взаємозв'язок міжнародних стандартів і норм національного права, зазначає, що ратифікація Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод створила потребу в адаптації раніше ухвалених в Україні законодавчих і нормативно-правових актів до європейських стандартів у сфері прав і свобод громадян. Він акцентує на важливості норм цієї Конвенції як критеріїв для оцінки українського законодавства, зокрема кримінального процесуального законодавства, в контексті їхньої відповідності загальновизнаним стандартам прав людини.

Науковець обґрунтовано підкреслює, що це визнання зобов'язує погодити з європейськими стандартами раніше ухвалені в Україні закони. Крім того, варто зазначити, що це питання також стосується підходів до організації та реалізації кримінального процесу, особливо в діяльності слідчих, прокурорів і суддів [93, с. 116].

Одним із основних механізмів впровадження положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод є діяльність Європейського суду з прав людини [76]. Законодавче закріплення обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ у всіх справах, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції, створює потребу в аналізі практики ЄСПЛ та адаптації національного законодавства відповідно до його рішень. Саме в рішеннях Суду розкривається сутність більшості положень Конвенції, що сприяє кращому розумінню та впровадженню європейських стандартів у правовій системі України [205, с. 6].

Щодо впливу рішень Європейського суду з прав людини на кримінальне процесуальне законодавство, правозастосовну практику, правосвідомість і науку, Ю. Грошевий підкреслив, що цей вплив виявляється в ряді специфічних функцій. По-перше, це тлумачна функція, яка полягає в поясненні й інтерпретації положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у контексті кримінального судочинства. По-друге, важливим аспектом є формування практичного досвіду застосування Конвенції в кримінальному судочинстві, що містить у собі вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його реалізації. Третя функція стосується вдосконалення системи правосуддя в кримінальних справах. Інформаційна функція забезпечує розповсюдження інформації про рішення Європейського суду з прав людини та їхній вплив на кримінальний процес. Крім того, важливою є взаємодія з наукою кримінального процесу й розвитком правової доктрини, що сприяє обміну знаннями між теорією та практикою і стимулює подальший прогрес у кримінально-правовій науці [98, с. 42]. Конвенція та рішення Європейського суду з прав людини здатні впливати не тільки на практику застосування права, але й на кримінально-процесуальне

законодавство, правову свідомість, а також наукові дослідження. О. Толочко, досліджуючи роль рішень ЄСПЛ у механізмі кримінально-процесуального регулювання, зазначає, що вони поступово встановлюють певний стандарт кримінального процесу, формують правові орієнтири для судів у розгляді спірних питань, тим самим сприяючи уніфікації правозастосовної практики. Дослідник підкреслює, що в сучасному контексті рішення Суду стали важливим чинником розвитку кримінального процесуального законодавства, оскільки під їхнім впливом створюються нові правові норми, які відповідають міжнародним стандартам у сфері прав людини [196, с. 60].

Отже, рішення Європейського суду з прав людини стали значним чинником у розвитку правової системи. Під їхнім впливом виникають нові правові норми, які відповідають міжнародно-правовим стандартам захисту прав людини. Це зі свого боку не може не відобразитися на ефективності механізму кримінально-процесуального регулювання [196, с. 60].

К. Карелов вважає, що в кримінальному процесуальному законодавстві потрібно встановити чіткі вимоги до таких слідчих і оперативно-розшукових (негласних слідчих) дій, які на практиці можуть бути визнані провокативними, але юридично визнаються правомірними завдяки відповідності певним критеріям. Для формування цих критеріїв варто звертатися до правових висновків Європейського суду з прав людини. Як було зазначено раніше, ЄСПЛ визначає два основних критерії для відмежування: перший – змістовний, що стосується наявності або відсутності суттєвих ознак, характерних для провокації правоохоронними органами; другий – процесуальний, який полягає в можливості суду перевірити інформацію про ймовірну провокацію під час судового засідання, забезпечуючи водночас рівність і змагальність сторін (рішення ЄСПЛ у справі «Баннікова проти Росії» від 4 листопада 2010 р., заява № 18757/06) [66, с. 144]. На переконання М. В. Корнієнка та В. М. Тертишника, перспективи подальшого дослідження цієї проблеми полягають у розробці пропозицій, що стосуються вдосконалення юридичних аспектів проведення окремих негласних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. У

довгостроковій перспективі це може привести до створення нового Кримінального процесуального кодексу України, який би гармонізував приватні та публічні інтереси, відповідав практичним потребам і прецедентам Європейського суду з прав людини, а також іншим міжнародним стандартам.

Проте, на думку В. Уварова, більш доцільним для вітчизняної правозастосовної практики було б узагальнити рішення Європейського суду з прав людини та внести зміни й доповнення до кримінально-процесуального законодавства. Крім того, така робота повинна проводитися систематично й оперативно, без жодних затримок [199, с. 42–43].

3.3. Захист прав людини під час проведення контролю за вчиненням злочину

Відповідно до статті 64 Конституції України права й свободи людини та громадянина можуть бути обмежені лише в тих випадках, які передбачені самою Конституцією України. Обмеження прав і свобод означає, що на них здійснюється вплив належними суб'єктами від імені держави за наявності підстав і дотримання умов, які чітко прописані в Конституції України та відповідних законодавчих нормах. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, спираючись на конституційні положення, дає змогу тимчасово обмежувати певні права та свободи особи під час кримінального провадження, визначаючи підстави й порядок для цього. Такі обмеження можуть виникати під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які в певний спосіб впливають на інтереси учасників провадження. Це зумовлено потребою в тимчасовому обмеженні їхніх конституційних прав на свободу спілкування, таємницю листування, невтручання в особисте та сімейне життя, недоторканість житла тощо. У цьому разі особами, на яких поширюються ці обмеження, можуть бути як підозрювані, які мають визначений процесуальний статус і усвідомлюють, що органи досудового розслідування мають інформацію, яка може свідчити про їхню причетність до злочину, так і інші

особи, які не мають статусу підозрюваного, але щодо яких органами досудового розслідування здійснюються відповідні процесуальні заходи у зв'язку з проведенням досудового розслідування. Ці дії відповідають міжнародним правовим нормам, згідно з якими особа може зазнавати певних обмежень з боку держави лише для захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, а також для забезпечення оборони країни та державної безпеки [51, с. 93]. Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, ухваленого Генеральною асамблеєю ООН 1966 року, такі обмеження повинні бути законними й потрібними для дотримання прав інших людей, а також для забезпечення державної безпеки, підтримання громадського порядку, охорони здоров'я та моральності суспільства [111]. Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Кримінальний процес передбачає відповідність принципу верховенства права, який реалізується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, що закріплено в статті 8 Кримінального процесуального кодексу України [105].

Основні права людини являють собою законодавчо гарантовану міру свободи особистості яка, відповідно до досягнутого рівня розвитку суспільства, здатна забезпечити її існування та розвиток. Ці права закріплені в міжнародних стандартах як загальні та рівні для всіх людей [17, с. 5]. В юридичній практиці обґрунтовано використовуються терміни «основні», «фундаментальні», «основоположні» права людини. Це справедливо, оскільки позитивне право акцентує увагу на найважливіших аспектах реалізації особистості в суспільстві та вимагає забезпечити умови для повноцінного розвитку громадян. Це досягається через пріоритетне забезпечення прав особи в цих критично важливих сферах [170, с. 793].

Однією з важливих умов для реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина є контроль за законністю дій органів досудового

розслідування. Згідно із статтею 124 Конституції України функцію правосуддя в державі виконують суди. Традиційно вважається, що, крім виконання функції правосуддя, суд у кримінальному провадженні виконує ще одну важливу роль – функцію судового контролю. Це означає, що судовий контроль на етапі досудового розслідування виступає правовою гарантією для осіб і громадян, а також для кримінального провадження загалом, оскільки він покликаний запобігати незаконному обмеженню конституційних прав учасників кримінального процесу, а в разі потреби забезпечувати швидке й ефективне їхнє відновлення. Оскільки проведення негласних слідчих (розшукових) дій зазвичай пов'язане з тимчасовим обмеженням конституційних прав особи, наявність судового контролю стає надійним і ефективним механізмом захисту таких осіб у рамках кримінального провадження [12, с. 86]. Як підкреслив Конституційний Суд України, порушення Кримінального процесуального кодексу України, що відбуваються під час досудового розслідування, зокрема в процесі отримання доказів стороною обвинувачення, безумовно, ведуть до порушення прав і свобод людини та громадянина, а також до несумісності з вимогами статей 19 та 62 Конституції України. Це охоплює положення, що обвинувачення не може базуватися на доказах, отриманих незаконним способом. Цей висновок ґрунтується, зокрема, на аргументах, викладених у Рішенні КСУ від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011 [84].

Як вказано в Пояснювальній записці до проекту Кримінального процесуального кодексу України, основною метою його впровадження є вдосконалення правового регулювання в галузі кримінального судочинства. Кодекс має на меті інтеграцію європейських цінностей і принципів, перетворивши дотримання прав людини на основну ідею кримінального процесу. Крім того, він прагне забезпечити реальну, а не лише формальну рівність процесуальних можливостей для сторін кримінального провадження та закріпити принцип змагальності в процесі. Так, у висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 вересня 1995 року № 190 «Щодо вступу України до Ради Європи» та в рекомендаціях і резолюціях цієї європейської установи,

які стосуються виконання зобов'язань та обов'язків України, зокрема в рекомендації № 1416 (1999), резолюції № 1194 (1999), рекомендації № 1513 (2001), резолюції № 1244 (2001), резолюції № 1262 (2001) і резолюції № 1346 (2003), а також у резолюції № 1466 (2005), неодноразово підкреслювалося, що Україні потрібно ухвалити якісно новий Кримінальний процесуальний кодекс України [149].

Однак простого закріплення прав людини на законодавчому рівні недостатньо; варто також створити ефективний механізм для їхнього реального впровадження [36, с. 169].

Правова система сучасної України перебуває в стадії інтеграції до європейського правового простору. Враховуючи потребу в адаптації українського законодавства до норм і принципів міжнародного права, досить важливим є вивчення європейського правового досвіду та правової доктрини. Серед актуальних проблем, які досліджуються сьогодні, є питання джерел і форм права, що набуває особливої значущості в світлі ухвалення Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини». У статті 17 цього Закону зазначається, що суди під час розгляду справ повинні використовувати Конвенцію та практику Суду як джерело права [80, с. 163]. На переконання В. П. Кононенка, формулювання згаданої норми Закону щодо використання практики Суду як джерела права не досить коректне, оскільки цей припис Закону дає підстави стверджувати, що Європейський суд з прав людини творить право [82, с. 207], що не відповідає дійсності. Було б більш правильно свідчити, що практика Суду є джерелом тлумачення Конвенції 1950 р. [80, с. 173]. Отже, дослідник пропонує внести відповідні зміни до статті 17 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», сформулювавши її так: «Суди використовують Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело для її тлумачення під час розгляду справ». Це дасть змогу розглядати рішення ЄСПЛ не як джерело права, що фактично ускладнює їхнє застосування, а як джерело для тлумачення Європейської конвенції про захист

прав людини та основоположних свобод 1950 року [77, с. 10]. Позитивно оцінюючи зроблений В. П. Кононенком висновок, не погоджуємося з цією позицією, оскільки така категорія, як «джерело тлумачення», не розроблена в національній доктрині та не застосовується в українському законодавстві, що тільки ускладнить застосування практики ЄСПЛ.

С. В. Шевчук підкреслює, що європейське прецедентне право в сфері прав людини слугує додатковим джерелом під час застосування й інтерпретації конституційних норм, пов'язаних із правами людини, які відповідають основним правам, зафіксованим у положеннях Конвенції 1950 року. Якщо особа звертається до Європейського суду з прав людини, їй не потрібно вказувати на цю Конвенцію в національних судах, якщо вона спирається на положення національного законодавства, що має схожий зміст зазвичай на відповідні конституційні норми про основні права та свободи, як було в справах «Кардо проти Франції» та «Садік проти Греції» [214]. Дослідник зазначає, що прецедентне право, яке розвивається Європейським судом з прав людини, є обов'язковим джерелом права для України. Це підтверджується ухваленням Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 і 11 до Конвенції» 17 липня 1997 року. У першому пункті цього Закону зазначається, що Україна повністю визнає на своїй території дію статті 46 Конвенції 1950 року, яка стосується визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини обов'язковою в усіх питаннях, пов'язаних із тлумаченням і застосуванням Конвенції 1950 року, без потреби в укладенні окремої угоди [83; 161]. С. В. Шевчук наводить додаткові аргументи на підтримку цього твердження, аналізуючи пункти а) та б) частини 3 статті 31 Віденської Конвенції «Про право міжнародних договорів», яка була підписана 23 травня 1969 року й ратифікована Україною 14 травня 1986 року у складі СРСР [31], у яких особливо підкреслюється, що разом із текстом міжнародних договорів також враховуються практика їхнього застосування та тлумачення,

якщо на це є згода сторін договору (таку згоду надала Верховна Рада України, ратифікувавши цей Закон) [216, с. 47].

На думку С. В. Шевчука, визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права в Україні обґрунтоване також міркуваннями практичної доцільності. Венеціанська комісія «За демократію через право» зазначає, що в умовах обмежених державних ресурсів значно ефективніше витратити фінансові кошти на проведення потрібних реформ, які сприятимуть запобіганню порушенням Конвенції, ніж виплачувати справедливую сатисфакцію тим особам, які вже постраждали внаслідок таких порушень [215, с. 456–457].

С. Г. Серьогіна, аналізуючи рішення Конституційного Суду України, в яких містяться посилання на Конвенцію 1950 року та рішення Європейського суду з прав людини, виділяє три методи застосування практики Суду.

По-перше, відсильний спосіб, за якого КСУ лише коротко згадує про наявність певних європейських стандартів стосовно розглядуваного питання, не деталізуючи його та не посилаючись на конкретні статті Конвенції 1950 року або рішення ЄСПЛ.

По-друге, казуїстичний спосіб, під час якого КСУ обґрунтовує свою позицію, наводячи конкретні статті Конвенції та перелік конкретних справ Суду.

По-третє, казуїстично-змістовний спосіб, сутність якого полягає у зверненні до конкретної статті міжнародного договору чи рішення з подальшим аналізом його змісту [178, с. 42–43].

На міжнародній конференції «Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне конституційне судочинство», яка відбулася 14 жовтня 2005 року в Києві, С. П. Головатий підкреслив, що національні суди, включно з українськими, мають обов'язок використовувати рішення Європейського суду з прав людини. Водночас голова Конституційного Суду України М. Ф. Селівон у своєму виступі зазначив, що Європейський суд не є вищою інстанцією для національних судів. Його позицію підтвердив суддя М. В. Костицький, який

висловив думку, що рішення цього суду є обов'язковими для конкретної держави в конкретній справі, а не створюють прецедент для всіх [127, с. 154].

В. В. Зубар наголошує, що рішення Суду виступають джерелом права для національних правозастосовних органів. Проте практика розгляду окремих судових справ дає змогу зробити певні висновки, спрямовані на вдосконалення національного законодавства. Такі рішення можна розглядати як орієнтир для оцінки відповідності рішень судів України нормам Конвенції 1950 року [63, с. 93].

Рішення Європейського суду з прав людини вказують на те, що обмеження прав людини в процесі розслідування можуть вважатися законними лише в тому разі, якщо їх не можна досягти іншими засобами. Такі обмеження повинні ґрунтуватися на чинному національному законодавстві, яке відповідає кільком вимогам: відповідності конституції, міжнародним стандартам, а також зрозумілості, доступності та передбачуваності для осіб, щоб вони могли адаптувати свою поведінку й усвідомлювати правові наслідки своїх дій. Крім того, якість закону має забезпечувати належні й ефективні гарантії проти зловживань. Закон повинен мати механізми захисту прав і свобод людини, які, відповідно до принципу верховенства права, мають перевагу під час визначення меж можливого втручання. Європейський суд з прав людини у справі «Круслен проти Франції» підкреслює, що закон повинен бути достатньо ясним і точним, щоб громадяни могли зрозуміти, в яких обставинах державні органи мають право на таємні та потенційно небезпечні втручання в право на приватне життя. Загроза свавілля стає особливо очевидною, коли влада діє непомітно. Наразі важливим аспектом регулювання негласних слідчих (розшукових) дій є створення системи гарантій, які забезпечують не лише розкриття злочинів і отримання достовірних даних, але й надійний захист прав і свобод людини. Цю ситуацію можна розглядати як конкуренцію між приватними та публічними інтересами, яка повинна вирішуватися через принцип пропорційності [201, с. 166].

На переконання В. Г. Уварова, щоб Європейський суд з прав людини визнав слідчий захід законним, він має бути якісним, зрозумілим, легко сприйманим і прозорим, а також отримати чітке юридичне визначення процедури його реалізації. Тому система слідчих дій повинна будуватись на засадах правової визначеності, передбачуваності й пропорційності, визнаних європейською спільнотою та закріплених у практиці Суду. Це означає, що обмеження основних прав людини й громадянина можливе лише за умови забезпечення передбачуваності в застосуванні правових норм, які визначають ці обмеження. Кожне з таких обмежень повинно ґрунтуватися на критеріях, які дають змогу особі розрізнити правомірну поведінку від протиправної та усвідомлювати юридичні наслідки своїх дій. Інтереси захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, а також громадського порядку й безпеки можуть виправдати правові обмеження тільки за умови їхньої відповідності соціально обумовленим цілям. Мета встановлення правових обмежень повинна бути легітимною та значущою, а міра обмеження прав має відповідати цій меті та не бути надмірною або обтяжливою [201, с. 166].

Згідно з правовим висновком Верховного Суду, наведеним у постановках від 11 березня 2021 року у справі № 640/20494/19 та від 8 липня 2021 року у справі № 160/1598/20, норма повинна відповідати критерію якості закону, що охоплює ясність і недвозначність правової норми. Це є важливим, оскільки недостатня чіткість може призвести до різного застосування норми, що зі свого боку не усуває можливості необмеженого тлумачення в правозастосовній практиці та може призвести до свавільного її використання.

Згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини термін «відповідно до закону» насамперед вимагає, щоб спірне втручання мало чітку правову базу в національному законодавстві. Це також стосується якості самого законодавства, яке повинно бути доступним для особи, що підлягає його застосуванню, а також особа повинна мати можливість передбачити наслідки цього законодавства для себе. Крім того, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права.

Термін «якість закону» (quality of law) охоплює різні характеристики законодавчого акта, серед яких можна виділити чіткість, точність, однозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність і послідовність. Ці ознаки стосуються не лише самих положень акта (норм права), а й їхньої взаємодії з іншими законодавчими актами такої самої юридичної сили. Норми права, що не відповідають критерію «якості закону», зокрема ті, що не дотримуються принципу передбачуваності (principle of foreseeability) або допускають різне тлумачення та застосування, порушують один з елементів принципу верховенства права, а саме заборону свавілля. Застосування таких норм може призвести до порушення конституційних прав особи та створити умови для неналежного захисту від необмеженого втручання з боку органів влади в права цієї особи [142].

Принцип правової визначеності є основоположним і самодостатнім, притаманним правовій системі України, незважаючи на відсутність його прямого законодавчого закріплення. У теорії права його відносять до складових верховенства права, відповідно, правовим підґрунтям його застосування в Україні виступає насамперед ст. 8 Конституції України, яка його закріплює. Окремі елементи правової визначеності, як-от недопустимість ретроспективної відповідальності та заборона подвійного притягнення до відповідальності за одне правопорушення, додатково впливають з положень інших законодавчих актів. Процесуальна вимога обов'язковості визнання й виконання судових рішень також слугує дотриманню принципу правової визначеності [120, с. 377]. Принцип правової визначеності – це складова верховенства права, що забезпечує стабільність, прогнозованість, передбачуваність і послідовність у праві, забезпечує ефективну реалізацію права, дає змогу суб'єктам правовідносин визначити правомірність своєї поведінки та містить обмеження стосовно втручання суб'єктів владних повноважень у життя громадян [121, с. 221].

Конституційний Суд України, розвиваючи практику застосування статті 8 Конституції України, вказав, що верховенство права варто розглядати як

інструмент, що забезпечує контроль за використанням державної влади та захищає особу від свавільних дій з боку держави. Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна правова система, а також як універсальний та інтегративний принцип права вимагає аналізу, зокрема, в контексті його основних складових: принципу законності, принципу юридичної визначеності та справедливого судочинства. Верховенство права означає, що органи державної влади обмежені в своїй діяльності попередньо встановленими й оголошеними правилами, які дають змогу прогнозувати дії, що будуть вжиті в конкретних правовідносинах. Отже, суб'єкти правозастосування можуть передбачати й планувати свої дії, а також сподіватися на певний результат [166].

Конституційний Суд України підкреслює, що принцип юридичної визначеності, який є невід'ємною частиною конституційного принципу верховенства права, складається з ряду вимог, що стосуються організації та функціонування правової системи, а також процесів правотворення й правозастосування. Цей принцип повинен забезпечувати стабільність юридичного становища особи. Досягти цього можливо лише через законодавче закріплення якісних і зрозумілих норм (абзац третій підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 6 червня 2019 року № 3-р/2019) [167].

У кримінальному процесі України практика Європейського суду з прав людини отримала належне нормативне регулювання через ухвалення 2012 року чинного Кримінального процесуального кодексу України. Відповідно до частини 2 статті 8 цього Кодексу принцип верховенства права в кримінальному провадженні реалізується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Аналогічно, згідно з частиною 5 статті 9 цього Кодексу, кримінальне процесуальне законодавство України повинно застосовуватися з урахуванням рішень зазначеного Суду. Отже, Кримінальний процесуальний кодекс України в контексті використання актів ЄСПЛ як джерела кримінального процесуального права використовує виключно термін «практика

Європейського суду з прав людини» [64, с. 11].

Досвід міжнародних правових систем і практика Європейського суду з прав людини вказують на те, що питання провокації злочину неодноразово розглядалося в його рішеннях. Як уже було зазначено, в пункті 55 рішення в справі «Раманаускас проти Литви» (заява № 74420/01) ЄСПЛ встановив, що підбурювання, здійснене поліцією, має місце тоді, коли представники правоохоронних органів або особи, які діють від їхнього імені, не обмежуються лише пасивним збором інформації. З метою документування злочину, тобто для отримання доказів і особи до кримінальної відповідальності, вони активно впливають на особу, схилиючи її до скоєння злочину, який в інших умовах не був би скоєний.

Суд вважає важливою ознакою наявності провокації обставини, за яких працівники поліції розпочинають відповідний захід – чи то способом приєднання до вже скоєного злочину, чи через провокацію особи до його вчинення. Отже, коли правоохоронні органи навмисно залучають підготовлених осіб, які активними діями спонукають потенційного правопорушника до скоєння злочину, то суд зобов'язаний визнати докази, отримані в результаті такої провокації, недопустимими, а обвинуваченого – виправдати. У разі якщо представники правоохоронних органів обмежуються лише пасивним спостереженням і під час негласних слідчих дій здійснюється судовий контроль за дотриманням прав і свобод особи, то зібрані докази відповідатимуть усім вимогам належності, допустимості та достовірності [192]. З позицією шановного дослідника щодо обов'язку суду виправдати обвинуваченого внаслідок тільки встановлення факту провокації злочину не погоджуємось, оскільки ухвалення судового рішення повинно бути здійснено на підставі дослідження всіх обставин справи. Суд тільки повинен визнати докази, отримані внаслідок провокації, недопустимими.

Схожої думки дотримується також Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ. У своїй ухвалі від 27 листопада 2014 року у справі № 5-3626КМ-14 Суд визнав дії правоохоронних органів під

час другого та третього етапів контрольованої закупівлі психотропних речовин провокаційними, внаслідок чого вилучив з обвинувачення кваліфікацію за ознакою повторності. За словами О. Татарова, це рішення має стати основою для дій під час розслідування та судового розгляду всіх справ, що стосуються проведення контролю за вчиненням злочину [192].

Висновок про зростання ролі практики ЄСПЛ у тлумаченні підстав саме недопустимості доказів підтверджується в результаті аналізу, насамперед практики суду касаційної інстанції, правові позиції якого орієнтовані на дотримання стандартів кримінального процесуального доказування, що напрацьовані в практиці ЄСПЛ [22, с. 171].

У рамках забезпечення права особи на справедливий суд Верховний Суд, діючи в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду, 31 січня 2023 року в справі № 761/34884/15-к звернувся до рішень Європейського суду з прав людини, зокрема в справах «Раманаускас проти Литви», «Банніков проти Росії» та «Веселов проти Росії». Суд встановив, що місцеві й апеляційні інстанції не провели належного аналізування на предмет провокації злочину. Це сталося внаслідок того, що прокурор не надав суду достатніх доказів, які б свідчили про наявність у правоохоронних органів конкретних та об'єктивних підстав для проведення оперативних закупівель наркотиків саме в обвинуваченого [130].

Згідно із вказівками, викладеними в рішенні касаційного суду, апеляційним судам варто враховувати інформацію про можливу провокацію щодо обвинуваченого, яку надає сторона захисту. Якщо прокурор не спростує цю інформацію, це повинно розглядатися як важливий аспект у процесі аналізування дій правоохоронних органів у контексті підбурювання до скоєння злочину [15, с. 652].

Натомість без ініціювання питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати або об'єднаної палати для можливого відступу від попередньої правової позиції інша колегія тієї самої судової палати на контрасті із вказаним рішенням у справі № 725/1375/19, яка розглядалась у

поточному, 2024-му, році, зазначила, що жодна з цих обставин, а саме: чи були дії правоохоронних органів активними; чи мали місце спонукання особи до скоєння злочину, наприклад, через ініціативу в контактах, повторні пропозиції після відмови, настійливі нагадування або підвищення ціни вище середнього; чи стався б злочин без участі правоохоронців; значущість причин, що обґрунтовують проведення оперативної закупівлі; чи мали правоохоронці достатні підстави вважати, що особу було залучено до злочинної діяльності, чи була ймовірність її злочинних дій істотною, – не може самостійно вважатися вирішальним критерієм для визначення наявності або відсутності провокації. Лише всебічний аналіз усіх фактичних та юридичних обставин дає змогу судам зробити висновок про те, чи спонукали агенти особу до дій, які вона не вчинила б без їхнього втручання [136].

Дуалізм поглядів Верховного Суду також проявляється в питанні визначення попередньої протиправної поведінки особи на основі заяви агента, зокрема в контексті корупційних злочинів, за схемою «вимагання – повідомлення про це правоохоронним органам – реєстрація провадження – застосування негласних методів розслідування».

У справі № 149/745/14 Верховний Суд категорично зазначив, що якщо ухвала апеляційного суду про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій була винесена раніше за дату подання заявником скарги про вчинення щодо нього, наприклад, вимагання неправомірної вигоди, це може свідчити про наявність провокації [132]. Однак у своїй постанові від 30 січня 2024 року (справа № 725/1375/19) касаційний суд не погодився з аргументами попередніх судів щодо наявності провокації. Ці суди дійшли такого висновку, зважаючи на те, що інформація до Єдиного реєстру досудових розслідувань була внесена 2 квітня 2018 року на підставі рапортів працівників поліції, тоді як особа, стосовно якої, ймовірно, було скоєно злочин, не подавала жодних заяв про вчинення кримінального правопорушення. Касаційний суд підкреслив, що той факт, що така особа не зверталася до правоохоронних органів із заявою про вчинення злочину, а була залучена до проведення

негласних слідчих (розшукових) дій, не є вирішальним для висновку про наявність або відсутність провокації [136].

Крім того, залежність особи, яка бере участь у конфіденційному співробітництві з правоохоронними органами та має інші приховані мотиви, свідчить про можливість провокації. Зокрема, постійна участь особи в співпраці з правоохоронцями, яку можна охарактеризувати термінами «штатний викривач» або «штатний закупний», вказує на певну зацікавленість цієї особи, що підтверджує наявність провокації (справа № 602/253/14-к) [133].

Одним із ключових напрямів на шляху інтеграції України до Європейського Союзу є продовження судово-правової реформи в країні. Ця реформа за своїм масштабом нині набула форми комплексного перезавантаження судової системи України. Це стосується й кримінального процесуального права та відповідних процедур, що регулюють цю сферу, та передбачає подальше погодження їх з міжнародними стандартами, зокрема з правом на справедливий судовий розгляд. Отже, судово-правова реформа повинна бути спрямована на забезпечення прозорості, підзвітності та незалежності судової системи, що є основою довіри громадян до правосуддя. Важливо, щоб така реформа сприяла дотриманню прав людини та їхньому ефективному захисту, а також відповідала принципам і вимогам міжнародного права, забезпечуючи громадянам доступ до справедливого та неупередженого судочинства [87, с. 77].

Інтеграція країни-претендента в ЄС можлива лише за умови виконання трьох критеріїв вступу, визначених на Європейській Раді в Копенгагені 1993 року, й тому названими «Копенгагенськими критеріями», зокрема:

– політичні критерії: наявність стабільних інститутів, які забезпечують демократію, дотримання верховенства права, захист прав людини, а також повагу до меншин та їхніх інтересів;

– економічні критерії: функціонуюча ринкова економіка та спроможність успішно конкурувати й адаптуватися до ринкових умов у межах Європейського Союзу;

– критерії *acquis* ЄС: здатність брати на себе зобов'язання членства в ЄС та ефективно їх виконувати, охоплюючи дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу [246].

Основними вимогами для приєднання до Європейського Союзу є створення демократичних основ для ефективного функціонування та розвитку громадянського суспільства в країні, що претендує на членство. Також важливими є впровадження й дотримання принципів правової держави. Водночас країна повинна провести реформи в нормативній та інституційній частинах своєї правової системи [52, с. 57].

Політика Європейського Союзу в галузі судової системи й основних прав людини орієнтована на збереження й подальший розвиток Союзу як простору свободи, безпеки та справедливості. Створення незалежної та ефективної судової системи є питанням першорядної важливості. Неупередженість, добросовісність і високі стандарти ухвалення рішень судами є критично важливими для забезпечення верховенства права. Це вимагає рішучої прихильності до усунення зовнішнього впливу на судову систему, а також забезпечення адекватного фінансування та юридичного навчання. Потрібно забезпечити правові гарантії для справедливого судового розгляду. Крім того, держави-члени повинні активно боротися з корупцією, оскільки вона становить серйозну загрозу для стабільності демократичних інституцій і верховенства права. Для підтримки узгодженої політики запобігання та протидії корупції потрібна міцна правова база та надійні інститути.

Взаємодія в питаннях, пов'язаних з прикордонним контролем, візами, зовнішньою міграцією, притулком, співпрацею поліції, боротьбою з організованою злочинністю та тероризмом, а також співпрацею в боротьбі з торгівлею наркотиками, митною справою та судовою співпрацею в кримінальних і цивільних справах, є надзвичайно важливою. Це передбачає наявність сильного та добре інтегрованого адміністративного потенціалу в межах правоохоронних органів та інших відповідних установ, які повинні

відповідати належним стандартам. Професійна, надійна й ефективна організація поліції є питанням першочергової важливості [243].

Конституція України встановлює, що Україна є правовою державою, де права й свободи людини, а також їхні гарантії формують зміст і напрям діяльності держави. Основним обов'язком держави є забезпечення та захист прав і свобод людини. Одночасно, як зазначено в Пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», сучасний стан правосуддя в Україні не дає змогу вважати, що звернення до суду є ефективним механізмом для відновлення порушених прав особи. Серед основних проблем судової влади можна виділити корупцію, порушення принципу незалежності суду, недосконалість системи відбору суддів, а також вплив політичних та інших суб'єктивних чинників на кар'єру судді. Крім того, процесуальне законодавство залишається недостатньо досконалим.

Рівень суспільної довіри до судової системи продовжує залишатися досить низьким, а попит суспільства на очищення суддівського корпусу та підвищення ефективності судової системи є надзвичайно високим. Ключовим завданням держави в сфері правосуддя на сьогодні є проведення судової реформи, яка забезпечить ефективний захист прав і свобод громадян, а також інтересів юридичних осіб у судовому порядку, реалізацію права на справедливий суд на практиці. Основоположними принципами державної політики щодо права на справедливий суд повинні стати доступність суду, юридична визначеність, однозначність судової практики, відкритість судових рішень і забезпечення незалежності суду.

Правосуддя може вважатися справедливим лише тоді, коли воно відповідає критеріям справедливості та забезпечує реальне відновлення порушених прав. Отже, ухвалення проєкту Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» є надзвичайно значущим кроком у цій галузі [154], що був обумовлений потребою в забезпеченні державою належного захисту прав і свобод людини, утвердженні незалежності та справедливості суду, а

також відновленні довіри громадськості до судової системи, що є основою для успішного розвитку правової держави [148].

Право на справедливий суд містить вимоги до суду та його складу, які повинні відповідати законодавчим нормам, а також вимоги незалежності та неупередженості. Крім того, воно передбачає процесуальні гарантії під час судового розгляду, як-от право на доступ до суду, забезпечення рівності сторін, публічний розгляд справи, презумпція невинуватості, розгляд справи в розумні терміни, можливість доступу до адвоката або самостійного представлення своїх інтересів, а також обґрунтованість судового рішення.

Основоположними складовими права на справедливий суд є верховенство права та забезпечення належного здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом. Незалежність судової влади слугує гарантією дотримання прав людини й основоположних свобод, що дає змогу кожному громадянину відчувати довіру до судової системи, як зазначено в Рекомендації CM/Rec (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи для держав-членів щодо суддів [150].

У забезпеченні права на справедливий суд важливо наголосити на позиції Європейського суду з прав людини щодо дотримання правил допустимості доказів. Хоча Європейський суд у своїх рішеннях підкреслює, що допустимість доказів є питанням національних судів і він не має повноважень вирішувати, чи помилилися національні суди в застосуванні законодавства або оцінці фактів, він все ж таки зобов'язаний перевіряти справедливість провадження («Дактарас проти Литви» від 24 листопада 2000 р.) [252].

Система справедливого судочинства є інтеграційним елементом для інших конвенційних прав і гарантій, а також слугує основою для принципів, як-от презумпція невинуватості, змагальність і процесуальна рівність сторін. Доказовий аспект цієї системи стосується насамперед питання, чи була особа засуджена відповідно до закону. Важливу роль у цьому відіграє практика Європейського суду з прав людини, яка містить конкретні положення щодо допустимості доказів у судовому процесі [252].

Наприклад, у справі «Едвардс і Льюїс проти Сполученого Королівства», ухваленій 27 жовтня 2004 року, Європейський суд підкреслив важливість забезпечення стороні захисту доступу до матеріалів, які стосуються негласних слідчих (розшукових) дій, як одного з аспектів гарантії справедливого судового розгляду. Суд зазначив, що, згідно з вимогами справедливості, закріпленими в статті 6 Конвенції, прокуратура зобов'язана ознайомити захист з усіма доказами в справі як на користь, так і проти обвинуваченого. У цій справі недотримання цієї вимоги призвело до суттєвих недоліків у судовому розгляді [252].

На думку В. Поліш, справедливість є категорією, яка поєднує мораль і право. Моральні норми, концепції природного права та цінності людської цивілізації реалізуються в правових нормах через правосвідомість законодавця. Моральні та правові аспекти справедливості також виявляються в діяльності органів, що займаються правозастосуванням, і знаходять своє відображення в практиці застосування права. Суб'єкти юридичної відповідальності, діючи відповідно до закону, дотримуються принципу справедливості, який для них втілюється в поняттях «розумність», «сумлінність», а також у формулюваннях: «не нашкодь іншому», «не зловживай правами» та «реалізуючи свої права, поважай права інших». У регулятивних правовідносинах принцип справедливості сприяє формуванню правомірної поведінки суб'єктів юридичної відповідальності. Закон, який визначає юридичну відповідальність, повинен відображати ідеали справедливості, що усуне питання про співвідношення справедливості та закону, адже в такому разі закон буде справедливим і дискусії щодо застосування несправедливого закону втратять своє значення [128, с. 8–9].

Висновки до розділу 3

1. Захист прав людини є основоположним принципом, що закріплений як у Конституції України, так і в міжнародних актах, і має важливе значення в

процесі здійснення кримінального провадження, зокрема в контексті контролю за скоєнням злочинів.

Обмеження прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є можливим лише у випадках, передбачених Конституцією та законами України, і повинно здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності та законності з урахуванням практики ЄСПЛ.

2. Одним із ключових аспектів захисту прав людини під час контролю за вчиненням злочину є забезпечення прав підозрюваних і обвинувачених, зокрема права на справедливий судовий розгляд і захист. Це вимагає дотримання процесуальних гарантій, як-от презумпція невинуватості, доступ до адвоката та право на ознайомлення з матеріалами справи, що є основою для забезпечення справедливості та прозорості правових процедур.

Судовий контроль є важливим механізмом захисту прав людини під час досудового розслідування, що сприяє запобіганню порушенням прав і свобод осіб, а також забезпечує можливість їхнього швидкого відновлення в разі порушень.

3. Практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання прав і свобод осіб під час проведення кримінального провадження в Україні та має використовуватися судами як джерело тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини.

Висновки ЄСПЛ щодо обмеження прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій підкреслюють потребу в застосуванні таких заходів лише тоді, коли неможливо досягти цілей іншими засобами. Такі обмеження мають базуватися на чітких, доступних і передбачуваних нормах національного законодавства, що відповідають конституційним і міжнародним вимогам.

4. У процесі регулювання негласних слідчих (розшукових) дій важливо забезпечити баланс між приватними та публічними інтересами, дотримуючись принципу пропорційності. Це дає змогу одночасно досягати ефективного розкриття злочинів і захисту прав людини.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні контролю за вчиненням злочину як одного з видів негласних слідчих (розшукових) дій. До основних результатів, сформульованих на підставі дослідження законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Розкрито зміст і сутність контролю за вчиненням злочину як одного з видів негласних слідчих (розшукових) дій. Встановлено, що контроль за вчиненням злочину – це комплекс спеціальних негласних слідчих (розшукових) заходів, які здійснюють правоохоронні органи з метою моніторингу, виявлення, попередження, припинення та документування злочинної діяльності осіб і злочинних груп, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень. Цей процес охоплює як відкриті, так і негласні методи слідства, зокрема оперативно-розшукові заходи, використання технічних засобів спостереження, прослуховування, проведення контрольованих операцій, залучення агентів тощо.

Змістом контролю є практична реалізація заходів із прихованого спостереження, супроводження або участі в подіях, пов'язаних з підготовкою або вчиненням злочину, з метою отримання інформації про фактичні обставини, осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, та механізми його здійснення. Такий контроль охоплює дії, спрямовані на документування подій, забезпечення оперативного втручання для запобігання злочину та збирання доказів для подальшого кримінального провадження.

Сутність контролю полягає в таємній природі цієї слідчої дії, що дає змогу отримувати об'єктивні докази без відома підозрюваних, запобігаючи впливу на процес збору інформації з їхнього боку. Контроль за вчиненням злочину спрямований на створення умов, за яких особи, які планують або вчиняють злочин, не усвідомлюють нагляду правоохоронних органів, що дає нагоду

ефективно розслідувати складні злочини, зокрема організовані.

2. Проаналізовано проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину.

Зазначено, що проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину є сукупністю юридичних, процесуальних та етичних викликів, які виникають під час збору, фіксації, збереження та подальшого використання доказів, отриманих у процесі проведення цієї процесуальної дії, що мають наслідком їх дискредитацію та загрозу визнання недопустимими судом.

Визначено поняття «дискредитація доказів, отриманих у процесі контролю за вчиненням злочину», яке означає проведення цього виду негласних слідчих (розшукових) дій з такими порушеннями, які викликають сумніви щодо достовірності або допустимості зібраних доказів. Це зі свого боку створює ризик того, що суд може визнати їх неналежними.

3. Визначено підходи до оцінки визнання недопустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, що означає критерії, які застосовуються для визначення того, чи можна визнати певний доказ недопустимим у процесі судового розгляду. Це охоплює оцінку законності отримання доказу (наприклад, чи були дотримані права особи під час його збирання), відповідність його здійснення процесуальним нормам і правила щодо допустимості доказів у конкретному правовому контексті, що може проявлятися в таких аспектах. Зокрема: 1) оцінка проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинна базуватися на збалансованому підході до пропорційності та потребі в таких діях; докази, отримані в результаті таких дій, можуть бути визнані недопустимими, якщо вони перевищують відповідний рівень втручання в приватне життя та інші права особи; 2) оцінка допустимості доказів повинна базуватися на комплексному підході, який враховує не лише сам факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій, але й обставини, за яких вони були здійснені, а також наслідки для прав і свобод особи;

враховувати наявність чіткої правової обґрунтованості для проведення негласних слідчих (розшукових) дій у національному законодавстві; повинна передбачати прозорий та ефективний механізм контролю з боку незалежних судових інстанцій, щоб забезпечити дотримання прав і свобод громадян під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; враховувати захист прав людини, зокрема право на приватне життя, право на недоторканість житла, право на справедливий судовий процес та інші відповідні права.

4. Розроблено концепцію категорії «непряма провокація злочину», під якою пропонується розглядати залучення особи до вчинення кримінального правопорушення через провокаційні дії поліції, спрямовані на іншого учасника, який взаємодіє із залученою особою.

Ключовими елементами концепції є: 1) створення обставин, сприяючих вчиненню злочину: непряма провокація не вимагає від провокатора прямого вербального або фізичного впливу на особу. Натомість вона охоплює створення таких умов або середовища, в якому особа самостійно приймає рішення вчинити злочин; 2) особлива роль державних агентів або залучених осіб: непряма провокація може здійснюватися через дії чи бездіяльність агентів держави або осіб, які співпрацюють з правоохоронними органами. Вони можуть створювати певний контекст, що штовхає особу до злочину, наприклад через тривалі переговори, що схиляють особу до кримінальної поведінки (ненадання адекватної альтернативи виходу із складної ситуації, крім вчинення злочину, використання вразливості або залежності особи, що стають ключовими чинниками впливу на рішення про вчинення злочину); 3) використання маніпулятивної стратегії в ситуації, коли агенти держави або залучені ними особи контролюють доступ до інформації, ресурсів: створення відчуття уявної загрози та впевненості в потребі у вчиненні злочину для її відвернення тощо.

5. Надано коротку характеристику категорії «провокація злочину» та сформульовано її визначення.

З урахуванням аналізу практики Європейського суду з прав людини та

доктринальних джерел запропоновано критерії для оцінки провокації злочину, які передбачають аналізування таких відповідних умов: 1) передбачуваність взаємодії: чи було передбачуваним для поліції те, що особа, яку безпосередньо схиляють до вчинення злочину, контактуватиме з іншими особами для участі у злочині; 2) контрольована поведінка: чи визначалась діяльність інших осіб також поведінкою агентів держави, тобто чи були ці особи залучені до протиправної діяльності через дії співучасників, спровокованих поліцією; 3) кваліфікація дій співучасників: у якому статусі вони брали участь у судовому процесі (як співучасники злочину або учасники провокації, організованої чи підбурюваної поліцією); 4) самостійність мотивів: чи мала особа, залучена до злочину, самостійні мотиви до вчинення кримінального правопорушення, незалежні від провокаційних дій правоохоронців (чи був умисел на його вчинення проявом особистої волі); 5) процесуальні гарантії: чи дотримувалися правоохоронні органи процесуальних вимог під час здійснення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій; 6) ступінь активності поліції: чи були дії поліції пасивними та чи обмежились вони виключно спостереженням за діями підозрюваних та інших осіб; 7) наявність альтернативних засобів: чи мали правоохоронці можливість використовувати інші, менш провокаційні засоби для розкриття злочину, і чи виправдане було застосування саме такого методу.

Провокація злочину – це штучне створення агентами держави умов або ситуацій, які спонукають особу вчинити кримінальне правопорушення, якого вона за інших обставин не вчинила б. Провокація злочину здійснюється з метою викриття або кримінального переслідування особи, яка є об'єктом провокації. Така дія вважається незаконною, оскільки спотворює діяльність підозрюваного та підриває принципи справедливого правосуддя.

б. Відокремлено категорію «провокація злочину» від «підбурювання до вчинення кримінального правопорушення». Основна відмінність між провокацією злочину та підбурюванням полягає в характері дій і намірах.

Провокація злочину існує в штучному створенні умов, які змушують особу вчинити злочин, якого вона не мала наміру здійснювати, з метою її викриття,

що є незаконним і неприйнятним з погляду права. Підбурювання, навпаки, передбачає спонукання іншої особи до вчинення кримінального правопорушення в межах реального кримінального задуму, де підбурювач є співучасником злочину й підлягає відповідальності.

7. Визначено та систематизовано Європейські стандарти проведення контролю за вчиненням злочину з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, які передбачають такі ключові принципи: 1) пропорційність – заходи проведення контролю за вчиненням злочину мають бути обмеженими лише тими діями, що є потрібними для досягнення законної мети, без провокації злочину та надмірного втручання в права й свободи особи; 2) закономірність – негласні слідчі (розшукові) дії повинні застосовуватися лише в тих випадках, коли інші менш інвазивні методи розслідування є неефективними для досягнення цілей розслідування; 3) законність – дії уповноважених осіб держави мають проводитися в межах чинного кримінального процесуального законодавства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини; 4) судовий контроль – процес контролю за вчиненням злочину повинен проходити під судовим наглядом для перевірки його обґрунтованості, законності та допустимості отриманих доказів; 5) захист прав людини – на всіх етапах проведення заходів контролю мають бути забезпечені права та свободи особи, а також надано можливість оскарження неправомірних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул С. В. Контроль за учиненням злочинів: поняття та сутність. *Закон, проступок, відповідальність* : збірка наукових праць, присвячена 85-річчю д-ра юрид. наук, проф. Л. В. Багрій-Шахматової. Одеса : Юрид. літ., 2014. С. 16–19.
2. Албул С. В. Контрольоване постачання в практиці правоохоронних органів: досвід правової регламентації. *Організаційно-правові засади протидії правопорушенням на транспорті* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 9 жовтня 2009 р. Одеса : ОДУВС, 2009. С. 56–59.
3. Альошина О. І. Визначення провокації злочину в кримінальному праві України. *Право і безпека*. 2005. № 4 (5). С. 51–54.
4. Альошина О. І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2007. 19 с.
5. Андрейко Ю. О. Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 283 с.
6. Антонов Р. К. Особливості оперативно-розшукового забезпечення прав і свобод громадян та їх особистої безпеки у процесі досудового розслідування. *Вісник АМСУ. Серія: «Право»*. 2015. № 2 (15). С. 136–142.
7. Бабанли Р., Тарасенко О. Критерії непрямой провокації на вчинення злочину: розвиток практики Європейського суду з прав людини у справі «Akbaev and Others v. Germany». *Судебно-юридическая газета*. 2020. 19 жовтня. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1009191/> (дата звернення: 24.11.2023).
8. Бабіков О., Соколкін В. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОРД / Харківська обласна прокуратура : офіційний вебсайт. 2014. 28 листопада. URL :

https://khar.gp.gov.ua/ua/xarzmi.html?_m=publications&_t=rec&id=148568&fp=90&s=print (дата звернення: 17.06.2024).

9. Бабіков О., Соколкін В. Належність, допустимість та використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами при здійсненні ОРД. *Вісник прокуратури*. 2014. № 11. С. 68–80.

10. Багран С. С. Негласні процесуальні засоби пізнавальної діяльності слідчого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. № 81, ч. 3. С. 14–18. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.2>

11. Багрій М. В. Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 386–391.

12. Багрій М. В. Судовий контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 35 (1.3). С. 86–89.

13. Базилюк І. О. Поняття переміщення товарів через митний кордон та його правове забезпечення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 516–522.

14. Базір С. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування одержання неправомірної вигоди суддями. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 3. С. 246–252.

15. Берднік І. В., Тагієв С. Р. Провокація злочину: аналіз практики Європейського суду з прав людини та Верховного суду. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. Ужгород, 2024. № 2. С. 649–654. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.108>

16. Берназюк Я. О. Особливості застосування критерію «якість закону» під час вирішення публічно-правових спорів. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 6–14.

17. Основні права людини / Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М., Данканич М. М. Ужгород : Ліра, 2003. 66 с.

18. Білічак О. А. Контроль за вчиненням злочину: поняття та форми. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2014. Том 27 (66), № 2. С. 129–135.
19. Білоконь О. Г. Кримінально-правова протидія підкупу в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081 – Право. К., 2023. 241 с.
20. Бондаренко О. Огляд практики Вищого антикорупційного суду щодо визнання недопустимими результатів негласних слідчих (розшукових) дій / Ligazakon: Судова практика. 2024. 14 лютого. URL : https://jurliga.ligazakon.net/analytics/225618_oglyad-praktiki-vishchogo-antikoruptysnogo-sudu-shchodo-viznannya-nedopustimimi-rezultatv-neglasnikh-sldchikh-rozshukovikh-dy (дата звернення: 03.07.2024).
21. Брич Л. П. Застосування практики Європейського суду з прав людини як джерела права для оцінки допустимості та достовірності доказів у кримінальних провадженнях в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2016. Вип. 2. С. 253–266.
22. Брич Л. П. Застосування практики Європейського суду з прав людини щодо кримінального процесуального доказування торгівлі людьми : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 240 с.
23. Буроменський М. В., Гутник В. В. Правова оцінка «провокації хабаря» як різновиду «провокації злочину» в практиці Європейського суду з прав людини. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Т.6. С. 18–27. DOI : doi.org/10.18523/2617-2607.2020.6.18-27
24. Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. К. : Наук. думка, 1969. 216, [128] с.
25. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського суду з прав людини судами України. *Право України*. 2011. № 7. С. 48–63.

26. Вирок Вищого антикорупційного суду від 31 січня 2023 р. у справі № 991/2163/21 (Номер провадження 1-кп/991/12/21) / Ligazakon. https://verdictum.ligazakon.net/document/108690180?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.91557085.618666885.1725132034-1826635149.1694546053#_gl=1*5p0f0t*_gcl_au*MTE3MDg4MTM4LjE3MjE4MzQzNzQ (дата звернення: 14.06.2024).

27. Вирок від 09.04.2019 по справі № 644/3637/17. Орджонікідзевський районний суд м. Харкова. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81056645> (дата звернення: 14.06.2024).

28. Висновок до додаткової таблиці проекту Кримінального процесуального кодексу України. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9700&skl=7 (дата звернення: 14.06.2024).

29. Висновок комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 12.03.2012. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9700&skl=7 (дата звернення: 14.06.2024).

30. Висновок щодо відповідності положенням Конституції України 02.11.2016 проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за провокацію злочину від 15.07.2016 № 4999. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4999&skl=9 (дата звернення: 14.06.2024).

31. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : міжнародний документ від 23.05.1969. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 14.06.2024).

32. Вінцук В. В. Проблеми визначення суб'єктів, які мають право ініціювати та проводити негласні слідчі (розшукові) дії. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження*. Харків, 2021. С. 99–103.

33. Вінцук В. В. Проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій та матеріалів оперативно-розшукових заходів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах*

воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 25 листоп. 2022 р. Харків : ХНУВС, 2022. С. 112–115.

34. Гагаловська А. П. Слідчі та інші кримінально-процесуальні дії як засоби формування доказів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 16 с.

35. Гетьман Є. А. Принцип верховенства права у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 61–69.

36. Гладчук Д. І. Теоретико-правові та організаційні засади діяльності МВС України у сфері дотримання прав людини : дис. ... д-ра філос. : 081. Дніпро, 2021. 254 с.

37. Головін Д. В. Деякі питання забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення спеціального слідчого експерименту у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Науковий вісник Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. С. 157–163.

38. Головін Д. В. Проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... д-ра філос. Одеса, 2021. 210 с.

39. Горбачов О. Слідчі дії: термінологія, поняття, види. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 2. С. 125–130.

40. Грицюк І. В., Гук Т. І. Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокація злочину: етичні та правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 440–443.

41. Грібов М. Л. Забезпечення законності контролю за вчиненням корупційних злочинів, пов'язаних із підкупом : метод. рек. Київ : Національна акад. внутр. справ, 2022. 44 с.

42. Грібов М. Л. Судовий контроль за проведенням спеціального слідчого експерименту та імітуванням обстановки злочину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 309–312.

43. Грібов М. Л. Удосконалення термінологічного апарату глави 21 Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 238–249.

44. Грібов М. Л., Шеліховська І. Ю. Аудіо-, відеоконтроль особи: підміна змісту негласної слідчої (розшукової) дії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 450–454.

45. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навчальний посібник. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2019. 384 с.

46. Гук Т. І. Відсутність провокації злочину як умова проведення контролю за його вчиненням. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), том 2. С. 206–211.

47. Гук Т. І. Контроль за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104), том 2. С. 251–258.

48. Гук Т. І. Непряма провокація злочину в розумінні Європейського суду з прав людини. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22–23 вересня 2021 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

49. Гук Т. І. Провокація злочину в практиці Європейського суду з прав людини. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 132–134.

50. Гук Т. І. Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.

51. Даль А. Л. Забезпечення прав і свобод людини під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез

доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 квіт. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2019. С. 92–95.

52. Дорогіх О. М. Правові засади європейської інтеграції України. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 20 березня 2020 р. Велико-Тирново, Болгарія : ACCESS PRESS, 2020. С. 54–63.

53. Дроздов О. М. Актуальні питання здійснення захисту від провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 31–44.

54. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2004. 232 с.

55. Дубинський А. Я. Вибрані праці. К. : Центр уч. літератури, 2014. 430 с.

56. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти провокації підкупу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 79–85.

57. Дудоров О. О. Про перспективи законодавчого унормування провокаційної поведінки та її правових наслідків. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2(14). С. 16–56. DOI : <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.14.217578>

58. Єськов С. В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 2. С. 264–274.

59. Журавель В. А. Деякі проблемні питання провадження слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України. Вибрані твори. Харків : Апостіль, 2016. С. 573–576.

60. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 22–30.

61. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад.

АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України
О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.

62. Загодіренко П. О. Провокація злочину: кримінально-правовий аналіз та удосконалення діючого законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(2). С. 157–159.

63. Зубар В. Національне кримінально-процесуальне законодавство та Європейська конвенція з прав людини та основних свобод. *Право України*. 2004. № 8. С. 93–95.

64. Каланча І. Г. Поняття практики європейського суду з прав людини як джерела кримінального процесуального права України. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3–4. С. 8–21. DOI : <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.3-4/8-21>

65. Каменський Д. В. Agent provocateur: провокація злочину чи законна правоохоронна діяльність? *Правові горизонти*. 2018. Вип. 11 (24). С. 54–61.

66. Карелов К. Ю. Спеціальні правила кваліфікації провокації злочинів, вчинених у співучасті: відмежування провокації від суміжних кримінально-правових понять. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 3 (28), том 2. С. 143–146. DOI : [https://doi.org/10.32837/ryuv.v2i3\(28\).376](https://doi.org/10.32837/ryuv.v2i3(28).376)

67. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

68. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 560 с.

69. Коваль А. А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 264 с.

70. Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : науково-практичний посібник / Академія адвокатури України. К. : Прецедент, 2014. 135 с.

71. Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 129–134.

72. Комар В. В. Поняття та види підкупу за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. 249 с.

73. Комашко В. В. Контроль за вчиненням злочину: сутність та зміст. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 3. С. 183–192.

74. Комашко В. В. Теоретико-правове визначення контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 454–455. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_4_60 (дата звернення: 17.05.2024).

75. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності : міжнародний документ від 15 листопада 2000 року. URL : <https://cutt.ly/SUDsET5> (дата звернення: 17.05.2024).

76. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнародний документ, протокол від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.05.2024).

77. Кононенко В. П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини / Анотація до дис. канд. юрид. наук. 2009. Т. 12, № 11.

78. Кононенко В. П. Законність оперативно-технічних заходів в розумінні практики Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право* : електронне наукове фахове видання. Ужгород, 2013. № 4. С. 312–314.

79. Кононенко В. П. Законодавство чи закон? *Право України*. 2004. № 4. С. 96–98.

80. Кононенко В. П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2009. 197 с.

81. Кононенко В. П. Оценка Европейским судом по правам человека способов получения доказательств по делам о незаконном обороте наркотиков. *Досудове слідство, фармацевтичне і медичне право, як складові державної політики України у протидії наркозлочинності та поширенню наркоманії: від поліцейської хімії і судової фармації до фармацевтичного і медичного законодавства* : матер. VIII Міжнародної наук.-практ. конференції. Харків, 2011. С. 170–172.

82. Кононенко В. П. Правотворчість міжнародних судів з точки зору позитивізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. № 21, ч. 1, т. 3. С. 206–208.

83. Кононенко В. П. Особливості застосування практики Європейського суду з прав людини. *Теорія і практика правознавства* : електронне наук. фах. вид. Харків, 2011. № 1. URL : <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62832/58297> (дата звернення: 02.09.2024).

84. Контроль за вчиненням злочину щодо двох окремих злочинів, кожен із яких, на переконання слідчого, прокурора, містить ознаки самостійного одиничного, повинен здійснюватися на підставі окремих постанов прокурора / Advokat Post. Судова практика. 2023. 12 червня. URL : <https://advokatpost.com/kontrol-za-vchynenniam-zlochynu-shchodo-dvokh-okremykh-zlochyniv-kozhhen-iz-iakykh-na-perekonannia-slidchoho-prokurora-mistytoznaky-samostijnoho-odynychnoho-povynen-zdijsniuvatysia-na-pidstavi-okremykh> (дата звернення: 17.05.2024).

85. Корнієнко М. В. Нормативно-правове регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. *Порівняльно-аналітичне право* : електронне наукове видання. 2015. № 1. С. 301–303.

86. Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Верховенство права* : міжнародний науковий журнал. 2016. № 4. С. 62–68.

87. Коровайко О. І. Щодо значення міжнародно-правових актів у сфері прав людини для кримінального процесу України. *Верховенство права* : міжнародний науковий журнал. 2016. № 4. С. 76–82.

88. Костенко К. Г. Контрольна поставка – ефективний метод боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ* : збірник наукових праць. 2003. Спеціальний випуск. № 1 (13). С. 277–282.

89. Костогриз Я. О. Розмежування негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. *Держава та регіони*. 2018. № 1 (59). С. 150–154. URL : http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2018/27.pdf (дата звернення: 17.05.2024).

90. Костюк В. І. Проблемні аспекти проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : V Міжнародна науково-практична конференція, 16–17 квітня 2021 року. Тернопіль, 2021. С. 267–268.

91. Крет Г. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Особливості доказування у кримінальному провадженні. Негласні слідчі (розшукові) дії / Верховний Суд : офіційний вебсайт. 2023. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_neglasni_slid_dii.pdf (дата звернення: 17.05.2024).

92. Крет Г. Р. Контроль за вчиненням злочину: нормативне закріплення та практика проведення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2021. Вип. 51. С. 132–136.

93. Крижановський В. Я. Міжнародні стандарти судового захисту прав людини та їх імплементація в систему правозахисту в Україні. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов, Л. І. Кормич,

Ю. П. Аленін та ін. ; МОН молодь-спорт України, НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 42. С. 116–123.

94. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса : Гельветика, 2017. 556 с.

95. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, А. В. Журавель, В. О. Коновалова та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.

96. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173. URL : <https://cutt.ly/9UCW093> (дата звернення: 23.10.2023).

97. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.

98. Кримінальне процесуальне право та його джерела. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. Х. : Право, 2013. 824 с.

99. Кримінальний кодекс Грузії / під заг. ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 254 с.

100. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія / за заг. ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2024. 294 с.

101. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського ; переклад на українську мову О. В. Лішевської. К. : ОВК, 2016. 284 с.

102. Кримінальний кодекс Норвегії. URL : <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28> (дата звернення: 27.02.2024).

103. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

104. Кримінальний процес : мультимед. навч. посіб. / авт. кол. : О. Ю. Хабло, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурікова. URL : https://arm.naiiau.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture10_1.html (дата звернення: 27.02.2024).

105. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.
106. Кудінов С. С. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11, № 3. С. 154–161.
107. Кушпін В. П., Цирюлик І. І. Контроль за вчиненням злочину як один із видів негласних (слідчих) розшукових дій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія : Юридичні науки*. 2019. Вип. 23. С. 93–97.
108. Макеева О. М. Принцип верховенства права в нормотворчій діяльності органів державної влади. *Альманах права*. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. 2024. Випуск 15. С. 345–350.
109. Мельников Д., Слободян Б. Провокація злочину в практиці Верховного Суду та ЄСПЛ / EQUITY. 2020. 30 липня. URL : <https://equity.law/press-center/publications/1043.html> (дата звернення: 25.02.2024).
110. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 23.02.2024).
111. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 23.02.2024).
112. Мітякін В. А. взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за допомогою мережі інтернет. *Юридична наука*. 2010. № 7 (109). С. 219–225. DOI : <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.28>
113. Навроцька В. В. Доказове значення даних, здобутих в результаті провокації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 235–241.
114. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навчально-практичний посібник / Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Гриненко С. О. Х. : Оберіг, 2013. 344 с.

115. Нечай А. В. Досвід зарубіжних країн у використанні негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування податкових злочинів, вчинених організованими групами. *Право і суспільство*. 2018. № 4, ч. 2. С. 250–256. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_2/45.pdf (дата звернення: 22.02.2024).

116. Негласні слідчі (розшукові) дії : курс лекцій / Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, О. І. Козаченко та ін. ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. Київ : НАВС, 2012. 138 с.

117. Нор В. Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1 (3). С. 1–24.

118. Оперативна закупівля та контрольоване постачання: організація і тактика проведення : навч. посібник / С. В. Албул, В. А. Некрасов, С. В. Пеньков та ін. Київ : МВС України, 2010. 187 с.

119. Осетрова О. С. Поняття та ознаки провокації вчинення злочину в аспекті практики ЄСПЛ: поняття та ознаки. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*. С. 214–217. URL : <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/c4b4a509-47ea-4d91-93d72c26518ab8da/content> (дата звернення: 17.03.2024).

120. Остапенко Г. З. Забезпечення принципу правової визначеності в Україні: стан і шляхи удосконалення. *Альманах права*. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. Випуск 15. С. 375–380.

121. Остапенко Г. З. Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 460 с.

122. Павленко С. О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. *Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 2. С. 375–381.

123. Пеньков С. В., Волошина М. О. Теоретичне підґрунтя здійснення контрольованої поставки як форми контролю за вчиненням злочинів. *Науковий*

вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 2. С. 109–113.

124. Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 12 жовтня 2018 року № 945 (у редакції наказу Національної поліції України від 01 вересня 2023 року № 810). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0810887-23#Text> (дата звернення: 22.02.2024).

125. Погорецький М. А. Застосування провокації в ході негласних розслідувань: питання правомірності. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 33–42.

126. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270–276.

127. Полешко А. Рішення Європейського суду з прав людини та національне конституційне судочинство (нотатки з міжнародної конференції). *Право України*. 2005. № 11. С. 153–154.

128. Поліш В. В. Справедливість як сутнісна характеристика права. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), том 2. С. 5–10.

129. Попов С. Ю. Нормативно-правові засади проведення оперативної закупки підрозділами кримінальної поліції. *Форум права*. 2016. № 3. С. 219–223.

130. Постанова Верховного Суду від 31.01.2023 у справі № 761/34884/15-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108752623> (дата звернення: 10.06.2024).

131. Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 р. у справі № 628/3400/15 (провадження № 51-2110км20). URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92173713>

132. Постанова Верховного Суду від 11.03.2020 у справі № 149/745/14. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265263> (дата звернення: 10.06.2024).

133. Постанова Верховного Суду від 14.05.2019 у справі № 602/253/14-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81841867> (дата звернення: 10.06.2024).

134. Постанова Верховного Суду від 22.11.2018 у справі № 263/33/2017.
URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78297744> (дата звернення: 10.06.2024).

135. Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2019 р. у справі № 753/19835/14-к (провадження № 51-6192км18). URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80183442> (дата звернення: 24.11.2023).

136. Постанова Верховного Суду від 30.01.2024 у справі № 725/1375/19.
URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116993773> (дата звернення: 10.06.2024).

137. Постанова Верховного Суду України від 12.10.2017 № 5-237кc(15)17 / Судова практика : персональний сайт судді Тарашанського районного суду Київської області В. І. Зінкіна. URL : <https://sudpraktika.wordpress.com/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-290-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F-%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2-%D1%96%D0%BD%D1%88%D1%96%D0%B9-%D1%81/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B2%D1%81%D1%83-%E2%84%96-5-237%D0%BA%D1%811517-%D0%B2%D1%96%D0%B4-12-10-2017-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83/> (дата звернення: 26.11.2023).

138. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду 27 січня 2021 р., справа № 520/5115/2020. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94509441>

139. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 29 квітня 2020 року у справі № 428/8931/15-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89082817> (дата звернення: 26.11.2023).

140. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 9 вересня 2021 року у справі № 467/1476/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99613011> (дата звернення: 26.11.2023).

141. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 9 жовтня 2018 р. у справі № 372/4155/15-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77684950> (дата звернення: 24.11.2023).

142. Постанова Першого Апеляційного адміністративного суду від 29 березня 2023 р., справа № 200/8811/20-а. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109909428> (дата звернення: 24.11.2023).

143. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.03.2024).

144. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ, Інструкція від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 28.11.2023).

145. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ від 07.07.2017 № 575. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 28.11.2023).

146. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : наказ від 01.08.2000 № 188. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text> (дата звернення: 28.11.2023).

147. Пояснювальна записка від 15.07.2016 до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення

відповідальності за провокацію злочину». URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4999&skl=9 (дата звернення: 29.11.2023).

148. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 26.12.2014. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1656&skl=9 (дата звернення: 30.11.2023).

149. Пояснювальна записка до проєкту Кримінального процесуального кодексу України. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9700&skl=7 (дата звернення: 30.11.2023).

150. Право на справедливий суд, а не на самосуд / Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. 2024. 16 липня. URL : https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/pravo-na-spravedlivij-sud-ne-na-samosud (дата звернення: 24.08.2024).

151. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

152. Про внесення змін до постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» : Постанова Верховного Суду України від 04.06.2010 № 8. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-10#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

153. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : Постанова Верховного Суду України від 28.03.2008 № 2. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08> (дата звернення: 24.11.2023).

154. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

155. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

156. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

157. Про міжнародні договори України : Закон України від 20.07.2014 № 1323-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

158. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

159. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

160. Про порядок денний десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання : постанова Верховної Ради України ; порядок денний, перелік, довідка від 07.02.2019 № 2679-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2679-VIII#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

161. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

162. Про Робочу групу з питань реформування кримінального судочинства : Указ Президента України ; склад колегіального органу від 17.08.2010 № 820/2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820/2010#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

163. Про узагальнення судової практики розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : Постанова Вищого спеціалізованого суду України від 07.02.2014 № 4. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-14#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

164. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за провокацію злочину : проєкт Закону України від 15.07.2016 № 4999. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4999&skl=9 (дата звернення: 24.11.2023).

165. Радигін А. С. Завдання, що вирішуються у процесі оперативно-розшукового забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), том 2. С. 164–170.

166. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. URL : https://ips.ligazakon.net/document/KS19015?ed=2019_06_20&pravo=1 (дата звернення: 24.11.2023).

167. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих

категорій посадових осіб» від 6 червня 2019 року № 3-р/2019. URL : https://ips.ligazakon.net/document/KS19012?an=5&ed=2019_06_06 (дата звернення: 24.11.2023).

168. Рішення Конституційного Суду України у справі про тлумачення терміна «законодавство» від 9 липня 1998 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

169. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012, № 1-9/2012. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12> (дата звернення: 24.11.2023).

170. Романова А. С. Права людини у глобалізованому просторі: природно-правовий вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. Ужгород, 2024. № 2. С. 792–795. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.130>

171. Руденко Т. О. Контрольована поставка як форма контролю за вчиненням злочинів, що пов'язані з переміщенням товарів, предметів та речовин через митний кордон. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 148–161.

172. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.

173. Сало О. М. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2018. 254 с.

174. Сачко О. В. Контрольна поставка та контрольна закупка як ефективні методи безпосереднього виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 144–150.

175. Сергеева Д. Б. Проблемні аспекти законодавчого визначення відомостей щодо негласних слідчих (розшукових) дій, що не підлягають розголошенню. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 96–102.

176. Сергеева Д. Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні аспекти визначення. *Право і громадянське суспільство* : науковий журнал. 2014. № 1 (6). С. 97–106. URL : <http://lcslaw.knu.ua/2014-1.pdf> (дата звернення: 25.10.2023).

177. Сергеева Д. Б. Визначення строків провадження негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України: проблемні питання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права* : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. А. Янковська. Львів, 2013. Вип. 11. С. 284–288.

178. Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 6. С. 41–46.

179. Сибаль О. Б. Контроль за вчиненням злочину: кримінально-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 339–342. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2020/83.pdf (дата звернення: 24.11.2020).

180. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2. С. 15–23.

181. Соколов О. В. До питання можливості одночасного проведення слідчих та негласних (слідчих) розшукових дій. *Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 25 травня 2023 р. Харків : Юрайт, 2023. С. 119–123.

182. Соколов О. В. Проблемні питання взаємодії слідчого, прокурора з оперативними підрозділами на підставі доручення про проведення негласних (слідчих) розшукових дій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 79. С. 124–134.

183. Соколов О. В. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо особи за її добровільною згодою як дієвий механізм отримання доказів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 5, т. 2. С. 170–176.

184. Струць О. А. Законність та обґрунтованість проведення слідчих дій як гарантія прав і свобод учасників кримінального судочинства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 18 с.

185. Судова практика в справах про злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / за ред. К. П. Задої. Київ : Аграр Медіа Груп, 2014. 135 с.

186. Тагієв С. Р. Генезис та становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 2. С. 295–303.

187. Тагієв С. Р. Досвід системи негласного розслідування у кримінальному судочинстві Сполучених Штатів Америки. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2 (54). С. 204–211.

188. Тарасенко Р. В. Недоліки ч. 3 ст. 271 КПК України та їхній вплив на стан проведення оперативних закупок. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 107–115.

189. Таркан О. М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. ... д-ра філос. : 081 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Х., 2021. 244 с.

190. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. 640 с.

191. Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 69–77.

192. Татаров О. Як удосконалити правову регламентацію негласної слідчої діяльності задля ефективної боротьби з корупцією та кіберзлочинністю. *Закон і бізнес*. 2015. № 42. URL : https://zib.com.ua/ua/print/119240-yak_udoskonaliti_pravovu_reglamentaciyu_neglasnoi_slidchoi_d.html (дата звернення: 24.11.2023).

193. Телійчку В., Голобородько В. Доказова база під час проведення оперативної та контрольованої закупки в Україні та США. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. № 6. С. 202–205.

194. Деякі питання щодо оформлення результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій: Методичні рекомендації : навчально-методичне видання / Телійчук В. Г., Федченко В. М., Мороз С. М., Козарь О. С. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 37 с.

195. Тертишник В. М., Уваров В. Г., Сачко О. В. Контроль за вчиненням злочину: зміст, форма та юридична визначеність. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 132–135.

196. Толочко О. Роль рішень європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 56–61.

197. Томин С. В. особливості застосування оперативної закупки як засобу отримання інформації про злочини, пов'язані зі збутом наркотичних засобів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 253–259.

198. Трач С. С. Взаємодія слідчого із іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), том 2. С. 171–181.

199. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України : монографія / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора В. М. Тертишника. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 404 с.

200. Уваров В. Г. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 266–270.

201. Уваров В. Г. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми юридичної визначеності та ефективності. *Проблеми правоохоронної діяльності*. 2016. № 2 (17). С. 163–169.

202. Уваров В. Г. Проблеми реалізації принципу юридичної визначеності при застосуванні контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 545–550.

203. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 травня 2016 року у справі 553/1018/15- к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57786990> (дата звернення: 14.12.2023).

204. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 27 листопада 2014 року у справі № 5-3626кМ14. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42766501> (дата звернення: 14.12.2023).

205. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., доповн. К., 2015. 208 с.

206. Хомич І. О. Тактичні операції як засіб вирішення завдань при розслідуванні тяжких злочинів. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 8 жовтня 2010 р. У 2-х т. Т. 2. Одеса, 2010. С. 333–335.

207. Циганюк Ю. В. Доктрина «плодів отруйного дерева» у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 54–67.

208. Черниш Р., Пастух Ю. Використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій: окремі практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 289–301. URL : lsei.org.ua/1_2021/75.pdf (дата звернення: 14.12.2023).

209. Особливості розслідування прийняття пропозиції або одержання неправомірної вигоди службовою особою: методичні рекомендації / С. С. Чернявський, О. Ф. Вакуленко, О. М. Толочко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 92 с.

210. Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини в тактиці проведення слідчих (розшукових) дій. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 38–47.

211. Шай Р. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: їх спільні та відмінні риси і проблеми нормативного регулювання. *Європейські перспективи*. 2021. № 4. С. 114–119.

212. Шевчук В. М. Наукові підходи до розуміння тактичної операції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 22–34.

213. Шевчук В. М. Структура тактичних операцій: проблеми та пропозиції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 318–328.

214. Шевчук С. Конституційні аспекти висвітлення ЗМІ діяльності судової влади. URL : <http://www.judges.org.ua/fag/article/artikle/www.law.indiana.edu/law/v-lib/seminar14-4.htm> (дата звернення 26.01.2019).

215. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К. : Реферат, 2007. 640 с.

216. Шевчук С. В. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту. *Право України*. 2000. № 2. С. 45–48.

217. Шепотько М. А. Кримінальна відповідальність за провокацію підкупу : дис. ... д-ра філос. : 081 – Право / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. 221 с.

218. Шепотько М. А. Генезис кримінально-правової заборони провокації підкупу у вітчизняному законодавстві. *Науковий юридичний журнал*. 2021. № 15. С. 109–115. DOI : <https://doi.org/10.32847/ln.2021.15.14>

219. Шепотько М. А. Щодо встановлення сутності провокації підкупу. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 204–210.

220. Шульгін С. О. Провокація (підбурювання) особи на вчинення злочину працівниками правоохоронного органу як підстава для закриття кримінального провадження або постановлення виправдувального вироку. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 96–103.

221. Юрчишин В. Д., Король В. В. Практика європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України: окремі аспекти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 73–78.

222. Ягунов Д. Доповідь про роботу 14-го Конгресу ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя. Кіото, 7–12 березень 2021 року (положення щодо перспектив пенітенціарної реформи). URL : <https://www.yagunov.in.ua/%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%83-14-%D0%B3%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83-%D0%BE%D0%BE%D0%BD-%D1%96/> (дата звернення: 26.01.2019).

223. Case of Amann v. Switzerland. Application no. 27798/95. 16 February 2000. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497> (date of access: 17.03.2024).

224. Case of Balitskiy v. Ukraine. Application no. 12793/03. 3 November 2011. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107185> (date of access: 17.03.2024).

226. Case of Bannikova v. Russia. Application no. 18757/06. 4 November 2010. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-101589%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-101589%22]}) (date of access: 17.03.2024).

227. Case of Constantin and Stoian v. Romania. Applications nos. 23782/06 and 46629/06. 29 September 2009. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94406> (date of access: 11.09.2024).

228. Case of Furcht v. Germany. Applications no. 54648/09. 30 September 2014. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-147329%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-147329%22]}) (date of access: 17.03.2024).

229. Case of Jalloh v. Germany. Application no. 54810/00. 11 July 2006. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307> (date of access: 11.09.2024).

230. Case of Khudobin v. Russia. Application no. 59696/00. 26 October 2006. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22item id%22:\[%22001-77692%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22item id%22:[%22001-77692%22]}) (date of access: 17.03.2024).

231. Case of Lalas vs. Lithuania. Application no. 13109/04. 01.03.2011. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-165196%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-165196%22]}) (date of access: 11.09.2024).

232. Case of Malininas v. Lithuania. Application no. 10071/04. 1 July 2008. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-87223%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-87223%22]}) (date of access: 17.03.2024).

233. Case of Milinienė v. Lithuania. Application no. 74355/01. 24 June 2008. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-87142%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-87142%22]}) (date of access: 17.03.2024).

234. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine. Application no. 42310/04. 21 April 2011. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104613> (date of access: 11.03.2024).

235. Case of Nosko and Nefedov v. Russia. Applications nos. 5753/09 and 11789/10. 30 October 2014. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-147441%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-147441%22]}) (date of access: 11.03.2024).

236. Case of Ramanauskas v. Lithuania. Application no. 74420/01. 5 February 2008. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-84935%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-84935%22]}) (date of access: 11.03.2024).

237. Case of Sequeira v. Portugal. Application no. 18545/06. 20 October 2009. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-95156%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-95156%22]}) (date of access: 12.03.2024).

238. Case of Shabelnik v. Ukraine. Application no. 16404/03. 19 February 2009. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91401> (date of access: 12.03.2024).

239. Case of Tchokhanelidze v. Georgia. Applications no. 31536/07. 5 June 2018. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-183946%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-183946%22]}) (date of access: 13.03.2024).

240. Case of Teixeira de Castro v. Portugal. Application no. 25829/94. 09 June 1998. URL : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58193%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58193%22]}) (date of access: 13.03.2024).

241. Case of Vanyan v. Russia. Application no. 53203/99. 15 December 2005. URL : [http://eng#{%22itemid%22:\[%22001-71673%22\]}](http://eng#{%22itemid%22:[%22001-71673%22]}) (date of access: 13.03.2024).

242. Case of Yaremenko v. Ukraine. Application no. 32092/02. 12 June 2008. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86885> (date of access: 13.03.2024).

243. Chapters of the acquis. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). An official website of the European Union. URL : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en (Last Accessed: 26.04.2024).

244. Churchill D. History, Periodization and the Character of Contemporary Crime Control. *Criminology & Criminal Justice*. 19 (4). pp. 475–492. DOI : <https://doi.org/10.1177/1748895818811905>

245. Coomber R., Moyle L., Mahoney M. Symbolic policing: situating targeted police operations/‘crackdowns’ on street-level drug markets. *Policing and Society*. 2019. № 29 (1). Pp. 1–17. DOI : 10.1080/10439463.2017.1323893

246. From EU Membership application to Accession Negotiations: Frequently asked questions. *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR)*. URL : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_en (Last Accessed: 16.04.2023).

247. Guk T. Some aspects of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights. *KELM*. 2022. № 7. Pp. 300–305.

248. Hrytsiuk, I. & Huk, T. Some problems of using the results of crime monitoring. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. Pp. 173–179.

249. Jacobson N. The Evolution and History of Law Enforcement Technology. Openfox. January 16, 2023. URL : <https://www.openfox.com/the-evolution-and-history-of-law-enforcement-technology/> (date of access: 21.06.2024).

250. Lei 12850/13 / Lei n 12.850, de 2 de agosto de 2013. URL : <https://presrepublica.jusbrasil.com.br/legislacao/1035673/lei-12850-13> (date of access: 21.06.2024).

251. Thompson A., Hudson A. An Introduction to Police Operations and Methods: *The Connection to Law and History*. URL : <https://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=textbooks> (date of access: 14.03.2024).

252. Не открытие материалов стороне защиты приводит к определенным последствиям / Prihodko&Partners. URL : <https://prihodko.com.ua/ru/my-i-smi/my-i-smi/statya/ne-otkrytie-materialov-storone-zashhity-privodit-k-opreделennym-posledstviyam/???history=0&pfid=1&sample=4&ref=1> (дата звернення: 27.10.2024).

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2024 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
ГУКА Тараса Ігоровича на тему: «Проведення контролю за вчиненням
злочину: національний досвід та європейські стандарти» у освітній процес
та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора **В. В. Василевича** (*голова комісії*), завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Ю. О. Левченка** та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника **Д. М. Тичини** склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача наукового ступеня Гука Тараса Ігоровича на тему: «Проведення контролю за вчиненням злочину: національний досвід та європейські стандарти» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються для подальших наукових досліджень з проблем застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, а також під час підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінальний процес, судові та правоохоронні органи України, досудове розслідування, процесуальні документи в кримінальному провадженні, докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України.

Голова комісії:

Віталій ВАСИЛЕВИЧ

Члени комісії:

Юрій ЛЕВЧЕНКО

Дмитро ТИЧИНА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор

з навчально-методичної роботи

Державного податкового університету

Іван ШЕМЕЛИНЕЦЬ

2024 року

впровадження результатів дисертаційної роботи

Гука Тараса Ігоровича

на тему: «Проведення контролю за вчиненням злочину: національний досвід та європейські стандарти»

Комісія у складі: завідувача навчально-методичного відділу, к.б.н. Качур І. В., заступника директора навчально-наукового інституту права з навчально-методичної роботи, к.ю.н., доцента Лугіної Н. А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», к.ю.н., доцента Гарбінської-Руденко А. В. склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Гука Тараса Ігоровича на тему: «Проведення контролю за вчиненням злочину: національний досвід та європейські стандарти» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», використовувалися у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Гук Т. І. Відсутність провокації злочину як умова проведення контролю за його вчиненням. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), том 2. С. 206–211.
2. Гук Т. І. Контроль за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104), том 2. С. 251–258.
3. Грицюк І. В., Гук Т. І. Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокація злочину: етичні та правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 440–443.
4. Hrytsiuk, I. & Huk, T. Some problems of using the results of crime monitoring. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. Pp. 173–179.
5. Guk T. Some aspects of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights. *KELM*. 2022. № 7. Pp. 300–305.
6. Гук Т. І. Провокація злочину в практиці Європейського суду з прав людини. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.

Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 132–134.

7. Гук Т. І. Непряма провокація злочину в розумінні Європейського суду з прав людини. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22–23 вересня 2021 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

8. Гук Т. І. Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Гука Тараса Ігоровича пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

**Гарант освітньої програми
«Правове регулювання публічних та
приватних відносин»,**
к.ю.н., доцент

Альона ГАРБІНСЬКА-РУДЕНКО

**Заступник директора ННІ права
з навчально-методичної роботи,**
к.ю.н., доцент

Наталія ЛУГІНА

**Завідувач навчально-методичного
відділу, к.б.н.**

Ірина КАЧУР

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гук Т. І. Відсутність провокації злочину як умова проведення контролю за його вчиненням. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), том 2. С. 206–211.
2. Гук Т. І. Контроль за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104), том 2. С. 251–258.
3. Грицюк І. В., Гук Т. І. Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокація злочину: етичні та правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 440–443.
4. Hrytsiuk, I. & Huk, T. Some problems of using the results of crime monitoring. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. Pp. 173–179.
5. Guk T. Some aspects of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights. *KELM*. 2022. № 7. Pp. 300–305.
6. Гук Т. І. Провокація злочину в практиці Європейського суду з прав людини. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 132–134.
7. Гук Т. І. Непряма провокація злочину в розумінні Європейського суду з прав людини. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22–23 вересня 2021 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.
8. Гук Т. І. Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.